zeilor le e sete

Anatole France

Coperta de ELENA STĂNESCU

ANATOLE FRANCE
LES DIEUX ONT SOIF
Paris, Calmann-Lévy, éditeurs, 1912

Toate drepturile asupra acestei versiuni sunt rezervate
Editurii Dacia

zeilor le e sete
les dieux ont soif

anatole france

în românește de virgil bulat
editura dacia cluj-napoca 1978

I

ÉVARISTE GAMELIN, PICTOR, elev al lui David, membru al secţiei Pont-Neuf, mai-nainte numită Henri IV, plecase dis-de-dimineaţă spre vechea biserică a Barnabiţilor, care de trei ani, din 21 mai 1790, servea de sediu adunării generale a secţiei. Biserica se ridica într-o piaţă strîmtă şi întunecată, lîngă grilajul Palatului. Pe faţada compusă din două ordine clasice, ornată cu console răsturnate şi căţui, întristată de vreme, pîngărită de oameni, emblemele religioase fuseseră sparte cu ciocanul şi deasupra intrării se scrisese cu litere negre deviza republicană: „Libertate, Egalitate, Fraternitate sau Moartea". Évariste Gamelin pătrunse în nava bisericii: bolţile, care-i ascultaseră pe clericii congregaţiei Sfîntului Pavel cîntînd în straie albe imnurile slujbelor, îi priveau acum pe patrioţii cu bonete roşii adunaţi pentru a-i alege pe magistraţii municipali şi pentru a delibera asupra treburilor secţiei. Sfinţii fuseseră scoşi din nişe şi înlocuiţi de busturile lui Brutus[1], Jean-Jacques[2] şi Le Peltier[3]. Tabla Drepturilor Omului se înălţa deasupra altarului despuiat.

---

[1] Marcus Junius Brutus (85—42 î.e.n.) senator, partizan fervent al republicii şi unul din conducătorii complotului care l-a asasinat pe împăratul Cezar, presupusul său tată. *[Notele din acest volum aparţin traducătorului.]*

[2] Jean-Jacques Rousseau (1712—1778) filosof iluminist şi scriitor francez, unul din părinţii spirituali ai Revoluţiei franceze de la 1789. În *Discurs asupra originii inegalităţii dintre oameni*, *Contractul social* etc., combate proprietatea privată drept cauză principală a inegalităţii sociale, consideră legitim dreptul la insurecţie al poporului împotriva despotismului şi se declară adeptul unei republici în care cetăţenii să aprobe prin vot universal legile.

[3] Louis-Michel Le Peletier de Saint-Fargeau (1760—1793), om politic francez, Preşedinte al Adunării Constituante în 1790, apoi ales în Convenţie. Asasinat de un regalist pentru a fi votat moartea lui Ludovic XVI, a fost declarat martir al Republicii.

Aici în navă, de două ori pe săptămînă, de la cinci pînă la unsprezece seara, se ţineau întrunirile publice. Amvonul, împodobit cu un drapel în culorile naţiunii, servea de tribună oratorilor. În faţa lui, alături de Epistolariu, se ridica o estradă din scînduri groase, menită să adăpostească femeile şi copiii care veneau în număr destul de mare la întruniri. În dimineaţa aceea, la un birou aşezat la picioarele amvonului, cu boneta lui roşie şi în carmagnolă, stătea tîmplarul din piaţa Thionville, cetăţeanul Dupont, unul din cei doisprezece ai Comitetului de supraveghere. Pe birou se aflau o sticlă şi cîteva pahare, o călimară şi un caiet conţinînd textul petiţiei care invita Convenţia să îndepărteze din sînul ei pe cei douăzeci şi doi de membri nedemni.

Évariste Gamelin luă pana şi semnă.

— Eram sigur, spuse magistratul meşteşugar, că ai să vii să-ţi dai numele, cetăţene Gamelin. Tu eşti un pur. Dar secţia nu e una fierbinte; îi cam lipseşte virtutea. Am propus Comitetului de supraveghere să nu mai elibereze certificate de civism celor care nu vor semna petiţia.

— Sunt gata să semnez cu sîngele meu proscrierea trădătorilor federalişti[1], zise Gamelin. Au vrut moartea lui Marat[2]: să piară!

— Iar pe noi ne duce la pierzanie indiferenţa, replică Dupont. Într-o secţie care numără nouă sute de cetăţeni cu drept de vot, nu afli măcar cincizeci care să vină la adunare. Ieri am fost douăzeci şi opt.

— Ei bine! spuse Gamelin, cetăţenii trebuie obligaţi să vină, sub sancţiunea unei amenzi.

— He! He! făcu tîmplarul încruntînd din sprîncene, dacă ar veni toţi, patrioţii ar fi în minoritate... Cetăţene Gamelin,

---

[1] Este vorba de proscrierea acelui grup de deputaţi din Convenţie, care, apărînd interesele marilor proprietari din provincie, subminau unitatea Franţei cerînd autonomie şi federalizare.

[2] Jean-Paul Marat (1743—1793) fizician, ziarist şi om politic francez. Ziarul său „Prietenul poporului" a dus o intransigentă luptă împotriva politicii capitularde a girondinilor. E unul din conducătorii răscoalei din 31 mai — 2 iunie prin care au fost înlăturaţi girondinii din Convenţia Naţională şi s-a instaurat dictatura iacobină. A fost asasinat în baie de Charlotte Corday.

nu vrei să bem un pahar de vin în sănătatea bunilor sanchiloți?...

Pe peretele din stînga altarului se puteau citi următoarele indicații însoțite de o mînă neagră al cărei index arăta trecerea spre galeria chiliilor: *Comitetul civil, Comitetul de supraveghere, Comitetul de binefacere.* Cîțiva pași mai încolo se ajungea la ușa fostei sacristii, purtînd deasupra o inscripție: *Comitetul militar.* Gamelin o împinse și îl găsi pe secretarul Comitetului scriind la o masă mare, încărcată de cărți, hîrtii, drugi de oțel, cartușe și eșantioane de pămînt cu silitră.

— Salut, cetățene Trubert. Cum te simți?

— Eu?... minunat.

Secretarul Comitetului militar, Fortuné Trubert, dădea invariabil acest răspuns celor pe care îi îngrijora sănătatea lui, nu atît pentru a-i ține la curent cu adevărata lui stare, cît pentru a reteza din capul locului orice discuție pe tema asta. La douăzeci și opt de ani avea pielea uscată, părul rar, pometi roșii, spatele încovoiat. Optician pe cheiul Orfèvres, fusese proprietarul unei foarte vechi prăvălii pe care o cedase în '91 unui bătrîn mandatar, spre se putea devota funcțiunilor lui municipale. O mamă fermecătoare, stinsă la douăzeci de ani și căreia cîțiva bătrîni din cartier îi păstrau o mișcătoare amintire, îi dăruise frumoșii ei ochi blînzi, pasionați, paloarea și timiditatea ei. De la tatăl său, inginer optician, furnizor al regelui, răpus de același rău înainte de a fi atins treizeci de ani, moștenise o minte dreaptă și pricepută.

Fără să se oprească din scris:

— Și tu, cetățene, cum o mai duci?

— Bine. Ceva noutăți?

— Nimic, nimic. Vezi și tu: pe-aici totul e cît se poate de liniștit.

— Și situația?

— Situația e mereu aceeași.

Situația era îngrozitoare. Cea mai frumoasă armată a Republicii — încercuită la Maiența; Valenciennes — asediat; Fontenay — luat de cei din Vendeea; Lyonul — revoltat; Cevenii — răsculați; granița — deschisă spaniolilor; două treimi din departamente — ocupate sau răsculate; Parisul — sub amenințarea tunurilor austriece, fără bani, fără pîine.

Fortuné Trubert scria liniştit mai departe. Secţiile fiind împuternicite printr-o decizie a Comunei să opereze ridicarea a douăsprezece mii de oameni pentru Vendeea, el redacta instrucţiunile referitoare la înrolarea şi înarmarea contingentului pe care secţia Pont-Neuf, fosta Henri IV, urma să-l furnizeze. Toate puştile folosind cartuşe trebuiau să fie predate celor însărcinaţi cu rechiziţiile. Garda naţională a secţiei urma să fie înarmată cu puşti de vînătoare şi spăngi.

— Îţi aduc, zise Gamelin, situaţia clopotelor care trebuie trimise la Luxembourg pentru a fi prefăcute în tunuri.

Cu toate că n-avea un sfanţ, Évariste Gamelin era înscris printre membrii activi ai secţiei: legea nu acorda această prerogativă decît cetăţenilor destul de înstăriţi pentru a plăti o contribuţie egală cu valoarea a trei zile de lucru; şi tot ea prevedea valoarea a zece zile ca un elector să poată fi ales. Dar secţia Pont-Neuf, cîştigată de ideea egalităţii şi păzindu-şi cu străşnicie autonomia, socotea drept elector şi drept candidat eligibil pe oricare cetăţean care şi-a făcut pe proprie cheltuială uniforma de guard naţional. Era şi cazul lui Gamelin, cetăţean activ al secţiei sale şi membru al Comitetului militar.

Fortuné Trubert lăsă jos pana:

— Cetăţene Évariste, du-te pînă la Convenţie şi cere să ni se trimită instrucţiuni pentru cercetarea pămîntului din pivniţe, pentru spălarea cu leşie a nisipului şi a zidurilor de piatră ca să adunăm silitra. Nu ajunge să ai tunuri, mai trebuie şi pulbere.

Un mărunţel ghebos, cu pana deasupra urechii şi nişte hîrtii în mînă, intră în fosta sacristie. Era cetăţeanul Beauvisage, din Comitetul de supraveghere.

— Cetăţeni, spuse el, primim veşti proaste. Custine a evacuat Landau.

— Custine e un trădător! strigă Gamelin.

— Va fi ghilotinat, zise Beauvisage.

Cu vocea lui puţin gîfîită, Trubert îşi dădu părerea cu obişnuitul lui calm:

— Convenţia n-a creat un Comitet al salvării publice ca să se afle-n treabă. Conduita lui Custine va fi examinată de

Comitet. Incapabil sau trădător, va fi înlocuit[1] cu un general hotărît să învingă, şi *o să meargă!*[2]

Răsfoi hîrtiile, plimbîndu-şi deasupra lor privirea obosită:

— Ca soldaţii noştri să-şi facă datoria fără griji şi fără slăbiciuni, trebuie să ştie că soarta celor pe care i-au lăsat acasă este asigurată. Dacă eşti de aceeaşi părere, cetăţene Gamelin, vei cere împreună cu mine la viitoarea adunare ca fără întîrziere Comitetul de binefacere să se pună în acord cu Comitetul militar pentru ajutorarea familiilor nevoiaşe care au pe cineva în armată.

Surîse şi fredonă:

— O să meargă! O să meargă!...

Aşezat douăsprezece pînă la paisprezece ore pe zi la masa de lemn alb, lucrînd pentru apărarea patriei în pericol, acest umil secretar al unui comitet de secţie nu vedea cîtuşi de puţin disproporţia dintre enormitatea sarcinii şi nimicnicia mijloacelor lui, într-atît se simţea de strîns unit cu toţi patrioţii în efortul comun, într-atît făcea corp comun cu întreaga naţiune, într-atît se confunda viaţa lui cu viaţa unui mare popor. Făcea parte dintre aceia care, entuziaşti şi plini de răbdare, după fiecare înfrîngere pregăteau triumful imposibil dar sigur. Atît de mult le era necesară biruinţa. Oamenii aceştia neînsemnaţi, care distruseseră regalitatea, care răsturnaseră vechea lume, acest Trubert, mic inginer optician, acest Évariste Gamelin, pictor obscur, nu aşteptau pic de îngăduinţă din partea duşmanilor lor. Nu aveau altă alegere decît între victorie şi moarte. De aici însufleţirea şi seninătatea lor.

---

[1] Adam Philippe conte de Custine (1740—1793), general francez, luptător pentru independenţa Americii. A cucerit Mainz în 1792 şi a condus Armata Nordului în 1793. Ghilotinat ca incapabil şi trădător.

[2] În original: *ça ira* — refren al unui cîntec revoluţionar atunci la modă.

II

IEŞIND DE LA BARNABIŢI, Évariste Gamelin se îndreptă spre piaţa Dauphine, devenită piaţa Thionville în cinstea nebiruitei cetăţi.

Situată în cartierul cel mai aglomerat al Parisului, piaţa aceasta îşi pierduse de aproape un secol mîndra-i înfăţişare: clădirile construite pe trei din laturile ei pe vremea lui Henric IV, toate ridicate din cărămizi roşii cu brîie de piatră albă, pentru iluştrii magistraţi ai timpului, îşi schimbaseră acum nobilele acoperişuri de ardezie pentru două sau trei caturi mizerabile adăugite din paiantă; altele fuseseră rase pînă-n temelii şi înlocuite fără glorie de case prost văruite cu humă, nearătînd decît faţade neregulate, sărăcăcioase, murdare, găurite de nenumărate ferestre inegale, strîmte pe care le înveseleau vase de flori, colivii cu păsări şi rufăria pusă la uscat. Aici locuiau o mulţime de meşteşugari, bijutieri, cizelatori, ceasornicari, opticieni, tipografi, lenjerese, modiste, spălătorese şi cîţiva dintre bătrînii oameni ai legii, care nu fuseseră măturaţi de furtună împreună cu justiţia regală.

Era dimineaţă şi era primăvară. Raze tinere de soare, ameţitoare ca un vin dulce, rîdeau pe pereţi şi se strecurau vesel în mansarde. Ramele jaluzelelor cu ghilotină fuseseră toate ridicate şi prin ferestre se zăreau capetele ciufulite ale gospodinelor. Grefierul tribunalului revoluţionar, ieşit din casă pentru a se duce la slujbă, ciupea în trecere obrajii copiilor care se jucau pe sub copaci. Pe Pont-Neuf strigăte anunţau trădarea infamului Dumouriez[1].

[1] Charles-François Dumouriez (1739—1823) general francez, învingător la Valmy în 1792 al armatelor invadatoare austro-prusace. Înlăturat de la comandă de către Convenţie, pentru convingerile sale girondine, a trădat revoluţia trecînd în tabăra inamică.

Évariste Gamelin locuia pe cheiul Orologiului într-o casă de pe vremea lui Henric IV, care ar fi arătat încă destul de bine fără o mansardă acoperită cu țigle, cățărată deasupra clădirii prin anii penultimului tiran. Pentru a adapta locuința unui oarecare bătrîn parlamentar potrivit nevoilor familiilor burgheze și de meșteșugari care o locuiau acum, se înmulțiseră despărțiturile și paravanele. Așa se face că cetățeanul Remacle, portar și croitor, se cuibărise într-un antresol mult prescurtat în înălțime și în lărgime, unde putea fi văzut prin geamul ușii stînd cu picioarele încrucișate sub el pe masă, atingînd cu creștetul tavanul, și cosînd o uniformă de guard național, în timp ce cetățeanca Remacle, a cărei sobă n-avea alt coș decît casa scărilor, otrăvea locatarii cu fumul tocanelor și prăjelilor ei, iar mica Joséphine, fiica lor, mînjită cu melasă și frumoasă ca ziua, se juca în pragul ușii cu Mouton, cîinele tîmplarului. Despre cetățeana Remacle, abundînd în inimoșenie, sîni și șolduri, umbla vorba că-și dăruie favorurile vecinului, cetățeanul Dupont, unul din cei doisprezece din Comitetul de supraveghere. Cel puțin asta bănuia cu înverșunare bărbatul ei, și soții Remacle umpleau casa cînd cu strigătele certurilor, cînd cu ale împăcărilor lor. Caturile de sus erau ocupate de cetățeanul Chaperon, bijutier cu prăvălia pe cheiul Orologiului, de un ofițer la serviciul de sănătate, de un magistrat, de un cizelor în aur și de cîțiva funcționari de la Palat.

Évariste Gamelin urcă străvechea scară pînă la al patrulea și ultim etaj unde își avea atelierul, alături de o cameră pentru mama sa. Acolo sfîrșeau treptele de lemn acoperit cu dale, care urmau largilor trepte de piatră de la primele etaje. O scară prinsă în perete ducea în podul din care tocmai cobora un om corpolent, bătrîior, cu un obraz plăcut și înflorit în roz, care ținea cu greu în brațe un balot enorm și totodată fredona *Mi-am pierdut servitorul.*

Oprindu-se din cîntat, îi ură curtenitor bună ziua lui Gamelin, care-i răspunse cu salutul fraternității și-l ajută să-și coboare pachetul. Bătrînul îi adresă mulțumiri.

— Vedeți, spuse el reluînd balotul, am aici paiațe de carton pictat pe care vreau să le livrez astăzi unui negustor de jucării din strada Legii. Am un întreg popor: sunt creaturile mele; au primit de la mine trup firav, lipsit de bucurii

și suferințe. Nu le-am dat gîndire, căci sunt un Dumnezeu bun.

Era cetățeanul Maurice Brotteaux, cîndva perceptor general, fost nobil: tatăl său, îmbogățit ca părtaș în afaceri, cumpărase o săpunărie țărănească. În vremuri bune, Maurice Brotteaux ajunsese domnul des Ilettes și dădea în reședința sa din strada Scaunului supeuri fine, pe care frumoasa doamnă de Rochemaure, soția unui procuror, le scălda în lumina ochilor ei, femeie împlinită și a cărei fidelitate onorabilă nu se dezminți prin nimic cîtă vreme Revoluția îi lăsă lui Maurice Brotteaux des Ilettes funcțiile, rentele, reședința, pămînturile, numele. Revoluția i le răpi. El își cîștigă existența pictînd portrete pe sub porți, făcînd clătite și plăcinte pe cheiul Mégisserie, compunînd discursuri pentru reprezentanții poporului și dînd lecții de dans tinerelor cetățene. Acum, în podul în care se strecura pe scara prinsă de perete și unde nu puteai rămîne în picioare, Maurice Brotteaux, a cărui avere era o oală cu clei, un ghem de sforicele, o cutie de acuarele și cîteva resturi de hîrtii, fabrica paiațe pe care le vindea angrosiștilor de jucării, care le revindeau ambulanților, iar aceștia le plimbau pe Champs-Élysées agățate de capătul unui băț, strălucitoare ținte pentru jindul copilașilor. În mijlocul tulburărilor publice și în cumplita sărăcie de care era el însuși copleșit, Maurice Brotteaux își păstra seninătatea, citind spre a se recrea dintr-un Lucrețiu pe care-l purta mereu în buzunarul lăbărțat al redingotei cafenii.

Évariste Gamelin împinse ușa locuinței sale, care cedă pe dată. Sărăcia îl scutea de grija încuietorilor, și cînd mama lui trăgea din obișnuință zăvorul, el îi spunea: „La ce bun? Nimeni nu fură pînze de păianjen... și cu atît mai puțin pînzele mele." Sub un strat gros de praf, sau întoarse cu fața la perete se îngrămădeau în atelier pînzele începuturilor lui, pe cînd lucra, în pas cu moda, scene galante, mîngîind cu o pensulă netedă și timidă tolbe de săgeți golite și păsări în zbor, jocuri periculoase și visări ferice, sau suflecînd păzitoare de gîște și înflorind cu trandafiri sînul ciobănițelor.

Dar maniera aceasta nu se potrivea deloc temperamentului său. Tratate rece, scenele vădeau iremediabila castitate a pictorului. Amatorii nu se înșelaseră și Gamelin nu putuse trece niciodată drept artist erotic. Astăzi, cu toate că încă nu împlinise treizeci de ani, i se părea că pînzele acestea datau

din timpuri imemorabile. Recunoștea în ele depravarea monarhică și efectul rușinos al corupției de curte. Se acuza că lucrase în stilul acesta demn de dispreț și că arătase un talent înjosit de slugărnicie. Acum, fiind cetățean al unui popor liber, schița cu cărbune în tușe viguroase Libertăți, Drepturi ale Omului, Constituții franceze, Virtuți republicane, Herculi populari dînd gata Hidra Tiraniei, și punea în aceste compoziții întreaga ardoare a patriotismului său. Dar, vai! din toate acestea nu-și putea cîștiga pîinea de toate zilele. Vremurile erau vitrege pentru artiști. Desigur, nu din vina Convenției, care își trimitea armatele în toate părțile împotriva regilor, care, mîndră, impasibilă și dîrză în fața Europei conjurate, perfidă și crudă față de sine, se sfîșia cu propriile-i mîini, aducea teroarea la ordinea zilei, instituia pentru pedepsirea conspiratorilor un tribunal neîndurător căruia avea să-i dea curînd să devoreze propriile-i mădulare, și care în același timp calmă, gînditoare, prietenă științelor și frumosului reforma calendarul, crea școli speciale, decreta concursuri de pictură și de sculptură, funda premii pentru încurajarea artiștilor, organiza saloane anuale, deschidea Museum-ul și care, după pilda Atenei și Romei, dădea un aer sublim celebrării sărbătorilor și doliilor publice. Dar arta franceză, odinioară atît de răspîndită în Anglia, Germania, Rusia, Polonia, nu mai dispunea de debușee în străinătate. Amatorii de pictură, colecționarii, marii seniori și financiari erau ruinați, emigraseră sau se ascundeau. Oamenii pe care Revoluția îi îmbogățise, țăranii achizitori de bunuri naționale, cămătarii, furnizorii armatelor, crupierii de la Palais-Royal încă nu îndrăzneau să-și arate opulența și, dealtfel, nu se sinchiseau cîtuși de puțin de pictură. Trebuia să ai fie reputația lui Regnault[1], fie îndemînarea tînărului Gérard[2] ca să poți vinde un tablou. Greuze[3], Fragonard, Houin ajunseseră la sapă de lemn.

---

[1] Jean-Baptiste Regnault (1754—1829), pictor neoclasic francez, autor al unor pînze cu subiect mitologic: *Hercule eliberînd-o pe Alcesta, Cele trei grații* ș.a.

[2] Francois-Pascal Gérard (1770—1837), pictor francez, autor al unor celebre portrete *(D-na Récamier, D-na Visconti, Contesa Regnault)*.

[3] Jean-Baptiste Greuze (1725—1805), pictor francez, autor al unor lucrări cu teme moralizatoare *(Blestemul părintesc, Ulciorul sfărîmat, Fiul pedepsit* etc.).

Prud'hon[1] își hrănea cu mare greutate soția și copiii desenînd subiecte pe care Copia le grava în puncte. Pictorii patrioți Hennequin, Wicar, Topino-Lebrun flămînzeau. Incapabil să acopere cheltuielile necesare măcar unui tablou, neputînd nici să-și plătească modelul, nici să-și cumpere culori, Gamelin părăsise abia începută vasta lui pînză *Tiranul urmărit în infern de Furii*. Ea acoperea jumătate din atelier cu figuri neterminate și teribile, mai mari decît în natură, și cu o mulțime de șerpi verzi ațintind fiecare cîte două limbi ascuțite, încovoiate. În primul plan, pe stînga, se zărea un Charon slab și sălbatic în barca lui, porțiune realizată puternic și cu o linie frumoasă, dar care trăda încă școala. Mai multă inspirație și naturalețe vădea o pînză de dimensiuni mai mici, și ea neterminată, care atîrna în locul cel mai bine luminat al atelierului. Era un Oreste pe patul de suferință, sprijinit de sora sa, Electra. Tînăra fată îndepărta cu un gest tulburător părul răvășit care cădea pe ochii fratelui ei. Capul lui Oreste era tragic, frumos, și i se putea recunoaște în trăsături o asemănare cu figura pictorului.

Adesea, Gamelin își privea întristat compoziția; uneori, fremătînd de dorința de a picta, brațele i se întindeau către fața Electrei, schițată în linii largi, și apoi cădeau neputincioase. Artistul era plin de entuziasm și sufletul i se avînta spre lucruri mari. Dar era nevoit să se epuizeze în lucrările de comandă pe care le executa mediocru, pentru că trebuia să mulțumească un gust mediocru și de asemenea pentru că nu știa să imprime celor mai neînsemnate lucruri pecetea geniului. Desena mici compoziții alegorice pe care tovarășul său Desmahis le grava cu destulă îndemînare în negru sau în culori și pe care le cumpăra foarte ieftin un negustor de stampe din strada Honoré, cetățeanul Blaise. Dar comerțul de stampe mergea din ce în ce mai prost, zicea Blaise, care de cîtăva vreme nu voia să mai cumpere nimic.

De data aceasta însă, cum nevoia îl făcea ingenios, Gamelin tocmai concepuse o fericită și nouă invenție, cel puțin așa credea el, care avea să-i îmbogățească pe negustorul de stampe, pe gravor și pe sine: un joc de cărți patriotic, în

[1] Pierre-Paul Prud'hon (1758—1823), pictor vestit în epocă prin grația și poezia culorii, supranumit „Correggio al francezilor" *(Răpirea Psychei, Portretul Iosefinei* ș.a.).

care regilor, damelor și valeților vechiului regim le substituise Genii, Libertăți, Egalități. Deja schițase toate figurile, cîteva le și terminase, și acum era zorit să-i livreze lui Desmahis cele gata pregătite pentru gravare. Figura care i se părea mai reușit realizată reprezenta un voluntar cu tricorn, înveșmîntat într-o haină albastră cu revere și manșete roșii, pantaloni galbeni și ghetre negre, așezat pe o ladă de muniții, cu picioarele pe o grămadă de ghiulele și pușca între genunchi. Era „cetățeanul de inimă", înlocuind valetul de inimă. De mai bine de șase luni Gamelin desena voluntari, și mereu cu pasiune. Cîțiva îi și vînduse, în zilele entuziasmului. Mai mulți atîrnau pe pereții atelierului. Cinci sau șase, în acuarelă, guașă sau creionați în două culori, zăceau pe masă și pe scaune. În iulie '92, cînd în toate piețele Parisului se ridicaseră estrade pentru înrolări, cînd toate cabaretele, împodobite cu ramuri verzi, răsunau în strigătele de „Trăiască Națiunea! Să trăim liberi sau să murim!", Gamelin nu putea trece pe Pont-Neuf sau prin fața primăriei fără ca inima să nu-l îndemne spre cortul pavoazat sub care magistrați cu eșarfă înscriau voluntarii în acordurile *Marseiezei*. Dar intrînd în rîndurile armatei și-ar fi lăsat mama fără pîine.

Precedată de zgomotul răsuflării trase cu greu, în atelier intră cetățeanca văduvă Gamelin, nădușită, roșie la față, cu inima mai-mai să-i sară din piept, cu cocarda națională atîrnîndu-i neglijent pe bonetă și gata să-i cadă. Lăsă coșul pe un scaun și, rămînînd în picioare pentru a respira mai ușor, începu să se plîngă de scumpirea bucatelor.

Soția unui meșter de cuțite din strada Grenelle-Saint-Germain cu firma „La Orașul Châtellerault"[1] atîta vreme cît îi trăise bărbatul, iar acum gospodină săracă, cetățeana Gamelin trăia retras la fiul ei, pictorul. El era cel mai mare dintre cei doi copii ai săi. În ce-o privește pe fiica ei Julie, odinioară modistă în strada Honoré, mai bine să se uite ce s-a întîmplat cu ea, căci nu era deloc sănătos să spui că emigrase cu un aristocrat.

— Doamne Dumnezeule! oftă cetățeana arătîndu-i fiului

[1] Veche localitate din arondismentul Vienne, vestită prin armele albe fabricate odinioară acolo.

o lipie dintr-un aluat necrescut, întunecat, pîinea e scumpă-foc; măcar de-ar fi din grîu curat. La piață nu găsești nici ouă, nici legume, nici brînzeturi. De bagi în bucată doar castane, castană putredă ajungi.

După o lungă tăcere, reluă:

— Am văzut pe stradă femei care n-au cu ce să-și hrănească pruncii. Pentru oamenii săraci, mizeria e și mai mare. Și-așa o să rămînă cît nu s-o da mînă liberă negoțului.

— Mamă, zise Gamelin încruntîndu-se, lipsurile de care suferim sunt datorate acaparatorilor și speculanților care înfometează poporul, în înțelegere cu dușmanii din afară, ca să facă odioasă Republica în ochii cetățenilor și ca să distrugă libertatea. Asta urmăresc comploturile Brissotinilor[1] și trădările Pétionilor[2] sau Rolanzilor[3]! Bine măcar că nu se ivesc la Paris federaliștii înarmați, să masacreze patrioții pe care foametea nu-i nimicește destul de repede! Nu e timp de pierdut: trebuie raționalizată făina și ghilotinat oricine speculează hrana poporului, urzește răzmeriță sau pactizează cu străinătatea. Convenția tocmai a înființat un tribunal extraordinar care-i va judeca pe conspiratori. O fi el alcătuit din patrioți; dar vor avea oare membrii săi destulă tărie să apere patria împotriva tuturor dușmanilor ei? Să ne punem nădejdea în Robespierre: e virtuos. Să ne încredem mai ales în Marat. Acesta iubește poporul, știe să-i afle adevăratele interese și i le servește. Totdeauna a fost întîiul care să-i demaște pe trădători, care să dejoace comploturile. E incoruptibil și neînfricat. El e singurul capabil să salveze Republica în pericol.

Clătinînd din cap, cetățeana Gamelin făcu să i se desprindă de pe bonetă cocarda neîngrijită.

— Lasă, Évariste: Marat al tău e un om ca toți oamenii și nu-i mai breaz ca alții. Ești tînăr și te înfierbînți. Ce spui

---

[1] Jacques-Pierre Brissot (n. 1754) ziarist, deputat în Adunarea Legislativă și în Convenție, unul din conducătorii girondini. A fost decapitat în 1793.

[2] Jérôme Pétion de Villeneuve (n. 1756), primar al Parisului în 1791 și președinte al Convenției. Proscris ca girondin la 31 mai, se sinucide.

[3] Jean-Marie Roland de la Platière (n. 1734), om politic francez, ministru de interne în 1792. Considerat prieten al girondinilor, se sinucide în 1793 aflînd că i-a fost executată soția.

astăzi de Marat, ai mai spus şi altădată despre Mirabeau[1], La Fayette[2], Pétion, ori Brissot.

— Niciodată! strigă Gamelin care, sincer, nu-şi mai aducea aminte.

Făcînd loc la unul din capetele mesei din lemn alb încărcată de hîrtii, cărţi, pensule şi creioane, cetăţeana Gamelin aşează supiera de faianţă, două farfurii de cositor, două furculiţe de fier, lipia de pîine neagră şi o ulcică de băutură.

Mama şi fiul mîncară supa în linişte şi încheiară prînzul cu cîte o bucăţică de slănină. După ce aşeza bucăţica pe un dumicat, mama îl ducea cu gravitate în vîrful cuţitaşului de buzunar la gura-i ştirbă şi mesteca plină de respect alimentele care costaseră atît de scump.

Lăsă în farfurie cea mai bună bucată pentru fiul ei, rămas distrat pe gînduri.

— Mănîncă, Évariste, îl îndemna în răstimpuri egale, mănîncă.

Şi cuvîntul acesta lua pe buzele ei gravitatea unei porunci religioase.

Ea începu să se plîngă din nou de scumpetea bucatelor. Gamelin vorbi iarăşi de raţionalizare, ca unică posibilitate de îndreptare a relelor.

Dar ea:

— Nu mai sunt bani. Emigranţii au luat totul. Încredere nu mai există. Nu mai poţi nădăjdui în nimic.

— Taci mamă, taci! strigă Gamelin. Ce contează lipsurile şi suferinţa noastră de-o clipă! Revoluţia va aduce pentru sute de ani fericire neamului omenesc.

Buna femeie îşi înmuie bucata de pîine în vin: gîndurile i se înseninară şi visă, surîzînd, la vremea tinereţii ei, cînd dansa la iarbă verde de ziua regelui. Vinul îi amintea de asemenea ziua în care Joseph Gamelin, din breasla meşterilor

---

[1] Honoré-Gabriel Riqueti, marchiz de Mirabeau (1794—1791), om politic francez. În 1789, renegat de nobilime, este primit în Statele generale ca deputat al celei de a treia stări. Orator strălucit, ajunge în 1791 Preşedinte al Adunării Constituante, din care e apoi înlăturat ca adept al monarhiei constituţionale.

[2] Marie-Joseph Motier, marchiz de La Fayette (1757—1834), general francez. A participat la războiul american de independenţă; ia parte la revoluţia burgheză din Franţa, dovedindu-se adept al monarhiei constituţionale. Emigrează în 1792.

de cuțite, o ceruse în căsătorie. Și ea povesti de-a fir-a-păr cum se petrecuseră lucrurile. Mama ei îi spusese: „Îmbracă-te. Mergem în piața Grève, la magazinul domnului Bienassis, bijutierul, să vedem cum o să fie rupt în bucăți Damiens[1]". Cu mare greutate izbutiseră să-și croiască drum prin mulțimea curioșilor. În magazinul domnului Bienassis, tînăra fată îl întîlnise pe Joseph Gamelin, îmbrăcat într-o arătoasă haină roz, și pricepuse de îndată cam unde-i sta gîndul. Tot timpul cît ea rămăsese la fereastră ca să-l vadă pe regicid jupuit cu clești înroșiți, stropit cu plumb topit, tras de patru cai și apoi azvîrlit în foc, domnul Joseph Gamelin, în picioare la spatele ei, nu mai contenise complimentîndu-i tenul, pieptănătura și talia.

Goli pînă la fund paharul și continuă să-și rememoreze viața:

— Te-am adus pe lume, Évariste, mai devreme decît mă așteptam, din cauza unei spaime prin care-am trecut, pe cînd eram grea, pe Pont-Neuf, unde a fost cît pe-aici să fiu răsturnată în apă de curioșii care alergau să vadă execuția domnului de Lally[2]. Cînd te-ai născut erai așa de mic, încît chirurgul credea că n-ai să trăiești. Dar eu eram sigură că Dumnezeu o să se milostivească, lăsîndu-mi-te. Te-am crescut cum am putut mai bine, necruțînd nici osteneală, nici cheltuieli. Trebuie să zic cu dreptate, dragul meu Évariste, că totdeauna mi-ai fost recunoscător și din copilărie ai căutat să mă răsplătești cum puteai pentru toate. Erai blînd și iubitor din fire. Sora ta n-avea suflet rău; dar era egoistă și iute la mînie. Arătai mai multă milă decît ea celor nenorociți. Cînd puștanii mahalalei doborau cuiburi din copaci, te zbăteai să le smulgi puișorii din mîini ca să-i redai mamei lor, și de multe ori nu te lăsai decît dacă te călcau în picioare și te băteau fără milă. La șapte ani în loc să te iei la harță cu haimanalele, treceai liniștit pe stradă spunîndu-ți pe de rost catehismul; și de-atîtea ori mi-ai adus în casă toți săracii pe

[1] Antiregalist, Robert Damiens a fost sfîșiat între patru cai în 1757 pentru atentatul neizbutit, cu cuțitul, săvîrșit împotriva nepopularului rege Ludovic XV.

[2] Thomas-Arthur de Lally, guvernator general al posesiunilor franceze din India. Învins de englezi, capitulează la Pondichery. Acuzat de trădare într-un proces abuziv dictat de rege, este executat. Împreună cu Voltaire, fiul său îi reabilitează memoria.

care-i întîlneai, ca să-i miluiesc, că a trebuit să pun mîna pe curea ca să te dezvăţ de obiceiul ăsta. Nu puteai vedea pe nimeni suferind fără să te podidească lacrimile. După ce-ai crescut de-a binelea, te-ai făcut tare chipeş. Şi spre marea mea nedumerire, parcă nici nu-ţi dădeai seama de asta: erai cu totul altfel decît cei mai mulţi dintre băieţandrii arătoşi care se tot ferchezuiesc mîndri nevoie-mare de chipul lor.

Bătrîna mamă spunea adevărul. La douăzeci de ani, Évariste avusese un obraz grav şi încîntător, o frumuseţe în acelaşi timp austeră şi feminină, cu trăsăturile unei Minerve. Acum, ochii lui întunecaţi şi pometii palizi exprimau o fire tristă şi violentă. Doar privirea cu care-şi învăluia mama căpăta pentru o clipă blîndeţea întîiei tinereţi.

Ea continuă:

— Ai fi putut să te foloseşti de farmecele tale ca să alergi după fete, dar te mulţumeai să rămîi pe lîngă mine, în prăvălie, şi se întîmpla uneori să-ţi spun să-mi laşi fustele în pace şi să te duci să te mai zbengui un pic cu tovarăşii tăi. Pînă şi pe patul de moarte o să spun, Évariste, că ai fost un fiu bun. După ce-a închis ochii taică-tău, m-ai luat fără să stai pe gînduri sub ocrotirea ta; cu toate că meseria nu-ţi aducea un sfanţ, n-ai lăsat să-mi lipsească nimic, şi chiar dacă amîndoi n-aveam azi de nici unele, n-aş putea să te mustru, de vină-i Revoluţia.

El schiţă un gest de reproş; dar ea ridică din umeri şi continuă:

— Eu nu-s aristocrată. Am cunoscut mărimile pe cînd a lor era toată puterea şi pot spune că abuzau de privilegiile lor. L-am văzut pe tatăl tău ciomăgit de lacheii ducelui de Canaleilles, pentru că nu s-a dat destul de repede de-o parte la trecerea stăpînului lor. Austriaca[1] nu mi-a plăcut deloc: prea era mîndră şi prea cheltuia mult. Cît despre rege, l-am crezut bun şi a trebuit să fie judecat şi condamnat ca să-mi schimb părerea. Ce mai, n-are de ce să-mi pară rău după vechiul regim, deşi pe vremea lui am trăit cîteva zile plăcute. Dar să nu-mi spui că Revoluţia o să aducă egalitatea, pentru că niciodată oamenii n-o să fie egali; aşa ceva nu-i cu pu-

[1] Marie-Antoinette, arhiducesă de Austria, căsătorită cu Ludovic XVI. Adversară a oricăror reforme sociale, incitîndu-l pe rege împotriva Revoluţiei, îşi atrage ura maselor. Acuzată de uneltiri cu străinătatea, mai întîi este închisă la Temple apoi decapitată în 1793.

tință, și degeaba se răstoarnă țara cu susu-n jos: totdeauna o să fie mari și mici, burtoși și lihniți.

Și tot vorbind, rînduia vesela. Pictorul n-o mai asculta. Căuta silueta unui sanchilot cu bonet roșu și carmagnolă, care trebuia să înlocuiască în jocul lui de cărți osînditul valet de pică.

Cineva bătu la ușă, și apăru o fată de la țară, mai mult lată decît înaltă, roșcată, cu pulpe strîmbe, cu o gîlmă acoperindu-i ochiul stîng și cu dreptul de un albastru atît de spălăcit că părea alb, buzată și cu dinții încălecîndu-i buzele.

Ea îl întrebă pe Gamelin dacă el era pictorul și dacă putea să-i facă portretul logodnicului ei, Ferrand (Jules), voluntar în armata Ardenilor.

Gamelin îi răspunse că va face cu plăcere portretul la întoarcerea viteazului războinic.

Fata îl ceru cu stăruitoare blîndețe să i-l facă pe loc.

Surîzînd fără să vrea, pictorul obiectă că nu putea face nimic dacă îi lipsește modelul.

Biata creatură nu răspunse: nu-i trecuse prin gînd o asemenea dificultate. Cu capul înclinat pe umărul stîng și mîinile împreunate pe pîntec, rămase inertă și mută, părînd copleșită de mîhnire. Mișcat și amuzat de atîta simplitate, ca s-o distreze pe nefericita logodnică, pictorul îi puse în mînă unul din voluntarii pe care-i lucrase în acuarelă și o întrebă dacă așa arăta și iubitul ei din Ardeni.

Ea aținti hîrtia cu privirea ochiului ei posomorît, care treptat se însufleți, apoi luci și deveni strălucitor; fața lată i se împlini într-un surîs radios.

— E leit el, spuse ea în cele din urmă; e Ferrand (Jules) în carne și oase, e Ferrand (Jules) cum l-a făcut mumă-sa.

Înainte ca pictorul să se fi gîndit să-i ia din mîini foaia de hîrtie, ea o tot îndoi grijuliu cu degetele ei roșii pînă făcu un pătrățel gros pe care-l strecură deasupra inimii, între corsaj și cămașă, întinse artistului un asignat de cinci livre, dădu bună seara la toată lumea și ieși legănîndu-și sprinten fustele înfoiate.

III

ÎN DUPĂ-AMIAZA ACELEIAŞI ZILE, ÉVARISTE făcu o vizită cetăţeanului Jean Blaise, negustor de stampe, care mai vindea şi cutii, tartaje şi tot felul de jocuri, în strada Honoré, vizavi de Oratoriu, în apropierea Mesageriilor, la *Amorul pictor*. Magazinul se deschidea în parterul unei case vechi de vreo şaizeci de ani, printr-o arcadă a cărei volută purta deasupra un mascaron cu coarne. Interiorul arcadei era acoperit de o pictură în ulei reprezentînd „Sicilianul sau Amorul pictor", după o compoziţie de Boucher, comandată de tatăl lui Jean Blaise în 1770 şi pe care de atunci o ştergeau soarele şi ploaia. De-o parte şi de cealaltă a intrării, cîte-o volută asemănătoare, cu cap de nimfă deasupra bolţii şi înzestrată cu geamuri cît de mari se putuseră găsi, oferea privirii stampe la modă şi ultimele noutăţi în materie de gravură în culori. În ziua aceea, puteau fi văzute scene galante tratate cu o graţie puţin cam seacă de Boilly[1], *Lecţii de amor conjugal* şi *Dulci împotriviri*, care-i scandalizau pe iacobini şi pe care purii le denunţau la Societatea artelor; *Plimbare publică* de Debucourt[2], cu un june filfizon în pantalon canar şi tolănit pe trei scaune, cai de tînărul Carle Vernet[3], aerostate, *Baia Virginiei* şi figuri în manieră antică.

Dintre cetăţenii al căror val curgea prin faţa magazinului, cei mai zdrenţăroşi erau aceia care se opreau mai îndelung în faţa frumoaselor vitrine, gata să se distreze, avizi de imagini şi dornici să apuce, măcar cu ochii, partea lor din bunu-

[1] Louis-Léopold Boilly (1761—1845), pictor şi litograf excelînd în scene de gen, ca *Sosirea diligenţei*.

[2] Philibert-Louis Debucourt (1755—1832), gravor vestit pentru stampele sale în culori.

[3] Pictor francez (1758—1836) cunoscut prin gravurile sale înfăţişînd bătălii, scene de vînătoare şi serbări populare.

rile acestei lumi; ei admirau cu gura căscată, în timp ce aristocraţii aruncau o privire, încruntau sprînceana şi treceau.

De cît de departe putu, Évariste îşi aţintì privirile spre una din ferestrele care se deschideau deasupra magazinului, cea din stînga, în care se afla un vas cu garoafe roşii înapoia balconului de fier lucrat în cochilii. Fereastra aceasta lumina camera tinerei Élodie, fiica lui Jean Blaise. Negustorul de stampe şi unicul său copil ocupau primul etaj al clădirii.

După ce se opri o clipă ca pentru a-şi trage răsuflarea în faţa *Amorului pictor*, Évariste apăsă pe clanţa în cioc de raţă. O găsi pe cetăţeana Élodie care, cum vînduse nişte gravuri, două compoziţii de Fragonard-fiul şi de Naigeon[1], alese cu grijă dintre multe altele, înainte de a închide în casetă asignatele tocmai primite, le trecea una după alta între frumoşii ei ochi şi lumina zilei, cercetînd raiurile, liniile desenului şi filigranul cu nelinişte, căci circulau tot atîtea hîrtii false cît şi bune, fapt care păgubea, nu glumă, comerţul. Precum odinioară cei ce imitau semnătura regelui, falsificatorii monedei naţionale de-acum erau pedepsiţi cu moartea; şi totuşi, plăci de asignate erau găsite în toate pivniţele; elveţienii introduceau asignate false cu milioanele; erau aruncate pachete-pachete prin hanuri; englezii debarcau zilnic baloturi întregi pe coastele mării pentru a disoredita Republica şi pentru a-i aduce pe patrioţi la sapă de lemn. Élodie, temîndu-se ca nu cumva să primească hîrtii false, şi încă mai mult temîndu-se ca nu cumva să fie luată drept complice a lui Pitt[2] şi tratată ca atare, rămînea totuşi încrezătoare în norocul său şi convinsă că se va descurca în orice împrejurare.

Évariste o privea cu acel aer întunecat care, mai bine decît toate surîsurile din lume, dă glas iubirii. Ea îl privi cu o mutrişoară puţin batjocoritoare, îşi înălţă spre bagdadie ochii negri, şi asta pentru că se ştia iubită, pentru că nu o supăra să fie şi pentru că o astfel de mină aţîţă un îndrăgostit, îl îndeamnă să se plîngă, îl face să se declare dacă încă n-a făcut-o, adică exact cazul lui Évariste.

---

[1] Jean-Claude Naigeon (1753—1832) pictor francez, elev al lui David. În 1793 a contribuit la salvarea de la distrugere a bazilicei Saint-Denis.

[2] William Pitt-junior (1759—1806) om de stat englez, prim-ministru conservator între 1783—1801 şi 1803—1806. Înverşunat inamic al Revoluţiei franceze a fost unul din organizatorii coaliţiilor statelor europene împotriva Franţei revoluţionare şi apoi a lui Napoleon.

Așezînd asignatele în casetă, ea scoase din coșulețul de lucru o eșarfă albă pe care începuse s-o brodeze și se apucă de treabă. Era harnică și cochetă, și cum instinctiv mînuia acul atît pentru a plăce cît și pentru a-și face o gățeală, știa să brodeze în fel și chip, pe măsura celor care o priveau: lucra cu aparentă nepăsare pentru cei cărora voia să le comunice o dulce langoare; broda capricios în fața celor pe care se amuza să-i exaspereze un pic. Începu să brodeze cu grijă pentru Évariste, în care dorea să întrețină un sentiment serios.

Élodie nu era nici prea tînără, nici prea frumoasă. La întîia privire a-i fi putut-o socoti chiar urîtă. Brună, cu tenul măsliniu, sub marea basma albă înfășurată neglijent în jurul capului, și din care scăpau bucle negre-azurii, ochii ei de foc carbonizau orbitele. În fața rotundă cu pometi proeminenți, rîzătoare, puțin cîrnă, agrestă și voluptoasă, pictorul descoperea chipul faunului Borghese, căruia îi admira într-un mulaj divina zburdălnicie. Un puf întunecat îi accentua buzele arzătoare. Pieptul care părea rotunjit de tandrețe ridica broboada prinsă cruciș, după moda anului. Mijlocul subțire, picioarele sprintene, întregul ei trup robust se mișcau cu o grație neîmblînzită și delicioasă. Privirea, respirația, freamătul carnației, totul în ea dădea ghes inimii și promitea iubire. Așa cum se arăta dincolo de blatul tejghelei, te ducea cu gîndul la o nimfă a dansului, la o bacantă de la Operă, despuiată de pielea de linx, de toiagul de trestii și de ghirlandele de iederă, oprită din dans și ascunsă printr-o vrajă în veșmintele unei gospodine de Chardin.

— Tata nu-i acasă, spuse ea pictorului; așteptați-l o clipă: nu va întîrzia să se întoarcă.

Mîinile mici, oacheșe, făceau acul să alerge prin pînza eșarfei.

— Găsiți pe gustul dumneavoastră desenul acesta, domnule Gamelin?

Gamelin era incapabil de prefăcătorie. Și aprinzîndu-i curajul, dragostea îi mărea sinceritatea.

— Brodați cu îndemînare, cetățeană, dar dacă tot doriți să v-o spun, desenul care vi s-a schițat nu este destul de simplu, de limpede, și se resimte de gustul afectat care a stăpînit prea multă vreme Franța în arta decorării stofelor, mobilelor, lambriurilor; nodurile și ghirlandele amintesc stilul mic și meschin care a avut trecere sub tiran. Gustul renaște. Din pă-

cate, va trebui să ne întoarcem de foarte departe. Încă pe timpul infamului Ludovic XV, decoraţia avea ceva chinezesc. Se făceau comode cu pîntec umflat, cu braţare răsucite într-un fel ridicol, care nu sunt bune la altceva decît la aruncat în foc ca să se încălzească patrioţii; frumoasă e numai simplitatea. Trebuie să se revină la stilul antic. David desenează paturi şi fotolii după vasele etrusce şi după picturile de la Herculanum.

— Am văzut paturi şi fotolii de felul acesta, spuse Élodie, sunt aşa de frumoase! Curînd nu vor mai avea altele căutare. Ca şi dumneavoastră, ador stilul antic.

— Ei bine, cetăţeană! reluă Évariste, dacă aţi fi ornat eşarfa cu un motiv grecesc, cu frunze de iederă, cu şerpi sau săgeţi încrucişate, ea ar fi fost demnă de o spartană... şi de dumneavoastră. Puteţi totuşi păstra modelul dacă-l simplificaţi, readucîndu-l la linia dreaptă.

Ea îl întrebă ce anume trebuia îndepărtat.

El se aplecă deasupra eşarfei: obrazul său atinse buclele fetei. Mîinile li se întîlneau pe ţesătură, respiraţia li se amesteca. În clipele acelea, Évariste gusta o bucurie nesfîrşită; dar, simţind aproape de buzele sale buzele Élodiei, se temu să nu fi ofensat tînăra fată şi se retrase brusc.

Cetăţeana Blaise îl iubea pe Évariste Gamelin. Îl găsea superb cu ochii lui mari, arzători, cu frumoasa lui faţă ovală, cu paloarea, cu desele lui plete negre, despărţite pe frunte şi căzîndu-i în valuri pe umeri, cu ţinuta gravă, aerul rece, politeţea severă, vorba hotărîtă, care nu flata niciodată. Şi cum îl iubea, îi atribuia un geniu mîndru, de artist care va irupe într-o zi în capodopere făcîndu-i numele celebru, şi astfel îl iubea şi mai mult. Cetăţeana Blaise n-avea un cult deosebit pentru pudoarea virilă, morala nu-i era ofensată dacă un bărbat ceda pasiunilor, gusturilor şi dorinţelor lui; îl iubea pe Évariste, care era cast; nu-l iubea pentru că era cast; dar găsea în alcătuirea lui avantajul de a nu concepe nici gelozie, nici bănuieli, pe lîngă siguranţa că n-ar avea de ce să se teamă din pricina unor rivale.

În clipele acelea, însă, îl judecă puţin prea rezervat. Dacă Aricia lui Racine, care îl iubea pe Hippolyte, admira virtutea sălbatecă a tînărului erou, era pentru că nutrea speranţa de a triumfa asupră-i, şi curînd trebui să geamă din pricina severităţii acelor moravuri pe care el nu le îndulci prin nimic

față de ea. Și de îndată ce i se oferi prilejul, Aricia făcu ceva mai mult de jumătate de mărturisire, ca să-l constrîngă să se mărturisească și el la rîndu-i. Urmînd pilda acelei tandre Aricia, cetățeana Blaise nu era departe de a crede că în dragoste femeii îi revine să facă avansuri. „Cei mai iubitori bărbați, își spunea ea, sunt și cei mai timizi; au nevoie de ajutor și încurajare. La urma urmei, atît de mare le e candoarea, că o femeie poate face jumătate din drum și chiar mai mult fără ca ei să observe, menajîndu-le aparența unui atac îndrăznet și gloria cuceririi". Ceea ce o liniștea asupra felului în care avea să se sfîrșească totul era faptul că știa cu certitudine (și deci nu existau îndoieli la acest subiect) anume că înainte ca Revoluția să-i fi dat aerul eroic, Évariste făcuse foarte omenește dragoste cu o femeie, o biată făptură, portăreasa academiei.

Fără să fie cîtuși de puțin o ingenuă, Élodie știa să facă distincție între mai multe feluri de dragoste. Sentimentul pe care i-l inspira Évariste era suficient de profund ca ea să se gîndească să-i angajeze întreaga viață. Era foarte dispusă să se mărite cu el, dar se aștepta ca tatăl său să nu aprobe căsătoria unicei lui fiice cu un artist obscur și sărac. Gamelin nu avea nimic; negustorul de stampe mînuia mari sume de bani. *Amorul pictor* îi aducea mult, speculațiile de bursă mai mult încă, și se asociase cu un furnizor care livra cavaleriei Republicii cizme de iuft și ovăz îngreunat cu apă. În sfîrșit, fiul lucrătorului de cuțite din strada Saint-Dominique mai era și un personaj modest în comparație cu editorul de stampe cunoscut în toată Europa, înrudit cu de-alde Blaizot, Basan, Didot, și care-i frecventa pe cetățenii Saint-Pierre și Florian. Nu pentru că ar fi fost o fiică ascultătoare considera Élodie necesar consimțămîntul tatălui în așezarea căsniciei ei. Tatăl său, devenit de timpuriu văduv, fire avidă și ușuratecă, mare vînător de fuste, mare amator de afaceri, nu se ocupase niciodată de ea, o lăsase să crească după voie, fără sfaturi, fără prietenie, grijuliu nu să o supravegheze, ci să ignore conduita fetei, căreia îi aprecia ca bun cunoscător ce era temperamentul focos și mijloacele de seducție, în cu totul altceva mai puternice decît într-un frumos oval al feței. Prea generoasă pentru a se păstra, prea inteligentă pentru a se pierde, înțeleaptă în nebuniile ei, gustul de a iubi n-o făcuse niciodată să uite convenințele sociale. Tatăl îi era infinit recunoscător pentru această prudență; și cum ea îl moștenise în simțul comerțului

și gustul pentru afaceri, nu-l neliniștea rațiunile tainice care abăteau de la căsătorie atenția unei fete atît de nubile, reținînd-o în casă, unde valora cît o guvernantă și patru rîndași. La douăzeci și șapte de ani, ea socotea că are vîrsta și experiența necesară pentru a-și rîndui singură viața, și nu simțea cîtuși de puțin nevoia să ceară sfaturi sau să urmeze voința unui tată încă tînăr, ușuratec și distrat. Dar ca să se poată căsători cu Gamelin, ar fi trebuit ca dl Blaise să-i pregătească un viitor acestui ginere sărac, interesîndu-l în treburile firmei, asigurîndu-i lucrări după cum asigura altor cîtorva artiști, în sfîrșit, într-un fel sau altul, creîndu-i resurse; și tocmai așa ceva ea considera cu neputință de realizat — ca unul să ofere, celălalt să accepte, atît de puțină simpatie exista între cei doi bărbați.

Dificultatea aceasta o încurca pe tandra și înțeleapta Élodie. Fără ca gîndul s-o înspăimînte, chibzuise să-și apropie prietenul printr-o legătură tainică, luîndu-l pe autorul naturii drept unic martor al credinței lor reciproce. Filosofia ei nu găsea condamnabilă o asemenea unire pe care independența în care trăia o făcea posibilă și căreia caracterul cinstit și virtuos al lui Évariste i-ar fi dat o tărie încurajatoare; dar Gamelin abia avea din ce trăi, din ce să-și întrețină bătrîna mamă: nu părea să se mai găsească într-o existență atît de strîmtă loc pentru o dragoste, fie și pentru una redusă la simplitatea naturii. Dealtfel Évariste încă nu-i dezvăluise sentimentele, nici nu-i împărtășise intențiile. Cetățeana Blaise spera nestrămutat să-l hotărască în scurtă vreme.

Cu aceeași mișcare, ea opri și firul gîndurilor și acul:

— Cetățene Évariste, spuse ea, eșarfa asta o să-mi placă numai în măsura în care o să vă placă și dumneavoastră. Vă rog, desenați-i un model. În așteptare, am să destram ca Penelopa ceea ce am lucrat în lipsa dumneavoastră.

El răspunse cu un entuziasm sumbru:

— Mă angajez, cetățeană. Vă voi desena gladiul lui Harmodios[1]: o spadă în mijlocul unei ghirlande.

Și scoțîndu-și creionul, schiță săbii și flori în acel stil

[1] Atenian care a conspirat în 514 î.e.n. împreună cu prietenul său Aristogiton împotriva tiranilor cetății — fiul lui Pisistrate, Hipparc și Hippias.

sobru, lipsit de ornamente, care îi era drag. În același timp își expunea convingerile.

— Francezii regenerați, spunea el, trebuie să repudieze toate legatele servituții: prostul gust, forma proastă, desenul prost. Watteau, Boucher, Fragonard lucrau pentru tirani și pentru sclavi. În operele lor, nici urmă din sentimentul adevăratului stil, al liniei pure; nicăieri natura ori adevărul. Doar măști, păpuși, găteli, maimuțăreli. Posteritatea va avea numai dispreț pentru opera lor frivolă. Într-o sută de ani, toate tablourile lui Watteau vor fi pierit, uitate prin poduri; în 1893 studenții în pictură vor acoperi sub eboșele lor pînzele lui Boucher. David a deschis adevăratul drum: el se apropie de antichitate, dar nu este încă destul de simplu, destul de măreț, destul de sobru. Artiștii noștri mai au multe secrete de aflat din frizele de la Herculanum, din basoreliefurile romane, din vasele etrusce.

Vorbi multă vreme despre frumusețea antică, apoi reveni la Fragonard, pe care îl urmărea cu o ură de nestins:

— Îl cunoașteți, cetățeană?

Élodie făcu semn că da.

— Îl cunoașteți, cred, și pe mărunțelul de Greuze, care fără-ndoială e ridicol destul în veșmintele lui stacojii și cu spadă. Dar are aerul unui înțelept grec pe lîngă Fragonard. Pe moșneagul ăsta mizerabil l-am întîlnit acum cîtva timp, fițiindu-se pe sub arcadele de la Palais-Égalité, pudrat, galant, fără astîmpăr, dezmățat, hidos. În fața unei asemenea priveliști, mi-ar fi plăcut ca, în lipsa lui Apolo, vreun alt vînjos prieten al artelor să-l atîrne într-un copac și să-l jupoaie ca pe Marsyas[1], pentru a rămîne veșnic pildă pictorilor proști.

Élodie ațintì asupră-i privirea ochilor ei veseli și voluptuoși:

— Știți să urîți, domnule Gamelin, trebuie să cred oare că în aceeași măsură știți să și iu...

— Dumneata ești, Gamelin? se auzi un glas de tenor, glasul cetățeanului Blaise care se întorcea la magazin în scîrțîit de cizme, zăngănit de brelocuri, cu pulpanele redingotei flu-

[1] Satir frigian care a îndrăznit să-l provoace la flaut pe Apolo. Declarat învins de muzele care au arbitrat întrecerea, Marsyas e legat de către zeu de un copac și jupuit de viu.

turînd şi împodobit cu un enorm bicorn negru ale cărui vîrfuri îi coborau pînă pe umeri.

Luîndu-şi coşul de lucru, Élodie urcă în camera ei.

— Ei bine, Gamelin exclamă cetăţeanul Blaise, mi-aduci ceva nou?

— Poate, făcu pictorul.

Şi îşi expuse ideea:

— Cărţile noastre de joc oferă un contrast şocant cu situaţia moravurilor de azi. Denumiri ca valet şi rege ofenseaza urechile unui patriot. Am conceput şi realizat un joc nou, revoluţionar, de cărţi în care regilor, damelor, valeţilor le-am substituit Libertăţile, Egalităţile, Fraternităţile; aşii, înconjuraţi de fasciile justiţiei, se vor numi Legile... Se va anunţa Libertatea de treflă, Egalitatea de pică, Fraternitatea de caró, Legea de inimă... Cred că desenul este destul de maiestuos. Am intenţia să le dau la gravat în tăietură fină la Desmahis, şi să obţin un brevet.

Scoţînd din mapa de carton cîteva figuri lucrate în acuarelă, artistul le întinse negustorului de stampe.

Cetăţeanul Blaise refuză să le ia şi întoarse capul.

— Dragul meu, du toate astea la Convenţie, şi ţi se vor acorda onorurile şedinţei. Dar nu spera să scoţi măcar un ban pe noua dumitale invenţie, care nu este nouă. Te-ai trezit prea tîrziu. Jocul dumitale revoluţionar de cărţi este al treilea care mi se aduce. Camaradul dumitale Dugourc[1] mi-a oferit săptămîna trecută un joc de pichet cu patru Genii, patru Libertăţi, patru Egalităţi. Mi s-a propus şi un alt joc în care întîlneai înţelepţi, viteji, Cato, Rousseau, Hanibal şi mai ştiu eu pe cine încă! Încă faţă de ale dumitale, dragă prietene, cărţile acelea aveau avantajul de a fi îngroşat desenate şi gravate cu cuţitul în lemn. Rău mai cunoşti oamenii dacă ai impresia că jucătorii ar folosi cărţi desenate după gustul lui David şi gravate în maniera lui Bartolozzi[2]. Şi ce iluzie stranie îţi faci crezînd că e nevoie de atîtea fasoane pentru a pune în acord vechile jocuri de cărţi cu ideile actuale. Bunii sanchiloţi îndreaptă de la sine incivismul anunţînd: „Tiranul!"

---

[1] Jean Demosthène Dugourc (1749—1825) pictor şi decorator francez. A decorat castelul Bagatelle, iar în timpul Revoluţiei, refugiat la Madrid, pictează palatul regal.

[2] Francesco Bartolozzi (1728—1813) gravor italian, autor al procedeului gravurii prin puncte (cu vîrful).

sau mai simplu: „Porcul ăla mare!" Ei folosesc cărţile lor slinoase şi nu cumpără niciodată altele. Marele consum de seturi noi de cărţi îl fac tripourile de la Palais-Égalité: te sfătuiesc să te duci acolo să oferi crupierilor şi ţiitorilor de bancă Libertăţile dumitale, Egalităţile dumitale, şi... cum le-ai zis?... Legile dumitale de inimă... şi să vii pe urmă să-mi spui cum te-au primit!

Cetăţeanul Blaise se aşează pe tejghea, dădu cîteva bobîrnace pantalonului său de nankin pentru a îndepărta firişoarele de tutun, şi privindu-l pe Gamelin cu o milă blîndă:

— Dă-mi voie să-ţi dau un sfat, cetăţene pictor: dacă vrei să cîştigi o bucată de pîine, lasă la o parte cărţile dumitale patriotice, lasă la o parte simbolurile dumitale revoluţionare, Herculii, Hidrele, Furiile dumitale urmărind crima, Geniile Libertăţii şi pictează-mi fete nostime. Ardoarea cetăţenilor care trebuie regeneraţi se mai răceşte cu timpul, iar bărbaţii o să se dea totdeauna în vînt după femei. Fă-mi femei trandafirii în toate, cu picior mic şi mînă mică. Şi bagă-ţi în cap că nimănui nu-i mai pasă de Revoluţie, că lumea nu mai vrea să audă de ea.

Évariste Gamelin se cabră dintr-o dată:

— Aşa! Nimeni nu mai vrea să audă de Revoluţie!... Dar instaurarea libertăţii, victoriile armatelor noastre, pedepsirea tiranilor sunt evenimente care vor uimi pînă şi cea mai îndepărtată posteritate! Cum am putea să nu fim zguduiţi?... Aşa! Secta sanchilotului Isus a durat aproape optsprezece secole, iar cultul Libertăţii să fie abolit după numai patru ani de existenţă!

Dar Jean Blaise, cu un aer de superioritate:

— Dumneata pluteşti cu capul în nori; eu stau cu picioarele pe pămînt. Crede-mă, prietene, Revoluţia plictiseşte: prea durează mult. Cinci ani de entuziasm, cinci ani de îmbrăţişări, de masacre, de discursuri, de *Marseieză*, de alarme, de aristocrate duse la bordel, de capete purtate în lănci, de femei călare pe tunuri, de copaci ai Libertăţii împodobiţi cu bonete roşii, de fete tinere şi bătrîni tîrîţi în rochii albe în care împodobite cu flori; cinci ani de arestări, de ghilotină, da raţionalizări, de afişe, de cocarde, de panaşe, de săbii, de carmagnole — e prea mult! Şi-apoi, ajungi de nu mai înţelegi nimic. Prea am văzut mulţi din acei mari cetăţeni pe care i-aţi condus în Capitoliu numai pentru a-i azvîrli mai tîrziu de pe stînca

Tarpeiană — Necker, Mirabeau, La Fayette, Bailly, Pétion, Manuel și atîția alții. Cine ar putea spune că nu pregătiți aceeași soartă și noilor voștri eroi? ... Nu se știe niciodată.

— Numiți-i, cetățene Blaise, numiți-i pe eroii pe care ne pregătim să-i sacrificăm! ceru Gamelin pe un ton care-l readuse pe negustorul de stampe la prudență.

— Sunt republican și patriot, replică el cu mîna pe inimă. Sunt tot atît de republican ca dumneata, sunt tot atît de patriot ca dumneata, cetățene Évariste Gamelin. Eu nu-ți suspectez civismul și nu te acuz cîtuși de puțin de nestatornicie. Dar află că civismul și devotamentul meu față de cauza Republicii sunt dovedite de numeroase fapte. Principiile mele, iată-le: acord încrederea mea oricărui individ capabil să servească națiunea. Înaintea oamenilor pe care voința publică îi desemnează periculoasei onori a puterii legislative, ca Marat, ca Robespierre, mă înclin; sunt gata să-i ajut pe măsura slabelor mele mijloace și să le aduc umilul meu concurs de bun cetățean. Comitetele pot depune mărturie pentru zelul și devotamentul meu. Asociat cu adevărați patrioți, am furnizat ovăz și furaje vitezei noastre cavalerii și încălțăminte soldaților. Chiar astăzi am făcut să se trimită de la Vernon șaizeci de boi armatei din Sud, de-a curmezișul unui ținut bîntuit de bandiți și vînturat de emisarii lui Pitt și Condé. Eu unul nu vorbesc; eu fac.

Gamelin își așează liniștit acuarelele în mapa de carton, căreia îi înnodă panglicile și o luă sub braț.

— Stranie contradicție, zise el printre dinții strînși, să ajuți soldații noștri să poarte prin lume acea Libertate pe care-o trădezi acasă, semănînd neliniștea și îngrijorarea în sufletele apărătorilor ei ... Salut, cetățene Blaise.

Înainte de a se angaja în străduța Oratoriului, cu inima grea de dragoste și mînie, Gamelin se întoarse să arunce o privire spre garoafele roșii, înflorite pe pervazul unei ferestre.

Nu se îndoia cîtuși de puțin că patria va fi salvată. Spuselor lipsite de civism ale lui Jean Blaise, le opunea credința lui revoluționară. Dar trebuia să recunoască: negustorul nu pretindea fără oarecare dreptate că poporului din Paris nu-i mai păsa de evenimente. Și, vai! era cum nu se poate mai sigur că entuziasmului de la început îi urma indiferența generală, că nu mai puteau fi văzute marile mulțimi unanime din Optzeci și nouă, că nu mai puteau fi întîlnite milioanele de

suflete în armonie care se îmbulzeau în Nouăzeci în jurul altarului federaţilor. Ei bine, bunii cetăţeni îşi vor îndoi zelul şi cutezanţa, vor trezi poporul toropit, dîndu-i să aleagă libertatea sau moartea.

Astfel cugeta Gamelin, şi gîndul la Élodie îi întărea curajul.

Ajuns pe cheiuri, zări soarele coborînd în zare sub nori grei, aidoma unor munţi de lavă incandescentă; acoperişurile oraşului se scăldau într-o pulbere de aur; geamurile ferestrelor aruncau fulgere. Şi Gamelin îşi imaginâ Titanii făurind, din resturile arzînde ale vechilor lumi, legendara cetate de bronz, Dice.

Cum n-avea măcar un codru de pîine pentru mama sa şi pentru el, se visă aşezîndu-se la nesfîrşita masă pe care o va întinde universul şi în jurul căreia se va strînge umanitatea regenerată. În aşteptare, căuta să se convingă că patria, ca o bună mamă, va şti să-şi hrănească fidelul ei fiu. Îndîrjindu-se împotriva dispreţului arătat de negustorul de stampe, se străduî să se încredinţeze că ideea jocului revoluţionar de cărţi era şi nouă şi bună, şi că, odată cu indiscutabil reuşitele lui acuarele, strîngea sub braţ o avere. „Desmahis le va grava, medita el. Vom edita singuri noul joc patriotic şi cu siguranţă vom vinde zece mii de seturi a cîte douăzeci de soli[1] fiecare, numai într-o lună".

Şi, nerăbdător să-şi realizeze planul, se îndreptă cu paşi mari spre cheiul Feraille, unde Desmahis locuia deasupra unui geamgiu.

Se intra prin prăvălia acestuia. Stăpîna îl avertiză că cetăţeanul Desmahis nu era acasă, lucru care nu putea să-l surprindă prea mult pe pictor, ştiind că prietenul său avea o fire nestatornică şi împrăştiată, minunîndu-l doar că putea grava atît de mult şi atît de bine cu atît de puţină străduinţă. Gamelin hotărî să-l aştepte puţin. Nevasta geamgiului îi oferi un scaun. Era morocănoasă şi se plînse de afacerile care mergeau prost, cu toate c-ai fi zis că, spărgînd atîtea geamuri, Revoluţia i-ar îmbogăţi pe geamgii.

Noaptea se lăsa: renunţînd să-şi mai aştepte prietenul, Gamelin îşi luă rămas bun de la femeie. Pe cînd trecea pe Pont-Neuf, văzu apărînd de pe cheiul Morfondus garda naţională

[1] Monedă valorînd a zecea parte dintr-o livră.

călare îndepărtînd trecătorii și, între torțe și cu un asurzitor clinchet de săbii, escortînd o caretă care tîra agale spre ghilotină un om căruia nimeni nu-i știa numele, un oarecare fost, primul condamnat al noului tribunal revoluționar. Se zărea nedesluşit, printre pălăriile gărzilor, cum stă cu mîinile legate la spate, cu capul gol legănîndu-i-se, aşezat cu faţa spre dinapoia caretei. Călăul se afla lîngă el, în picioare, sprijinit de loitră. Trecătorii opriţi discutau între ei că pesemne era unul din cei care înfometau poporul, şi-l priveau cu indiferenţă. Apropiindu-se, Gamelin recunoscu printre spectatori pe Desmahis, care încerca să-şi croiască drum prin mulţime pentru a tăia calea cortegiului. Îl chemă pe nume şi-i puse mîna pe umăr; Desmahis întoarse capul. Era un tînăr frumos şi bine legat. Odinioară, la academie, se spunea despre el că poartă un cap de Bachus pe un trup de Hercule. Prietenii îl porecliseră „Barbaroux", datorită asemănării cu reprezentantul poporului pe care-l chema astfel.

— Vino, îi spuse Gamelin, vreau să-ţi vorbesc despre o afacere importantă.

— Lasă-mă! răspunse înciudat Desmahis.

Şi-i aruncă nedesluşit cîteva cuvinte, pîndind momentul în care să se poată repezi:

— Urmăream o femeie divină, cu pălărie de paie, o modistă cred, cu părul blond lăsat pe spate: careta asta blestemată m-a despărţit de... Ea a trecut înainte, acum e pe la capătul podului.

Gamelin încercă să-l reţină de haină, jurînd că afacerea era deosebit de importantă.

Dar Desmahis se topise deja printre cai, gărzi, săbii şi torţe, în urmărirea domnişoarei modiste.

IV

ERA ZECE DIMINEAŢA. SOARELE DE APRILIE muia în lumină frunzele catifelate ale copacilor. Purificat de furtuna din timpul nopţii, văzduhul era de o delicioasă prospeţime. În răstimpuri lungi, trecînd pe aleea Văduvelor, un călăreţ rupea tăcerea singurătăţii. La marginea aleii umbrite, pe o bancă de lemn rezemată de căsuţa *Frumoasei din Lille*, Évariste o aştepta pe Élodie. Din ziua în care degetele li se întîlniseră pe eşarfa de linon, în care respiraţia li se amestecase, el nu mai revenise la *Amorul pictor*. O săptămînă întreagă, orgoliosul lui stoicism şi timiditatea, care se arăta din ce în ce mai sălbatecă, îl ţinuseră departe de Élodie. Îi scrisese o scrisoare gravă, sumbră, înflăcărată, în care, arătînd ce anume îi reproşa cetăţeanului Blaise, fără să sufle măcar un cuvînt despre dragostea lui şi ascunzîndu-şi durerea, Évariste îşi anunţă hotărîrea de a nu se mai întoarce niciodată la magazinul de stampe şi, în respectarea hotărîrii sale, vădi multă fermitate decît putea să consimtă o îndrăgostită.

De o cu totul altă fire şi înclinată să-şi apere interesele în orice împrejurare, Élodie hotărî să-şi redobîndească neîntîrziat prietenul. Se gîndi mai întîi să-l caute acasă, la atelierul din piaţa Thionville. Însă ştiindu-i firea bănuitoare, şi după tonul scrisorii dîndu-şi seama cît era de iritat, temîndu-se ca nu cumva s-o cuprindă şi pe ea în ranchiuna nutrită pentru tatăl său şi să-şi impună să n-o mai revadă, se gîndi că ar fi mai bine să-i propună un randevu sentimental şi romantic, căruia el nu i se putea sustrage; în care ea ar fi avut tot răgazul să se arate convingătoare şi să placă, şi în care singurătatea ar fi conspirat împreună cu ea pentru a-l vrăji şi învinge.

Pe vremea aceea, în toate grădinile englezeşti şi pe toate promenadele la modă, arhitecţi preţuiţi ridicaseră colibe rustice spre a flata gusturile agreste ale cetăţenilor. Ocupată de

un vînzător de limonadă, căsuța *Frumoasei Lilleze* își rezema înfățișarea simulat nevoiașă de rămășițele imitate artistic ale unui vechi turn, cu intenția de a îmbina farmecul țărănesc cu melancolia ruinelor. Și ca și cum n-ar fi fost de ajuns o colibă și un turn năruit pentru a mișca sufletele sensibile, vînzătorul de limonadă instalase sub o salcie un mormînt cu o coloană purtînd o urnă funerară și inscripția: „Cleonice, fidelului ei Azor". Colibe, ruine, morminte: în ajunul pieirii sale, aristocrația ridicase în parcurile ereditare aceste simboluri ale sărăciei, năruirii și morții. Iar acum citadinii patrioți se distrau bînd, dansînd și iubind în hanuri false, la umbra falselor mănăstiri, fals ruinate, printre morminte false, căci și unii și alții erau iubitorii naturii și discipolii lui Jean-Jacques, și aveau inimi la fel de sensibile și înclinate spre filosofie.

Ajuns la întîlnire înainte de ora fixată, Évariste aștepta măsurînd timpul, ca în tic-tacul unui ceasornic, după bătăile inimii. Trecu o patrulă escortînd niște deținuți. După alte zece minute, o femeie îmbrăcată toată în roz, purtînd în mînă după obiceiul vremii un buchețel de flori și însoțită de un cavalerist cu tricorn, haină roșie, vestă și pantaloni în dungi, se strecură în căsuță; și atît de mult semănau amîndoi cu o pereche galantă din vechiul regim, încît grozav te mai simțeai ispitit să crezi, împreună cu cetățeanul Blaise, că printre oameni se află caractere pe care revoluțiile nu le schimbă nici cît negru sub unghie.

Cîteva clipe mai tîrziu, apărînd dinspre Rueil sau dinspre Saint-Cloud cu o cutie cilindrică, viu colorată, în mînă, o bătrînă se așeză pe banca pe care aștepta Gamelin. Ea își potrivi dinainte cutia, al cărei capac era înzestrat cu o undrea pentru scoaterea sorților. Căci sărmana femeie îmbia, prin parcuri, copiii să-și afle norocul. Era o vînzătoare de „hatîraşe", oferind sub un nume nou o străveche plăcintă în formă de cornet, căci fie că vechiul nume de „uitărele" sugera inoportun ideea de ostie a uitării păcatelor sau de datorie încă neplătită, fie fusese abandonat din capriciu, „uitărelelor" li se spunea acum „hatîraşe".

Bătrîna își șterse cu un colț al șorțului năduşeala de pe frunte și mustră cerul pentru atîtea necazuri, învinuindu-l pe Dumnezeu de nedreptate de vreme ce hărăzește o viață atît de grea creaturilor sale. Omul ei ținea un birt nenorocit pe

malul gîrlei, la Saint-Cloud, iar ea urca în fiece zi pînă pe Champs-Élysées, plesnind din cleştele de lemn şi strigînd: „Haideţi la hatîraşe, doamnelor!" Şi din toată alergătura asta nu scoteau nici din ce să-şi ţină bătrîneţile.

Văzîndu-l pe tînărul de pe bancă dispus să o compătimească, îi înfăţişă pe larg pricina tuturor necazurilor ei. Numai Republica era vinovată, că, despuindu-i pe bogaţi, lua pîinea şi de la gura săracilor. Şi nici o nădejde că lucrurile s-ar îndrepta. Dimpotrivă, după mai multe semne, ştia că treburile vor merge din rău în mai rău. La Nanterre, o femeie născuse un copil cu cap de viperă; trăsnetul căzuse asupra bisericii din Rueil şi topise crucea clopotniţei; un vîrcolac fusese văzut în pădurea Chaville. Oameni mascaţi otrăveau fîntînile şi împrăştiau în văzduh nişte prafuri care aduceau molime...

Évariste o zări pe Élodie sărind dintr-o trăsură. Alergă spre dînsa. Ochii tinerei femei scînteiau în umbra transparentă a pălăriei de paie; buzele, tot atît de roşii ca garoafele pe care le ţinea în mînă, îi surîdeau. Eşarfa de mătase neagră, înfăşurînd-o cruciş peste piept, era înnodată la spate. Rochia galbenă lăsa să se străvadă mişcările repezi ale genunchilor şi-i descoperea picioarele încălţate cu nişte pantofi joşi. Şoldurile apăreau aproape cu totul degajate, căci Revoluţia eliberase talia cetăţenelor de sub prea multe învelişuri; cu toate acestea, bufantă încă la spate, fusta deghiza formele, exagerîndu-le, şi voala realitatea sub imaginea ei amplificată.

El vru să-i vorbească, dar nu găsi nici un cuvînt, şi îşi reproşă stînjeneala aceasta pe care Élodie o prefera celei mai dulci primiri. De asemenea, ea băgă de seamă şi socoti drept semn bun faptul că el îşi înnodase cravata cu mai multă artă ca de obicei. Îi întinse mîna.

— Voiam să te văd, spuse ea, să stăm puţin de vorbă. N-am răspuns la scrisoarea dumitale, pentru că mi-a displăcut; nu te-am regăsit în ea. Ar fi fost mai agreabilă dacă era mai naturală. Cred că ţi-aş nedreptăţi caracterul şi inteligenţa socotind că nu vrei să mai treci pe la *Amorul pictor* din cauza unui neînsemnat schimb de cuvinte despre politică, şi asta cu un om mult mai în vîrstă decît dumneata. N-ai de ce să te temi, fii sigur, că tata te va primi rău cînd vei da iarăşi pe la noi. Nu-l cunoşti: nu mai ţine minte nici ce ţi-a spus, nici ce i-ai răspuns. Nu zic că ar exista o mare simpatie între voi doi, dar tata nu-i ranchiunos. Ţi-o spun deschis: nu-l intere-

sezi cine știe ce... și nici eu. Nu se gîndește decît la afacerile și la plăcerile lui.

Ea se îndreptă spre boschetele hanului, unde el o urmă cu oarecare repulsie, pentru că le știa locul de întîlnire al amorurilor venale și al dezmierdărilor efemere. Ea alese masa cea mai ascunsă.

— Atîtea lucruri am să-ți spun, Évariste! Prietenia are drepturile ei: îmi dai voie să mă folosesc de ele? O să-ți vorbesc mult despre dumneata și... un pic despre mine, dacă o să-ți facă plăcere.

Cînd negustorul de limonadă aduse o carafă și pahare, turnă ea însăși de băut, ca bună gospodină ce era; apoi își povesti copilăria, vorbi de frumusețea mamei ei, pe care îi plăcea s-o elogieze din pietate filială și ca obîrșie a propriei ei frumuseți; lăudă și vigoarea bunicilor, căci avea orgoliul sîngelui ei burghez. Mai povesti cum, pierzînd-o la șaisprezece ani pe adorabila ei mamă, trăise lipsită de mîngîiere și sprijin. Se înfățișă așa cum era, plină de vioiciune, sensibilă, curajoasă, și adăugă:

— Évariste, am avut o tinerețe prea melancolică și prea singuratecă pentru a nu ști cît prețuiește o inimă ca a dumitale și, te avertizez, nu voi renunța de bunăvoie și fără luptă la o simpatie pe care credeam că mă pot bizui și care mi-era scumpă.

Évariste o privi mîngîietor:

— E oare cu putință, Élodie, să nu-ți fiu indiferent? Aș putea oare să cred că?...

Se opri de teamă să nu fi spus prea mult și, prin aceasta, să abuzeze de o prietenie atît de încrezătoare.

Ea îi întinse onest o mînă mică, ieșind pe jumătate din mîneca lungă, strîmtă, garnisită cu dantelă. Pieptul i se ridica în lungi suspine.

— Pune-mi în seamă, Évariste, toate simțămintele pe care ai dori să le am pentru dumneata, și nu te vei înșela asupra pornirilor inimii mele.

— Élodie, Élodie, ai mai repeta ceea ce ai spus dacă ai ști că...

El șovăi.

Ea își aplecă privirea.

El termină în șoaptă:

— ... te iubesc?

Auzind ultimele cuvinte, ea roşi: roşise de plăcere. Şi, pe cînd ochii ei dădeau glas unei mîngîioase voluptăţi, fără voie un surîs comic îi înălţă colţul buzelor. Se gîndea:

„Şi mai crede că s-a mărturisit primul!... şi se teme că poate m-ar supăra!..."

Îi spuse cu bunătate:

— N-ai observat, deci, prietene, că te iubeam?

Se credeau singuri pe lume. În exaltarea lui, Évariste ridică ochii spre bolta scînteietoare de-atîta lumină şi albastru:

— Uite, cerul ne priveşte! Încîntător şi plin de bunătate ca dumneata, iubita mea; are strălucirea dumitale, blîndeţea dumitale, surîsul dumitale.

Évariste se simţea una cu întreaga fire, o asocia bucuriei sale, gloriei sale. Pentru privirile lui, şi serbîndu-i logodna, florile castanilor se aprindeau asemeni unor candelabre, iar torţele gigantice ale plopilor ardeau în flăcări.

Se bucura de puterea şi măreţia lui. Ea, mai tandră şi de asemenea mai fină, mai suplă şi mai ductilă, îşi oferea avantajul slăbiciunii şi, de vreme ce-l cucerise, se supunea lui; acum că-l adusese sub stăpînirea ei, recunoştea în el stăpînul, eroul, zeul, ardea de dorinţa de a-l asculta, de a-l admira şi de a i se oferi. Sub umbrarul boschetului, el îi dete un lung şi arzător sărut sub care ea îşi răsturnă pe spate capul, şi, în braţele lui Évariste, simţi cum toată carnea i se topeşte ca ceara.

Stătură încă multă vreme de vorbă despre ei, uitînd universul. Évariste dădea glas mai ales unor idei vagi şi pure, care o umpleau pe Élodie de încîntare. Élodie gîngurea lucruri dulci, folositoare, nimicuri intime. Apoi, cînd socoti că nu mai poate întîrzia, ea se ridică hotărît, dărui prietenului cele trei garoafe roşii înflorite la fereastra ei şi sări cu pas uşor în cabrioleta care o adusese. Era o trăsură de piaţă vopsită în galben, pe nişte roţi foarte înalte, care n-avea desigur nimic deosebit, inclusiv vizitiul. Dar Gamelin nu lua niciodată trăsura şi nimeni din jurul lui nu făcea aşa ceva. Văzînd-o deasupra roţilor mari şi iuţi, avu o strîngere de inimă şi se simţi invadat de un dureros presentiment: printr-un fel de halucinaţie cu totul intelectuală, i se păru că trăpaşul acela închiriat o purta pe Élodie dincolo de lucrurile aievea şi de timpul prezent, spre o cetate bogată şi veselă, spre lăcaşuri de lux şi plăcere în care el nu va pătrunde niciodată.

Trăsura se făcu nevăzută. Tulburarea lui Évariste se risipi;

îi rămase însă o spaimă surdă şi impresia că orele de tandreţe şi de uitare abia trăite nu le va mai retrăi niciodată.

Trecu pe Champs-Élysées, unde femei în rochii de culori deschise coseau sau brodau aşezate pe scaune de lemn, în timp ce copiii lor se jucau sub copaci. Purtîndu-şi cutia în formă de tobă, o vînzătoare de hatîraşe îi reaminti de bătrîna din aleea Văduvelor, şi i se păru că între cele două întîlniri se scursese o întreagă perioadă din viaţa lui. Traversă piaţa Revoluţiei. În grădina Tuileries auzi bubuind în depărtare asurzitorul vacarm din marile zile, acele glasuri contopite într-unul, despre care duşmanii Revoluţiei pretindeau că amuţiseră pentru totdeauna. Grăbi pasul în larma mereu mai puternică, ajunse în strada Honoré şi o găsi tixită de mulţimea de bărbaţi şi femei care strigau „Trăiască Republica! Trăiască Libertatea!" Zidurile grădinilor, ferestrele, balcoanele, acoperişurile erau pline de spectatori fluturîndu-şi pălăriile şi batistele. Precedat de un soldat genist care făcea loc cortegiului, şi înconjurat de ofiţeri municipali, guarzi naţionali, artilerişti, jandarmi, husari, pe deasupra capetelor cetăţenilor înainta lent, dus pe umeri, un bărbat cu obraz pămîntiu, cu fruntea încinsă de o coroană de stejar, cu trupul înfăşurat într-o veche redingotă verde cu guler de hermină. Femeile îi aruncau flori. El plimba în jur privirea pătrunzătorilor săi ochi galbeni, ca şi cum pînă şi în mulţimea entuziastă mai căuta încă duşmani ai poporului pe care să-i denunţe, trădători pe care să-i pedepsească. La trecerea lui, descoperit, unindu-şi glasul cu alte o sută de mii, Gamelin strigă:

— Trăiască Marat!

Triumfătorul intră asemeni Destinului în sala Convenţiei. În timp ce mulţimea se risipea încet, aşezat pe o bornă a străzii Honoré, Gamelin îşi liniştea bătăile inimii apăsîndu-şi pieptul cu mîna. Ceea ce tocmai văzuse îl umplea de o emoţie sublimă, de un entuziasm arzător.

Îl venera, îl îndrăgea peste poate pe Marat, care, bolnav, cu vinele în flăcări, devorat de ulceraţii, îşi epuiza restul puterilor în serviciul Republicii, şi care, în sărăcăcioasa lui casă deschisă tuturor, îl primea şi pe el cu braţele deschise, îi vorbea cu zelul jertfei pentru binele public, iar uneori îl întreba ce mai ştie despre uneltirile sceleraţilor. Gamelin era încîntat că inamicii dreptului, conspirînd să-l piardă, i-au pregătit triumful; binecuvînta Tribunalul revoluţionar care, achitîndu-l

pe Prietenul poporului, redase Convenţiei pe cel mai zelos şi pe cel mai pur dintre legislatorii ei. Revedea aievea acel cap ars de febră, încins de coroana civică, acel chip care purta pecetea unui virtuos orgoliu şi al unei iubiri neîndurătoare, acea faţă răvăşită, descompusă, puternică, acea gură crispată, acel piept larg, revedea muribundul acela robust care, de la înălţimea viului său car triumfal, părea că spune concetăţenilor: „Fiţi, asemeni mie, patrioţi pînă la moarte".

Strada rămăsese pustie, noaptea o acoperea sub umbra ei; aprinzătorul de felinare trecu cu prăjina lui, şi Gamelin murmură:

— Pînă la moarte!...

V

LA NOUA DIMINEAȚA, ÉVARISTE SE ÎNTÎLNI în grădina Luxembourg cu Élodie, care-l aștepta pe o bancă.

De o lună, de cînd schimbaseră primele lor mărturisiri de dragoste, se vedeau la *Amorul pictor* sau la atelierul din piața Thionville zi de zi, cu nespusă tandrețe, și totodată cu rezerva impusă intimității lor de firea unui îndrăgostit grav și virtuos, deist și bun cetățean, care, gata să se unească oricînd cu scumpa lui iubită în fața legii sau în fața singurului Dumnezeu, după împrejurări, nu voia s-o facă decît ziua-n amiaza mare și-n văzul tuturor. Élodie recunoștea tot ce hotărîrea aceasta avea onorabil; dar, nemaînădăjduind într-o căsătorie pe care totul o făcea imposibilă și refuzînd să înfrunte convenienţele sociale, spera în adîncul ei la o legătură pe care secretul ar fi făcut-o decentă pînă cînd durata i-ar fi dat respectabilitate. Credea că va învinge într-o bună zi scrupulele unui iubit prea respectuos; și vrînd să nu mai întîrzie în a-i face destăinuiri necesare, îi ceruse să vină în grădina pustie, nu departe de mănăstirea Chartreux, pentru a sta de vorbă un ceas.

Ea îl privi mîngîietor, drept în ochi, îi luă mîna, îl făcu să se așeze alături și-i vorbi cu un aer recules.

— Te stimez prea mult, Évariste, ca să-ți pot ascunde ceva. Mă cred demnă de dumneata, dar n-aș mai fi de nu ți-aș spune totul. Ascultă-mă și fii judecătorul meu. N-am să-mi reproșez nici o faptă netrebnică, josnică sau măcar interesată. Eram slabă și credulă... Să nu pierzi din vedere, dragă prietene, situația dificilă în care mă aflam. Știi bine: mamă nu mai aveam; pe tata, încă tînăr, îl interesau numai propriile lui distracții și nu se ocupa de mine. Eram simțitoare; natura mă înzestrase cu o inimă prietenoasă și cu un suflet generos; și cu toate că nu mi-a refuzat o judecată hotărîtă și sănă-

toasă, pe atunci sentimentul era mai tare în mine decît raţiunea. Vai! şi astăzi încă ar fi mai tare, dacă nu s-ar pune împreună de acord, Évariste, pentru a mă dărui dumitale cu totul şi pentru totdeauna!

Se exprima cu măsură şi fermitate. Cuvintele acestea fuseseră gîndite cu grijă; hotărîse de multă vreme să se destăinuie pentru că era o fire deschisă, pentru că-i făcea plăcere să-l imite pe Jean-Jacques şi pentru că îşi zicea cu chibzuială: „Évariste va afla într-o zi unele secrete, cărora nu le sunt singura posesoare; e mai bine ca o mărturisire, a cărei iniţiativă e cu totul spre lauda mea, să-l pună la curent cu ceea ce ar afla cîndva spre ruşinea mea". Drăgăstoasă precum era şi supusă firii, nu se simţea foarte vinovată, astfel că destăinuirea îi era mai puţin penibilă; dealtfel, socotise cît se poate de bine să nu spună decît necesarul.

— Ah! suspină ea, cum de n-ai venit la mine dumneata, Évariste, în clipele acelea cînd eram singură, părăsită?...

Gamelin luase foarte în serios dorinţa Élodiei de a-i fi judecător. Pregătit de la natură şi prin educaţia sa literară pentru exerciţiul justiţiei domestice, se arătă gata să asculte mărturisirea Élodiei.

Cum ea ezita, îi făcu semn să vorbească.

Élodie spuse cu multă simplitate:

— Un tînăr, care printre relele-i însuşiri avea unele bune şi nu le arăta decît pe acestea, mă găsi destul de atrăgătoare şi se ocupă de mine cu o asiduitate ce surprindea la un om ca el: era în floarea tinereţii, plin de graţie şi avea legături cu cîteva femei fermecătoare care nu tăinuiau cîtuşi de puţin că-l adoră. Nu datorită frumuseţii sau inteligenţei sale m-a interesat... A ştiut să mă impresioneze dovedindu-mi iubire, şi cred că într-adevăr mă iubea. S-a arătat pătimaş, grăbit. Eu nu-i cerusem altă chezăşie decît pe aceea a inimii, şi inima lui era schimbătoare... Mă învinovăţesc numai pe mine; şi destăinuirea pe care ţi-o fac pe mine mă priveşte, nu pe el. Nu de el mă plîng, pentru că mi-a devenit cu totul străin. Ah! ţi-o jur, Évariste, pentru mine e ca şi cum n-ar fi fost niciodată!

Ea tăcu. Gamelin nu rosti un cuvînt. Îşi încrucişase braţele; privirea îi era fixă şi întunecată. Se gîndea în acelaşi timp şi la iubită, şi la Julie, sora lui. Şi Julie se încrezuse într-un amant; dar, spre deosebire de nefericita Élodie, medita el, Ju-

lie se lăsase răpită nu din rătăcirea unei inimi simţitoare, ci pentru a gusta, departe de ai ei, luxul şi plăcerea. În severitatea lui, îşi condamnase deja sora şi înclina să-şi condamne şi iubita.

Élodie reîncepu cu nespusă blîndeţe:

— Eram pe atunci ameţită de-atîta filosofie; credeam că oamenii sunt cinstiţi de la natură. Nenorocirea mea a fost că am întîlnit un iubit care nu era format la şcoala naturii şi a moralei, şi pe care prejudecăţile sociale, ambiţia, amorul propriu, un fals simţ al onoarei îl făcuseră egoist şi perfid.

Aceste cuvinte calculate au produs efectul dorit. Ochii lui Gamelin se înăspriră. Întrebă:

— Cine a fost seducătorul dumitale? Îl cunosc?

— Nu-l cunoşti.

— Spune-mi numele lui.

Ea prevăzuse această cerere şi era hotărîtă să nu i-o satisfacă.

Îşi arătă motivele:

— Cruţă-mă, te rog. Şi pentru dumneata, ca şi pentru mine, deja am spus prea multe.

Şi cum el insista:

— În însuşi sfîntul interes al iubirii noastre nu-ţi voi spune nimic care să te facă să ştii cine e acest... străin. Nu vreau să arunc o fantomă pradă geloziei dumitale; nu vreau să strecor o umbră inoportună între mine şi dumneata. Doar n-o să te fac să cunoşti un om după ce l-am uitat.

Gamelin insistă să-i dea numele seducătorului: acesta era cuvîntul pe care-l folosea cu încăpăţînare, căci nu se îndoia că Élodie fusese înşelată, sedusă, făcută victima abuzului. Nici măcar nu concepea că s-ar fi putut întîmpla altfel, ca ea să se fi supus dorinţei, irezistibilei dorinţe, ascultînd pornirile intime ale cărnii şi sîngelui; nu credea cu putinţă ca această creatură voluptoasă şi tandră, victima aceasta încîntătoare să se fi oferit de la sine; trebuia, pentru împăcarea spiritului lui, să fi fost luată cu forţa sau prin viclenie, violentată, împinsă în capcane întinse sub fiecare din paşii ei. Îi punea întrebări în cuvinte măsurate, dar precise, strînse, jenante. Ceru să-i spună cum se înfiripase legătura lor, dacă fusese de lungă durată sau trecătoare, liniştită ori agitată, şi în ce fel se rupsese. Şi revenea mereu asupra mijloacelor pe care tînărul acela le folosise pentru a o seduce, ca şi cum ar fi trebuit să se

folosească numai de unele cu totul neobişnuite şi stranii. Toate întrebările de felul acesta le puse zadarnic. Arătînd o blîndă şi rugătoare îndărătnicie, ea tăcea cu buzele strînse şi ochii plini de lacrimi.

Totuşi, cînd Évariste întrebă unde se afla în prezent omul acela, ea răspunse:

— A părăsit regatul.

Şi se corectă în grabă:

— ... Franţa.

— Un emigrant! strigă Gamelin.

Ea îl privi mută, în acelaşi timp liniştită şi întristată de a-l vedea plăsmuindu-şi un adevăr conform pasiunilor lui politice, dînd gratuit geloziei sale o coloraţie iacobină.

În realitate, iubitul Élodiei fusese un neînsemnat copist de procuror, băiat foarte chipeş, un heruvim trepăduş pe care ea îl adorase şi a cărui amintire acum, după trei ani, îi mai înălţa o undă caldă în piept. El umbla mai ales după femei bogate şi în vîrstă: o părăsise pe Élodie pentru o doamnă experimentată care-i răsplătea meritele. Intrat, după suprimarea birourilor particulare, în serviciul primăriei Parisului, era acum dragon sanchilot şi-şi zdrăngănea zurgălăii pe lîngă o fostă înaltă doamnă.

— Un nobil! Un emigrant! repeta Gamelin, şi ea se feri să-i arate că se înşeală, pentru că niciodată nu-i trecuse prin gînd să-i spună întregul adevăr.

— Şi te-a părăsit ca un laş?

Ea înclină capul.

El o strînse la piept:

— Scumpă victimă a corupţiei monarhice, iubirea mea te va răzbuna pentru ce-ai îndurat din partea acelui infam. Dar-ar cerul să-l întîlnesc! L-aş recunoaşte dintr-o mie!

Ea întoarse capul, în acelaşi timp şi întristată, şi zîmbitoare, şi dezamăgită. L-ar fi dorit mai priceput într-ale dragostei, mai natural, mai brutal. Simţea că el nu iartă atît de iute decît pentru că avea o imaginaţie rece şi pentru că mărturisirea pe care tocmai i-o făcuse nu trezea în el nici una din acele închipuite privelişti care-i torturează pe voluptoşi, şi în sfîrşit pentru că el nu vedea în seducerea ei decît un fapt moral şi social.

Se ridicară, luînd-o de-a lungul înverzitelor alei ale grădinii. El îi spuse că, de vreme ce suferise atîta, o stima şi

mai mult. Élodie nu i-o pretindea într-o asemenea măsură; dar îl iubea așa cum era, admirînd acel geniu artistic pe care-l vedea scînteind în el.

La ieșirea din grădina Luxembourg, dădură peste o zgomotoasă îmbulzeală în strada Egalității și jur-împrejurul Teatrului Națiunii, fapt care nu avea de ce să-i surprindă: de cîteva zile, în secțiile cele mai activ patriotice domnea o mare agitație; era denunțată facțiunea Orléans și complicii lui Brissot, care, după cîte se spunea, plănuiau ruinarea Parisului și masacrarea republicanilor. Și însuși Gamelin semnase cu puțin înainte petiția Comunei, care cerea excluderea celor Douăzeci și unu.

Cînd să treacă pe sub arcada care lega teatrul de casa de alături, trebuiră să străbată printr-un grup de cetățeni în carmagnole, căruia, din înaltul unei galerii, i se adresa un tînăr militar frumos ca *Amorul* lui Praxiteles, sub casca lui din piele de panteră. Acest superb soldat îl acuza pe Prietenul poporului de indolență. Spunea:

— Tu dormi, Marat, dormi, și federaliștii ne călesc lanțurile!

Élodie abia dădu cu ochii de el, că și exclamă zorită:

— Hai, Évariste, vino!

După cum spunea, mulțimea o înspăimînta și-i era teamă ca nu cumva să leșine în înghesuială.

Se despărțiră în Piața Națiunii, jurîndu-și dragoste veșnică.

*

În ziua aceea, dis-de-dimineață, cetățeanul Brotteaux făcuse cetățenei Gamelin cadoul magnific al unui clapon. Ar fi fost o imprudență din partea lui să spună și cum îl procurase: căci îl avea de la o precupeață din Hale, căreia îi servea uneori în pasajul Eustache drept secretar, or se știa că cumetrele din Hale nutresc sentimente regaliste și corespondează cu emigrații. Cetățeana Gamelin primise claponul cu inima plină de recunoștință. Pe atunci nu mai vedeai urmă de asemenea bunătăți: bucatele se tot scumpeau. Poporul se temea de foamete; aristocrații, se spunea, o doreau, iar speculanții o pregăteau.

Cetățeanul Brotteaux, poftit la prînz să servească partea lui din clapon, răspunse invitației și își felicită gazda pentru suava aromă de bucătărie care putea fi respirată la ea. Și într-adevăr atelierul pictorului plutea în mirosul de supă grasă.

— Sunteți prea cumsecade, domnule, răspunse buna femeie. Pentru a pregăti stomacul să primească un asemenea clapon, am făcut o supă de verdețuri cu niște șorici și cu un os zdravăn de vită. Nimic nu parfumează o mîncare ca un os cu măduvă.

— Maxima dumneavoastră e vrednică de toată lauda, cetățeană, replică bătrînul Brotteaux. Și ați proceda foarte înțelept dacă mîine, poimîine și tot restul săptămînii, ați lăsa osul acesta în oala pe care negreșit o va parfuma în continuare. Sibila din Panzoust proceda în felul următor: făcea o mîncare de varză verde cu șorici de slănină puțin îngălbenită și cu un vechi savorados. Așa i se spune în țara ei, care e și a mea, osului cu măduvă, atît de savuros și de suculent.

— Cucoana aceasta de care vorbiți, domnule, făcu cetățeana Gamelin, nu era oare puțin prea strîngătoare dacă se folosea atîta vreme de același os?

— Trăia strîmtorat, răspunse Brotteaux. Era săracă, deși se îndeletnicea cu prezicerea viitorului.

În acel moment apăru și Évariste Gamelin, foarte tulburat de mărturisirile care i se făcuseră, și promițîndu-și să-l găsească pe seducătorul lui Élodie pentru a răzbuna în același timp și Republica, și dragostea lui.

După cuvenitul schimb de amabilități, cetățeanul Brotteaux își reluă firul discursului.

— Rar se întîmplă ca acei care-și fac o meserie din prezicerea viitorului să se îmbogățească. Lumea își dă prea repede seama de șiretlicurile lor. Impostura îi face urîți. Dar am fi nevoiți să-i detestăm și mai mult dacă într-adevăr ar dezvălui viitorul. Căci viața unui om ar deveni insuportabilă dacă ar ști ce i se va întîmpla. Cunoscînd relele viitoare, ar suferi din cauza lor înainte de vreme și nu s-ar mai bucura de bunurile prezentului, cărora le-ar vedea sfîrșitul. Condiția necesară a fericirii omenești este ignoranța, și trebuie să recunoaș-

tem că, în cele mai numeroase cazuri, oamenii o îndeplinesc cît se poate de bine. Despre noi, ignorăm aproape totul; despre ceilalți — totul. Ignoranța ne asigură liniște; minciuna — mulțumire deplină.

Cetățeana Gamelin puse supa pe masă, rosti cu pioșenie *Benedicite*, își invită fiul și oaspetele să se așeze și începu să mănînce în picioare, refuzînd locul pe care cetățeanul Brotteaux i-l oferea alături, căci știa, spunea ea, la ce anume o obligă politețea.

VI

ZECE DIMINEAŢA. NICI O ADIERE. ERA cel mai călduros iulie care se pomenise vreodată. În strîmta stradă a Ierusalimului, vreo sută de cetăţeni ai secţiei făceau coadă la uşa brutarului, sub supravegherea a patru guarzi naţionali care, cu arma la picior, îşi fumau pipa.

Convenţia naţională decretase faimosul *maximum*[1]; de îndată, grînele şi făina dispărură. Ca odinioară israeliţii în deşert, parizienii trebuiau să se scoale înaintea zorilor dacă voiau să mănînce. Toţi oamenii aceştia, strîns înghesuiţi unii într-alţii, bărbaţi, femei, copii, sub un cer de plumb topit care încingea resturile din rigole şi ridica miasme din sudoare şi murdărie, se împingeau, îşi vorbeau şi se priveau cu toate sentimentele pe care fiinţele omeneşti le pot avea unele pentru altele — antipatie, dezgust, interes, dorinţă, indiferenţă. Din experienţe dureroase, învăţaseră că nu e destulă pîine pentru toată lumea: aşa că ultimii sosiţi căutau să se strecoare în faţă; cei care pierdeau teren se plîngeau, se înfuriau şi invocau zadarnic dreptul lor nesocotit. Femeile îşi foloseau mînioase coatele şi şoldurile pentru a-şi păstra locul sau pentru a dobîndi unul mai bun. Dacă strînsoarea devenea înăbuşitoare, se ridicau strigăte de „Nu împinge!" Şi fiecare protesta, zicînd că e împins el însuşi.

Pentru a pune capăt zilnicelor neorînduieli, comisarii delegaţi de secţie imaginaseră fixarea unei frînghii la uşa brutarului, de care să se ţină fiecare din rînd; prea apropiate însă, mîinile se întîlneau pe frînghie şi intrau în luptă. Cel care-i da drumul nu mai izbutea s-o apuce din nou. Nemulţumiţii

[1] Este vorba de Legea maximumului general, fixînd în Parisul înfometat preţuri obligatorii pentru produsele alimentare de bază.

sau mucalitii o tăiau mereu, așa că trebui să se renunțe la idee.

La coada din dimineața aceasta, oamenii se sufocau, aveau impresia că-și dau duhul, le ardea de luat peste picior, de propuneri deocheate, înjurau cu năduf aristocrații și federaliștii, pricina tuturor relelor. Cînd trecea vreun ciine, șugubeții îl momeau zicîndu-i Pitt. Răsuna uneori cîte-o plesnitură zdravănă — palma vreunei gospodine lipindu-se de obrazul unui necuviincios, în timp ce, presată de vecinul ei, cu ochii pe jumătate închiși și buzele întredeschise, o slujnică tinerică suspina molatec. La orice cuvînt, la orice gest, la orice atitudine capabilă să trezească umorul fără perdea al franțuzului galant, un grup de tineri libertini intona în cor *O să meargă*, în ciuda protestelor unui vechi iacobin, indignat că se compromite prin echivocuri murdare un refren care exprima credința republicană într-un viitor al dreptății și fericirii.

Purtîndu-și scara sub braț, apăru un puitor de afișe care lipi pe zidul din fața brutăriei un aviz al Comunei, anunțînd raționalizarea cărnii vîndute în măcelării. Trecători se opriră să citească foaia încă vîscoasă de pasta tiparului. O vînzătoare de varză, care trecea cu coșul în spate, turui cu glasul ei gros, spart:

— Ehe, s-a zis cu frumușeii de bouți! De-am putea șterpeli de pe undeva niscai mățăraie!

Dintr-o dată, o asemenea răbufnire de duhoare fierbinte urcă dinspre o gură de canal, că pe mai mulți îi apucară greturile; unei femei îi veni rău și fu pusă leșinată în brațele a doi guarzi naționali care o purtară cîțiva pași mai încolo, pînă sub o pompă. Lumea își astupa nasul; rumoarea creștea; se schimbau păreri îngrijorate ori îngrozite. Oamenii se întrebau dacă era vreun animal îngropat pe-acolo, sau vreun pește anume ascuns din răutate, ori mai curînd vreun masacrat din septembrie[1], nobil sau preot, uitat prin vreo pivniță din vecinătate.

---

[1] Masacrele din septembrie 1792, cunoscute de istoria Revoluției franceze și sub numele de Prima teroare, se declanșează în condițiile accentuării îndoitei primejdii — cea dinăuntru și cea dinafară. Adunarea Legislativă (dominată de Girondă, partid al marii burghezii și al „legalității") intră în conflict cu Comuna insurecțională pariziană, învingătoare în alegerile din 10 august (și ai cărei deputați erau reprezentanți ai burghe-

— Care va să zică au fost puși și pe-aici?

— Au fost puși peste tot!

— Trebuie să fie unul din cei de la Châtelet. În 2, am văzut trei sute adunați grămadă pe Pont au Change.

Parizienii se temeau de răzbunarea foștilor care, și morți, îi otrăveau.

Veni și Évariste Gamelin să se așeze la coadă; voia s-o cruțe pe bătrîna lui mamă de ostenelile unei lungi așteptări. Cetățeanul Brotteaux, vecinul său, îl întovărășea calm, surîzător, cu nelipsitu-i Lucrețiu în buzunarul lăbărțat al redingotei cafenii.

Blajinul bătrîn lăudă priveliștea, socotind-o aidoma unei scene rustice demne de penelul unui modern Téniers[1].

— Hamalii și cumetrele de pe-aici, spuse el, sunt mai interesanți decît grecii și romanii atît de dragi astăzi pictorilor noștri. Eu unul am gustat totdeauna maniera flamandă.

---

ziei mici și mijlocii), care preconiza o serie de măsuri radicale: împotriva foametei care începea să se facă simțită, împotriva speculanților, împotriva șefilor militari incapabili, vinovați pentru o serie de insuccese, arestarea suspecților de activitate contrarevoluționară, crearea unor Comitete de supraveghere, epurarea autorităților. La 11 august Adunarea dă municipalităților sarcina de a ancheta crimele împotriva siguranței statului, la 17 august acceptă formarea unui Tribunal revoluționar extraordinar, cerut de Comună, și impune tuturor funcționarilor, inclusiv preoților să presteze un jurămînt special — că vor respecta libertatea, egalitatea și toate celelalte principii din Carta Drepturilor Omului. La 26 august Adunarea decretă ca preoții care nu depun jurămîntul să fie deportați în Guyana.

Tot la 26 august, Parisul află de căderea orașului fortificat Longwy, trupele intervenționiste progresează pe toate fronturile, în Vendeea nobilii urzesc insurecția antirepublicană. La 30 august, la Paris încep arestările suspecților, iar la 2 septembrie sosește vestea căderii Verdunului, ultima fortăreață care apăra Parisul împotriva coaliției intervenționiste. Este lansată proclamația „La arme, cetățeni, la arme, dușmanul e la porțile noastre!" Pe Cîmpul lui Marte, voluntarii formează batalioane de marș. Se răspîndește însă zvonul că suspecții arestați așteaptă plecarea lor spre a se răscula în închisori. În după-amiaza zilei de 2 septembrie, preoții care refuzaseră să depună jurămîntul sunt uciși de escortă în drum spre închisoarea Abbaye. Sunt uciși și deținuții din închisoarea Carmes, după care Comitetul de supraveghere al Comunei instituie tribunale expeditive care pun în libertate (puține cazuri) sau condamnă la moarte deținuții din închisorile Force, Conciergerie, Châtelet, Salpêtrière, Bicêtre etc. (V. și alte date la A. Soboul, *Revoluția franceză*, E. S., 1962, p. 228—234; Albert Mathiez, *Revoluția franceză*, E. P., 1976, p. 204—215).

[1] David Téniers cel Bătrîn (1582—1649), pictor flamand cunoscut autor al unor pînze tratînd scene populare, chermeze, interioare de hanuri etc.

Ceea ce din înţelepciune şi bun simţ nu aminti deloc era că odinioară posedase o galerie de tablouri olandeze pe care numai cabinetul domnului de Choiseul o egala ca număr şi raritate a pînzelor.

— Nu există frumos înafara anticului, răspunse pictorul, sau înafara celor inspirate de antichitate; dar vă dau dreptate: scenele populare ale lui Téniers, Steen[1] sau Ostade[2] sunt preferabile zorzoanelor lui Watteau, Boucher sau Van Loo[3]; aceştia urîţesc omenescul, dar nu-l pîngăresc ca un Bandouin sau un Fragonard.

Trecu un crainic, strigînd:

— *Buletinul Tribunalului revoluţionar!...* lista condamnaţilor!

— Nu ajunge un singur tribunal revoluţionar, spuse Gamelin. Ar trebui cîte unul în fiecare oraş... Ce zic? În fiecare comună, în fiecare canton. Trebuie ca toţi şefii de familie, toţi cetăţenii să se erijeze în judecători. Cînd naţiunea se află sub bătaia tunurilor duşmanului şi sub pumnalul trădătorilor, indulgenţa înseamnă paricid. Cum adică! Lyonul, Marsilia, Bordeaux răsculate, Corsica răzvrătită, Vendeea în flăcări, Maienţa şi Valenciennes căzute în puterea coaliţiei, trădarea la ţară, în oraşe, în tabere, trădarea tronînd pe băncile Convenţiei naţionale, trădarea şezînd cu o hartă în mînă în consiliile de război ale generalilor noştri!... Fie ca ghilotina să salveze patria!

— Nu am de făcut nici o obiecţie esenţială împotriva ghilotinei, replică bătrînul Brotteaux. Natura, singura mea stăpînă şi învăţătoare, nu mă avertizează în nici un fel că viaţa unui om ar avea cine ştie ce valoare; dimpotrivă, ea arată, în fel şi chip, că n-are nici un preţ. Unicul scop al tuturor vieţuitoarelor pare a fi acela de a deveni materie nutritivă altor fiinţe destinate aceluiaşi ţel. Omorul ţine de dreptul natural; în consecinţă, pedeapsa cu moartea este legitimă, cu condiţia să nu fie aplicată nici din virtute, nici din spirit de justiţie, ci din necesitate sau pentru a trage un folos

---

[1] Jan Steen (1626—1679), pictor olandez de gen.

[2] Adrien van Ostade (1610—1684), pictor din şcoala olandeză de la Haarlem, vestit pentru pînzele cu scene de interior.

[3] Probabil Jean-Baptiste Van Loo (1684—1745), primul şi cel mai important dintr-o întreagă familie de pictori francezi portretişti, autori de pînze cu subiecte mitologice şi mai ales galante.

oarecare. Cu toate acestea, probabil că mă stăpînesc unele instincte perverse, de vreme ce-mi repugnă să văd curgînd sînge, şi pînă acum toată filosofia mea n-a fost în stare să-mi îndrepte depravarea asta.

— Republicanii, reluă Évariste, sunt umani şi sensibili. Numai despoţii susţin că pedeapsa cu moartea este un atribut necesar autorităţii. Într-o bună zi, poporul suveran o va aboli. Robespierre a combătut-o, şi odată cu el toţi patrioţii: legea care o va suprima va fi cît de curînd promulgată. Dar va trebui să fie aplicată numai atunci cînd ultimul duşman al Republicii va fi pierit sub spada legii.

În urma lui Gamelin şi Brotteaux se înşirau acum întîrziaţii, şi printre ei mai multe din femeile secţiei; între altele, o frumoasă şi trupeşă mînuitoare de croşetă, cu broboadă şi în saboţi, purtînd o sabie atîrnată de-a curmezişul pieptului, o fată frumuşică, blondă şi ciufulită, cu o basma foarte şifonată, şi o tînără mamă care, slabă şi pală, dădea ţîţă unui copilaş pricăjit.

Nemaigăsind lapte copilul striga, dar strigătele îi erau lipsite de putere şi hohotele de plîns îl înăbuşeau. Pipernicit de te apuca mila, cu faţa lividă, schimonosită şi ochii umflaţi, tînăra mamă îl privea cu o dureroasă afecţiune.

— E tare mic, spuse Gamelin întorcîndu-se spre nefericitul sugar, care gemea lipit de spatele său de înghesuiala înăbuşitoare a ultimilor sosiţi.

— Are şase luni, sărăcuţu' şi dragu' de el!... Taică-său e-n armată: e dintre ăi de i-au respins pe austrieci la Condé. Îl cheamă Dumonteil (Michel), ucenic postăvar de felul lui. S-a-nrolat pă una din scenele ridicate în faţa primăriei. Bietu' de el, vroia s-apere patria şi să mai vadă din ţară... Îmi scrie să am răbdare. Da' cum să-l alăptez pe Paul... (că Paul îl cheamă)... dacă nu mă pot hrăni pe mine?

— Of! striga fata cea frumuşică şi blondă, mai avem de stat pe puţin un ceas, şi pe seară va trebui să luăm de la capăt tot circul ăsta la uşa băcăniei. Poţi să-ţi dai duhul pentru trei ouă şi-un sfert de pachet de unt.

— Unt, oftă cetăţeana Dumonteil, de trei luni n-am mai văzut!

Şi corul femeilor începu să se tînguie de lipsa şi scumpetea alimentelor, acoperi de blesteme pe emigraţi şi ură s-aibă parte de ghilotină comisarii de secţii care dădeau dezmăţatelor, în

schimbul unor ruşinoase favoruri, găini îndopate şi pîini de patru livre. Se răspîndiră poveşti alarmante cu boi înecaţi în Sena, saci de făină deşertaţi la canal, pîini aruncate în latrine... Era isprava înfometatorilor regalişti, rolandini, brissotini, care urmăreau exterminarea poporului din Paris.

Dintr-o dată, fata cea frumuşică şi blondă, cu băsmăluţa şifonată, începu să strige de parcă-i luaseră foc fustele pe care şi le scutura cu putere, întorcîndu-şi buzunarele pe dos, şi jură că i s-a furat punga.

La aflarea pungăşiei, o indignare fără margini cuprinse mulţimea aceasta de oameni de rînd, care devastase palatele din foburgul Saint-Germain şi invadase Tuileries fără să ia un capăt de aţă, meseriaşi şi gospodine care ar fi pus cu dragă inimă foc castelului de la Versailles, dar care s-ar fi considerat dezonoraţi dacă ar fi furat un ac. Tinerii fluşturatici riscară cîteva glume răutăcioase pe seama păţaniei copilei, înăbuşite îndată de murmurul mulţimii. Deja se vorbea de spînzurarea hoţului de un felinar. Se puse la cale o anchetă gălăgioasă şi părtinitoare. Tricoteza cea trupeşă, arătînd cu degetul un bătrîn pe care-l bănuia călugăr răspopit, jură că numai „capuţinul" dăduse lovitura. Convinsă fără multă tevatură, mulţimea începu să strige „la moarte!".

Bătrînul denunţat cu atîta tărie răzbunării publice stătea cu multă modestie în faţa cetăţeanului Brotteaux. La drept vorbind, avea leit înfăţişarea unui fost călugăr. Păstra un aer aproape venerabil, deşi alterat de tulburarea pe care i-o cauza bietului om violenţa mulţimii şi amintirea încă vie a zilelor din septembrie. Teama care i se zugrăvise pe faţă îl făcea suspect omului de rînd, convins că numai vinovaţilor le e frică de judecata lui, ca şi cum graba nesocotită cu care îi repede nu i-ar înspăimînta pînă şi pe cei mai nevinovaţi.

Brotteaux îşi jurase să nu contrarieze niciodată sentimentele mulţimii, mai ales cînd acestea se dovedeau absurde şi feroce „pentru că atunci, spunea el, glasul mulţimii e glasul lui Dumnezeu". Dar Brotteaux era inconsecvent: susţinu sus şi tare că omul acesta, fie că a fost fie că n-a fost nici cît negru sub unghie caputin, n-ar fi putut prăda o cetăţeană de care nu se apropiase măcar o clipă.

Mulţimea conchise că acela care-l apăra pe hoţ e complicele lui şi se vorbi acum de o pedepsire aspră a celor doi răufăcători, iar cînd Gamelin se puse garant pentru Brotteaux,

cei mai înțelepți fură de părere să fie și el dus la secție împreună cu ceilalți doi.

Dar copila frumușică strigă iarăși, acum cu voioșie, că-și găsise punga. Fără întîrziere, fu luată la huiduieli și amenințată c-o să i se tragă public o mamă de bătaie la fundul gol, ca unei călugărițe din alea.

— Domnule, i se adresă călugărul lui Brotteaux, vă mulțumesc că mi-ați luat apărarea. Numele meu nu prea contează, dar mă simt dator să vi-l spun: mă numesc Louis de Longuemare. Într-adevăr, sunt călugăr; dar nu caputin, cum spuneau femeile acestea. Habar n-au de nimic: sunt călugăr duhovnic în ordinul barnabiților, care a dat Bisericii o mulțime de doctori și sfinți. Nu e destul să spui că obîrșia lui urcă pînă la sfîntul Charles Borromée: adevăratul său fondator trebuie considerat sfîntul Pavel, căruia ordinul îi poartă cheile pe emblemă. Am fost nevoit să-mi părăsesc mănăstirea devenită sediu al secției Pont-Neuf, și să îmbrac un veșmînt laic.

— Părinte, spuse Brotteaux examinînd halatul de grăjdar al domnului de Longuemare, veșmîntul vostru dovedește cu prisosință că nu v-ați renegat cinul: privindu-l, ești mai degrabă înclinat să crezi că ați reformat ordinul decît că l-ați fi părăsit. Și sub înfățișarea aceasta austeră vă expuneți de bunăvoie la insultele adunăturii necuviincioase.

— Nu puteam totuși, răspunse călugărul, să mă îmbrac într-o haină albastră, ca un dansator.

— Părinte, cele spuse despre haina dumneavoastră constituie un omagiu adus caracterului vostru și totodată o punere în gardă față de pericolele care vă pîndesc.

— Domnule, s-ar cuveni, dimpotrivă, să mă întăriți spre a-mi mărturisi credința. Căci nu sunt decît prea înclinat să mă tem de primejdii. Mi-am părăsit veșmîntul, domnule, ceea ce înseamnă deja un fel de renegare; aș fi vrut cel puțin să nu părăsesc casa în care Dumnezeu mi-a dăruit atîția ani milostenia unei vieți liniștite și retrase. Reușisem să rămîn acolo; și mi-am păstrat chilia cînd biserica și mănăstirea au fost transformate într-un fel de mică primărie căreia ei îi spun secție. Văzui, domnule, văzui cu ochii mei cum au fost sfărîmate cu ciocanele însemnele sfîntului adevăr; văzui sfîntul apostol Pavel înlocuit cu o bonetă de ocnaș. Cîteodată chiar am asistat la conciliabulele secției, unde am auzit rostindu-se niște rătăciri uluitoare. În sfîrșit, am părăsit lăcașul

profanat, plecînd să trăiesc din pensia de o sută de pistoli pe care mi-a dat-o Adunarea, într-un grajd din care toți caii fuseseră rechiziționați pentru armată. Acolo slujesc liturghia în fața cîtorva credincioși, care vin să mărturisească veșnicia Bisericii lui Isus Cristos.

— Eu, părinte, răspunse Brotteaux, dacă doriți s-o știți, mă numesc Brotteaux și odinioară am fost publican[1].

— Domnule, replică părintele Longuemare, știam din pilda sfîntului Matei că te poți aștepta la un cuvînt cinstit și din partea unui om al banilor.

— Părinte, sunteți prea cumsecade.

— Cetățene Brotteaux, interveni Gamelin, minunați-vă de acest brav popor, mai flămînd de dreptate decît de pîine: fiecare din cei de aici era gata să-și părăsească locul pentru a-l pedepsi pe hoț. Bărbații aceștia, femeile acestea atît de sărace, constrînse la atîtea privațiuni, sunt de o aspră onestitate și nu pot tolera un act necinstit.

— Trebuie să recunoaștem, răspunse Brotteaux, că în arzătoarea lor dorință de a spînzura pungașul, oamenii aceștia erau gata să joace o festă urîtă bietului călugăr, apărătorului său și apărătorului apărătorului său. Îi îndemna însăși avariția și iubirea egoistă pe care o au pentru bunul lor: atacîndu-l pe unul din ei, pungașul îi amenința pe toți; ei se apărau pedepsindu-l... În rest, probabil că majoritatea acestor meseriași și gospodine sunt oameni onești și respectă avutul altuia. Astfel de principii le-au fost insuflate încă din copilărie de tații și mamele lor, care i-au plesnit destul la poponeață, făcînd să le intre virtuțile pe fund.

Gamelin nu ascunse bătrînului Brotteaux că un asemenea limbaj i se părea nedemn de un filosof.

— Virtutea, spuse el, este o calitate naturală a omului: Dumnezeu i-a semănat germenul în inima muritorilor.

Bătrînul Brotteaux era ateu, și ateismul său îi oferea o abundentă sursă în delicii.

— Văd, cetățene Gamelin, că pe cît de revoluționar sunteți în cele ce privesc pămîntul, pe atît de conservator și chiar reacționar în ceea ce privește cerul. Robespierre și Marat sunt

[1] Vechi rang nobiliar la curtea Franței, al cărui posesor era împuternicit cu strîngerea impozitelor cuvenite regelui. La sfîrșitul veacului 18, rang mai mult onorific.

şi ei, în aceeaşi măsură ca dumneavoastră. Şi mi se pare ciudat că francezii, care nu mai suportă un rege muritor, se încăpăţînează să păstreze unul nemuritor, mult mai tiranic şi feroce. Căci ce e oare Bastilia şi chiar camera de tortură cu pereţii încinşi, pe lîngă iad? Umanitatea îşi copiază zeităţile după chipul tiranilor, şi dumneavoastră, care respingeţi originalul, păstraţi în schimb copia!

— Oh! Cetăţene! strigă Gamelin, nu vă e ruşine să folosiţi un astfel de limbaj? Şi cum de puteţi confunda întunecatele zeităţi, zămislite de ignoranţă şi teamă, cu Autorul naturii? Credinţa într-un Dumnezeu al bunătăţii este necesară moralei. Fiinţa supremă este izvorul tuturor virtuţilor şi nu poţi fi republican dacă nu crezi în Dumnezeu. Rebespierre o ştia foarte bine cînd a pus să se scoată din sala Iacobinilor bustul acela al filosofului Helvétius, care s-a făcut vinovat de a-i predispune pe francezi la servitute propovăduindu-le ateismul... Sper, cetăţene Brotteaux, că măcar atunci cînd Republica va instaura cultul Raţiunii nu veţi refuza să vă daţi adeziunea unei religii atît de înţelepte.

— Îndrăgesc foarte mult raţiunea, dar deloc fanatismul, răspunse Brotteaux. Raţiunea ne îndrumă şi ne luminează; cînd o veţi preface într-o divinitate, vă va orbi şi vă va convinge de legitimitatea crimei.

Şi Brotteaux îşi continuă consideraţiile stînd cu picioarele în rigola trotuarului, tot aşa cum o făcea odinioară într-unul din fotoliile aurite ale baronului d'Holbach, care, după propriile-i cuvinte, serviseră ca fundament filosofiei naturale[1]:

— Jean-Jacques Rousseau, urmă el, care a dovedit că nu e lipsit de unele daruri, mai ales în muzică, era de fapt un sfînt-Ioan-gură-de-fariseu care pretindea că îşi extrage morala din natură, dar care în realitate şi-o pescuia din principiile lui Calvin. Natura ne învaţă cum să ne devorăm unii pe alţii şi ne oferă exemplul tuturor crimelor şi viciilor pe care societatea le corijează sau le ascunde cu discreţie. Trebuie să iubim virtutea; dar e bine să ştim că e un simplu expedient născocit de oameni pentru a trăi mai comod împreună. Ceea

[1] Paul-Henri baron d'Holbach (1723—1789) filosof materialist şi ateist francez, unul din realizatorii Enciclopediei. În *Sistemul naturii* face cea mai sistematică expunere a concepţiei materialist-mecaniciste burgheze despre lume, susţinînd necesitatea înlocuirii societăţii feudale printr-una „naturală", „raţională" şi atee.

ce numim morală nu e decît o acțiune disperată a semenilor noștri contra ordinii universale, care este lupta, carnagiul și jocul orb al unor forțe contrarii. Ea se distruge pe sine, și cu cît stau să mă gîndesc mai bine, cu atîta mă conving mai mult că universul e de-a dreptul zănatic. Teologii și filosofii, care fac din Dumnezeu autorul naturii și arhitectul universului, reușesc să ni-l arate absurd și răutăcios. Îi spun bun pentru că se tem de el, dar sunt constrînși să convină că Dumnezeu acționează într-o manieră atroce. Îi pun în seamă o răutate rar întîlnită pînă și la om. Și chiar prin asta izbutesc să-l facă adorat pe pămînt. Căci mizerabila noastră specie n-ar întemeia un cult închinat unor zeități drepte și binevoitoare, din partea cărora n-ar avea de ce să se teamă; pentru binefacerile lor, ea n-ar nutri cîtuși de puțin o recunoștință inutilă. Fără purgatoriu și infern, bunul Dumnezeu n-ar fi decît un biet senior de rînd.

— Domnule, interveni părintele Longuemare, nu mai vorbiți despre natură: dumneavoastră nu știți ce este.

— La naiba, o știu tot atît de bine ca și dumneavoastră, părinte!

— N-aveți cum s-o știți, pentru că dumneavoastră n-aveți religie și pentru că numai religia ne învață ce este natura, în ce anume este bună și cum anume a fost depravată. În rest, nu vă așteptați să vi-o demonstrez: Dumnezeu nu m-a înzestrat, spre a putea respinge rătăcirile dumneavoastră, nici cu harul cuvîntului, nici cu agerimea spiritului. Mă tem să nu vă ofer prin nevolnicia mea decît noi prilejuri de blasfemie și temeiuri de îndărătnicire într-ale dumneavoastră, și, deși simt o dorință vie în a vă fi de folos, ca unic rod al indiscreției mele caritați n-aș culege decît . . .

Cuvintele lui fură întrerupte de o larmă asurzitoare, care, pornită din capul coloanei, avertiza întreaga coadă a înfometaților că brutăria își deschide ușile. Lumea începu să înainteze, dar extrem de încet. Un guard național de serviciu făcea cumpărătorii să intre unul cîte unul. Brutarul, nevasta și băiatul lui erau asistați la vînzarea pîinii de către doi comisari în civil, care, cu panglică tricoloră pe brațul stîng, controlau dacă fiecare consumator aparține secției și dacă i se dă numai atît cît se cuvenea pentru gurile pe care le avea de hrănit.

Cetățeanul Brotteaux făcea din căutarea desfătării țelul unic al vieții sale: socotea că rațiunea și simțurile, unici judecători

în absența zeilor, n-ar putea concepe un altul. Or, găsind cuvintele pictorului puțin cam prea fanatice, iar cele ale călugărului puțin cam prea simpliste pentru a gusta din ele destulă desfătare, omul acesta înțelept — pentru a-și pune în acord conduita cu doctrina în împrejurările date, și pentru a-și face plăcută așteptarea încă îndelungată — scoase din lăbărțatul buzunar al redingotei cafenii volumul lui Lucrețiu, care-i adăpostea cele mai scumpe delicii și adevărata-i mulțumire sufletească. Legătura de marochin roșu se îndoise pe la colțuri de atîta uzură și cetățeanul Brotteaux ștersese cu grijă blazonul cu cele trei inșulițe de aur cumpărat pe frumoși bani gheață de tatăl său, cămătarul. Deschise cartea la pasajul în care poetul filozof, dorind să vindece bărbații de zadarnicul zbucium al dragostei, arată cum a surprins o femeie în brațele servantelor ei într-o stare care ar ofensa simțurile oricărui amant. Cetățeanul Brotteaux citi versurile, nu fără a-și arunca totodată privirea pe ceafa aurie a frumoasei sale vecine și nu fără a respira cu desfătare mireasma pielii jilave a micuței slujnice. Poetul Lucrețiu n-avea decît o înțelepciune; discipolul său Brotteaux avea mai multe.

Citea, înaintînd doi pași la fiecare sfert de ceas. În urechea sa, încîntată de nenumăratele cadențe grave ale muzei latine, se izbea zadarnic zarva cumetrelor nemulțumite de scumpirea pîinii, zahărului, cafelei, lumînărilor și săpunului. Așa atinse cu seninătate pragul brutăriei. Din spate, Évariste Gamelin vedea peste creștetul său snopul de spice aurite de pe grătarul de fier care închidea arhivolta de deasupra ușii.

Intră la rîndu-i în brutărie: coșurile, și lăzile de pîine erau goale; brutarul îi dădu singura bucată de pîine rămasă, și care nu cîntărea nici două livre. Évariste plăti, și partea de jos a grilajului fu trîntită aproape pe călcîiele sale, de teamă ca nu cumva mulțimea nemulțumiților să invadeze prăvălia. Precauție vană; bieții oameni, învățați la supunere de asupritorii de ieri și de eliberatorii de azi, plecau cu fruntea în jos și tîrîndu-și picioarele.

Cînd ajunse la colțul străzii, Gamelin o zări pe cetățeana Dumonteil așezată pe o piatră, strîngîndu-și copilul la piept. Stătea neclintită, fără culoare-n obraji, fără lacrimi, fără vlagă-n privire. Copilașul îi sugea lacom un deget. Un timp, Gamelin rămase în fața ei, timid, nesigur. Ea nu părea că-l vede.

El bîlbîi cîteva cuvinte, apoi îşi scoase cuţitul din buzunar, un briceag masiv cu plăsele de corn, tăie pîinea prin mijloc şi puse jumătate pe genunchii tinerei mame care-l privi uluită; dar el deja dăduse colţul străzii.

Întors acasă, Évariste îşi găsi mama stînd la fereastră şi cîrpind nişte ciorapi. Îi puse vesel restul pîinii în mînă:

— Iartă-mă, dragă mamă: obosit că am stat atîta vreme în picioare, stors de căldură, am mîncat înghiţitură cu înghiţitură, venind spre casă, jumătate din raţia noastră. Abia a mai rămas partea ta.

Şi se prefăcu că-şi scutură firimiturile de pe vestă.

VII

AMINTINDU-ŞI DE O STRAVECHE ZICALĂ, cetăţeana văduvă Gamelin spusese: „De başi în burtă doar castane, castană putredă ajungi". În acea zi de 13 iulie, ea şi fiul său avuseseră drept prînz o fiertură de castane. Pe cînd terminau sărăcăcioasa masă, pe uşă intră o doamnă şi umplu dintr-o dată atelierul cu strălucirea şi parfumurile ei. Évariste o recunoscu pe cetăţeana Rochemaure. Crezînd că greşise uşa căutîndu-l pe cetăţeanul Brotteaux, prietenul ei de odinioară, se şi pregătea să-i arate podul fostului nobil ori să-l strige pe Brotteaux spre a scuti eleganta femeie să se cţere pe o scară de morar; dar de la început se lămuri că îl căuta chiar pe cetăţeanul Gamelin, prin aceea că ea se declară fericită să-l întîlnească şi să-i spună că se consideră slujitoarea lui.

Nu erau chiar cu totul străini unul de celălalt; se mai văzuseră de cîteva ori în atelierul lui David, în vreo tribună de la Adunarea naţională, la Clubul Iacobinilor sau la restauratorul Vénua: ea îl remarcase pentru frumuseţea, tinereţea şi aerul său interesant.

Purtînd o pălărie împodobită cu panglici, de forma unui chipiu de cavalerist şi încărcată de panaşe aidoma pălăriei unui reprezentant al poporului în misiune, cetăţeana Rochemaure se arăta înarmată cu perucă, farduri, aluniţe false, miros de mosc şi o carnaţie încă proaspătă sub atîtea scrobeli: aceste violente artificii ale modei trădau graba de a trăi şi febra zilelor teribile, cu nesigur mîine. Corsajul cu revere largi şi piepţii bombaţi, strălucind de-ţi lua ochii din cauza enormilor nasturi de oţel, era de un roşu-sînge, şi într-atît se arăta în acelaşi timp de artistocrată şi de revoluţionară, că nu puteai să-ţi dai seama dacă purta culoarea victimelor sau pe aceea a călăului. Un tînăr militar, un dragon, o însoţea.

Cu bastonul lung, subțire, de sidef, în mînă, înaltă, frumoasă, amplă, cu piept generos, ea făcu înconjurul atelierului și, apropiind de ochii ei cenușii un lornion cu două brațe, de aur, examină pînzele pictorului, toată numai surîsuri, scoțînd mici strigăte, lăsîndu-se transportată de admirație dinaintea frumuseții artistului, și flatînd pentru a fi flatată.

— Ce reprezintă, întrebă cetățeana, imaginea atît de nobilă, atît de emoționantă a acestei blînde și încîntătoare femei din preajma tînărului bolnav?

Gamelin răspunse că în acea scenă trebuia văzut *Oreste vegheat de sora sa, Electra*, și că dacă ar fi putut s-o termine, ar fi fost poate cea mai puțin rea dintre lucrările lui.

— Subiectul, continuă el, e inspirat din *Orestele* lui Euripide. Într-o traducere învechită deja a acestei tragedii, am citit o scenă care m-a umplut de admirație: aceea în care tînăra Electra, ridicîndu-și fratele pe patul de suferință, îi șterge spuma care-i pătează buzele, îi îndepărtează de pe ochi șuvițele de păr care-l orbesc, și-l roagă pe scumpul ei frate să asculte ceea ce are să-i spună în răgazul în care Furiile tac... Citind și recitind traducerea, simțeam ca o ceață voalîndu-mi liniile formelor grecești, ceață pe care n-o puteam risipi. Îmi imaginam textul original mult mai nervos și de un cu totul alt timbru. Încercînd dorința vie de a-mi face o idee exactă, l-am rugat pe domnul Gail, pe atunci profesor de greacă la Collège de France (era în 91), să-mi explice scena cuvînt cu cuvînt. Mi-a explicat-o întocmai cum dorisem și mi-am dat seama că anticii sunt mult mai simpli și mai familiari decît ne închipuim noi. Astfel, Electra îi spuse lui Oreste: „Dragă frate, cît m-a bucurat somnul tău! Vrei să te ajut să te ridici?" Și Oreste răspunse: „Da, ajută-mă, ridică-mă, șterge-mi resturile de spumă de pe buze și sudoarea din jurul ochilor. Reazimă-ți pieptul de al meu și îndepărtează-mi de pe față părul încîlcit: îmi ascunde ochii..." Plin tot de poezia aceasta atît de tînără și vie, de cuvintele ei naive și puternice, am schițat tabloul pe care îl priviți, cetățeană.

Pictorul, care de obicei vorbea cu atîta discreție despre lucrările sale, nu se zgîrcea cînd era vorba tocmai de aceasta. Încurajat de semnul pe care i-l făcu cetățeana Rochemaure înălțîndu-și lornionul, continuă:

— Hennequin a tratat ca un adevărat maestru furiile lui Oreste. Dar Oreste ne tulbură încă mai mult în momentele

de tristeţe decît în acelea de nebunie. Ce destin teribil! Numai din pietate filială, din supunere faţă de rînduielile sacre a comis acea crimă de care zeii trebuiau să-l dezlege, dar pe care oamenii nu i-o vor ierta niciodată. Spre a răzbuna dreptatea nesocotită, el a renegat natura, s-a făcut neom, şi-a smuls inima. Şi rămîne mîndru sub greutatea oribilei şi virtuoasei lui nelegiuiri... Iată ce doream să arăt în grupul frate şi soră.

Se apropie de pînză şi o privi cu satisfacţie:

— Unele părţi sunt aproape terminate. Capul şi braţul lui Oreste, de pildă.

— Este o porţiune admirabilă... Şi Oreste vă seamănă, cetăţene Gamelin...

— Găsiţi? făcu pictorul cu un surîs grav.

Ea se aşează pe scaunul oferit de Gamelin. Tînărul dragon rămase în picioare alături, cu mîna pe spătarul scaunului. Fapt care arăta că revoluţia era împlinită, căci, sub vechiul regim, un bărbat n-ar fi atins niciodată în societate măcar cu un deget jilţul în care se afla o doamnă, format prin educaţie la constrîngerile uneori destul de aspre ale politeţei, considerînd dealtfel că reţinerea afişată în societate dă un preţ deosebit abandonării în secret şi că pentru a-şi pierde respectul, cineva trebuie mai întîi să-l aibă.

Louise Masché de Rochemaure, fiica unui locotenent al vînătorilor regelui, văduvă a unui procuror şi timp de douăzeci de ani prietenă credincioasă a financiarului Brotteaux des Ilettes, aderase la noile principii. Fusese văzută în iulie 1790 săpînd pămîntul cu cazmaua în Cîmpul lui Marte[1] Indiscutabila-i înclinaţie pentru cei puternici o purtase cu uşurinţă de la regaliştii constituţionali la girondini şi montagnarzi, în timp ce un spirit conciliator, o arzătoare nevoie de a-şi apropia totul şi un anume geniu al intrigii o mai legau încă de aristocraţi şi de contrarevoluţionari. Era o persoană foarte bine primită, frecventînd cîrciumi de mahala,

[1] Aici a avut loc la 14 iulie 1790, în prezenţa a 300.000 de oameni, constituirea Federaţiei naţionale. Talleyrand a oficiat o slujbă solemnă la altarul patriei, iar generalul la Fayette, şeful Gărzii Naţionale, rosteşte jurămîntul „care uneşte pe toţi, francezii între ei, şi pe francezi cu regele lor, întru apărarea libertăţilor, a Constituţiei şi a legii." Constrîns de avîntul revoluţionar al federaţilor, Ludovic XVI jură la rîndul său credinţă naţiunii şi legii.

teatre, restaurante la modă, tripouri, saloane, redacțiile ziarelor, anticamerele comitetelor. Revoluția îi aducea noutăți, distracții, surîsuri, bucurii, afaceri, aranjamente mănoase. Punînd la cale intrigi politice și amoroase, cîntînd la harfă, desenînd peisaje, interpretînd romanțe, dansînd dansuri grecești, dînd supeuri, primind femei frumoase, cum erau contesa de Beaufort și actrița Descoings, ținînd toată noaptea în funcțiune masa de treizeci și unu și de biribi[1], făcînd să se rotească roșul și negrul, ea încă mai găsea timp să se intereseze de necazurile prietenilor. Curioasă, activă, încurcă-lume, frivolă, cunoscîndu-i pe bărbați, ignorînd totul despre mulțime, tot atît de străină de opiniile pe care le împărtășea ca și de acelea pe care trebuia să le repudieze, neînțelegînd nimic din ceea ce se petrecea în Franța, ea se dovedea întreprinzătoare, băgăreață și cutezătoare pînă peste poate, prin ignorarea pericolului și datorită unei încrederi nețărmurite în puterea farmecelor ei.

Militarul care o însoțea era în floarea tinereții. Un coif de aramă garnisit cu piele de panteră și cu creasta ornată de panaș în omidă, roșu ca macul, umbrea capul său de heruvim, resfirîndu-i pe spate o lungă și teribilă coamă. Vesta roșie, croită ca un pieptar, evita să coboare pînă spre șolduri pentru a nu ascunde nimic din eleganța cambrării. La centură purta o sabie enormă, al cărei mîner în plisc de vultur scînteia. Un pantalon pînă la genunchi, înalt în talie, de un albastru cald, îi mula mușchi eleganți ai picioarelor, și găitanele de un albastru întunecat își desenau arabescurile pe coapse. Avea aerul unui dansator costumat de un elev al lui David, atent să-i subție formele pentru vreun rol martial și galant din *Achile la Schiro* sau din *Nunta lui Alexandru.*

Gamelin își amintea confuz că l-a mai văzut undeva. Era într-adevăr militarul pe care-l întîlnise în urmă cu cincisprezece zile, mustrînd mulțimea de la o galerie a Teatrului Național.

Cetățeana Rochemaure îl recomandă:

— Cetățeanul Henry, membru al Comitetului revoluționar al secției Drepturilor Omului.

Îl purta mereu pe lîngă fustele ei; oglindă a dragostei și totodată viu certificat de civism.

---

[1] Joc de cărți de origine italiană *(biribisso).*

Cetăţeana îl felicită pe Gamelin pentru talentul său şi-l întrebă dacă n-ar fi dispus să deseneze un panou pentru o modistă de care ea se interesa. Ar trata în panou un subiect potrivit: o femeie încercînd o eşarfă dinaintea unei oglinzi, de exemplu, sau o tînără muncitoare ducînd sub braţ o cutie de pălării.

Ca pricepuţi în executarea unei mici lucrări de acest gen, îi fuseseră recomandaţi fiul lui Fragonard, tînărul Ducis[1] şi de asemenea un anume Prudhomme[2]; dar ea prefera să se adreseze cetăţeanului Évariste Gamelin. Cu toate astea, nu mai aduse nici un fel de alte precizări referitoare la subiect, şi se vedea că deschisese vorba despre comandă numai pentru angajarea unei conversaţii. De fapt, venise pentru altceva. Îi solicita cetăţeanului Gamelin un serviciu: ştiind că-l cunoaşte pe cetăţeanul Marat, ea îl ruga s-o introducă la Prietenul poporului, cu care dorea să aibă o întreţinere.

Gamelin răspunse că se considera un personaj prea lipsit de însemnătate ca s-o prezinte lui Marat şi că, la urma urmei, ea n-avea nevoie de un intermediar: deşi copleşit de treburi, Marat nu era omul invizibil despre care se dusese vestea.

Şi Gamelin adăugă:

— Vă va primi, cetăţeană, dacă sunteţi nefericită: căci inima lui mare îl face accesibil nenorocului şi milos în faţa a tot ce înseamnă suferinţă. Vă va primi dacă aveţi să-i faceţi vreo dezvăluire interesînd salvarea publică: şi-a consacrat zilele demascării trădătorilor.

Cetăţeana Rochemaure răspunse că ar fi fericită să salute în Marat un cetăţean ilustru care adusese mari servicii ţării, care era capabil să-i aducă altele mai mari încă, şi că ar fi dorit să-l pună pe acest legislator în legătură cu nişte oameni bine intenţionaţi, filantropi favorizaţi de soartă şi capabili să-i ofere noi mijloace pentru satisfacerea arzătoarei lui pasiuni pentru umanitate.

— Ar fi de dorit, adăugă ea, ca şi bogaţii să fie făcuţi să coopereze la prosperitatea publică.

---

[1] Jean-François Ducis (1733—1816), pictor şi poet tragic francez, traducător al lui Shakespeare.

[2] Luis-Marie Prudhomme (1752—1830), librar, ziarist, gravor, a editat între 1789—1794 săptămînalul ilustrat *Les Révolutions de Paris*.

În realitate, cetățeana promisese bancherului Morhardt că-i va mijloci să cineze cu Marat.

Elvețian ca și Prietenul poporului, Morhardt se asociase cu cîțiva deputați din Convenție, Julien (de Toulouse), Delaunay (de Angers) și cu fostul capuțin Chabot pentru a specula acțiunile Companiei Indiilor. Foarte simplu, jocul consta în a face să cadă cursul acțiunilor pînă la 650 de livre prin moțiuni spoliatoare, pentru a le putea cumpăra în cît mai mare număr cu putință la acest preț, ca apoi prin moțiuni de încredere să le ridice cursul pînă la 4000 sau 5000 de livre. Dar Chabot, Julien, Delaunay erau atacați deschis. Lacroix, Fabre d'Églantine și chiar Danton erau suspectați. Garantul operațiunii plănuite, baronul de Batz, căuta noi complici în Convenție și-l sfătuise pe bancherul Morhardt să-l vadă pe Marat.

Ideea aceasta a speculanților contrarevoluționari nu era chiar atît de ciudată cum ar părea la prima vedere. Totdeauna oamenii de felul acesta au căutat să lege relații cu puternicii zilei, și, prin popularitatea, condeiul și caracterul său, Marat, constituia o forță formidabilă. Girondinii erau în declin; dantoniștii, bătuți de furtună, nu mai guvernau. Robespierre, idolul poporului, era de o probitate bănuitoare pe care și-o apăra cu strășnicie, nelăsîndu-se abordat. Se impunea, deci, să fie Marat dus cu zăhărelul, să i se cîștige bunăvoința în așteptarea zilei în care va ajunge dictator, și totul lăsa să se întrevadă că va ajunge: popularitatea, ambiția, graba sa de a recomanda folosirea mijloacelor-limită. Și poate că, la urma urmei, Marat va restabili ordinea, finanțele, prosperitatea. Nu odată se ridicase împotriva energumenilor care voiau să arate că sunt mai patrioți decît el; de cîtăva vreme îi denunța pe demagogi aproape cu aceeași tărie ca și pe moderați. După ce atîtase poporul să-i spînzure pe acaparatori în propriile lor prăvălii devastate, îndemna acum cetățenii la calm și prudență; devenea un bărbat demn de a guverna.

În ciuda unor zvonuri semănate împotrivă-i ca și împotriva tuturor celorlalți bărbați de seamă ai Revoluției, cei care se înfruptau din spuma aurului nu-l credeau coruptibil, însă îl știau vanitos și credul: sperau să-l cîștige prin măguliri și mai ales printr-o familiaritate condescendentă, pe care o considerau, venind din partea lor, drept cea mai seducătoare măgulire. Socoteau ca grație lui să abată vînt rece sau cald

asupra tuturor valorilor demne de a fi cumpărate și revîndute, împingîndu-l să le servească interesele cu convingerea că nu acționează decît în interes public.

Mare amatoare de mijlociri, deși încă se mai afla la vîrsta propriilor amoruri, cetățeana Rochemaure își pusese în minte să-i unească pe cei doi, legislatorul ziarist și bancherul, și necugetata-i imaginație o făcea să vadă aievea omul beciurilor de închisori, cu mîinile încă roșii de sîngele din septembrie, angajat în partida financiarilor, a cărei agentă era ea, aruncat de însăși sensibilitatea și candoarea lui în plină lume a speculațiilor, acea lume pe care ea o îndrăgea atîta, — a acaparatorilor, a furnizorilor. a emisarilor străinătății, a crupierilor și a femeilor galante.

Insistă pe lîngă cetățeanul Gamelin s-o conducă la Prietenul poporului, care locuia nu departe, în strada Cordelierilor, lîngă biserică. După ce încercă să opună puțină rezistență, pictorul cedă solicitării cetățenei.

Invitat să li se alăture, dragonul Henry refuză, motivînd că înțelege să-și păstreze independența chiar și față de cetățeanul Marat, care, fără îndoială, a adus mari servicii Republicii, însă acum dovedea slăbiciune: nu sfătuia oare, prin ziarul său, poporul Parisului să se resemneze?

Și cu un glas melodios, punctat de lungi suspine, tînărul Henry deplînse Republica trădată de aceia în care ea își pusese speranța: Danton respingea ideea unui impozit asupra bogaților, Robespierre se opunea menținerii permanente a secțiilor, Marat și sfaturile lui bicisnice sfărîmau elanul cetățenilor.

— Ah! strigă el, cît de slabi par oamenii aceștia pe lîngă Leclerc[1] și Jacques Roux[2]! ... Roux! Leclerc! Voi sunteți adevărații prieteni ai poporului!

Gamelin nu-i auzi spusele, care l-ar fi indignat: trecuse în încăperea vecină pentru a-și îmbrăca haina albastră.

— Puteți fi mîndră de fiul dumneavoastră, spuse cetățeana Rochemaure cetățenei Gamelin. E mare și prin talent, și prin caracter.

---

[1] Charles Leclerc (1772—1802) om politic și general francez, deputat în Convenție, apoi primul soț al Paulinei Bonaparte. Moare de friguri galbene după o expediție victorioasă în Santo-Domingo.

[2] Jacques Roux, deputat aparținînd aripei stîngi iacobine, a „turbaților", a desfășurat o energică activitate în iulie 1793 cînd s-a votat Constituția și a fost ales noul Comitet al salvării publice.

Răspunzîndu-i, cetăţeana Gamelin întări că este un bun fiu, fără ca totodată să se arate orgolioasă pentru aceasta în faţa unei doamne din lumea bună, căci din copilărie învăţase că prima datorie a celor mici e umilinţa în faţa mărimilor. Era mai degrabă înclinată să se lamenteze, starea lucrurilor neoferindu-i decît prea multe motive şi găsind în văicăreală o uşurare pentru grijile ei. Îşi destăinuia abundent necazurile celor pe care-i credea în stare să i le aline, şi doamna de Rochemaure i se părea că face parte dintre aceştia. Astfel că, profitînd de ocazia favorabilă, zugrăvi dintr-o răsuflare starea disperată a mamei şi fiului, amîndoi muritori de foame. Tablourile nu se mai vindeau: Revoluţia ucisese comerţul de parcă l-ar fi înjunghiat cu cuţitul. Bucatele deveniseră rare şi peste măsură de scumpe...

Şi buna femeie dădu drumul tînguirilor cu toată repeziciunea buzelor ei moi şi a limbii îngroşate, pentru a le fi dat gata pe toate înainte de apariţia fiului, a cărui mîndrie n-ar fi încuviinţat defel asemenea văicăreli. Se străduia să miște în cît mai puţin timp cu putinţă o doamnă pe care o socotea bogată şi influentă, interesînd-o de soarta copilului său. Şi simţea că frumuseţea lui Évariste conspira cu ea la înduioşarea unei femei de stirpe aleasă.

Într-adevăr, cetăţeana Rochemaure se arătă sensibilă: fu mişcată imaginîndu-şi suferinţele lui Évariste şi ale mamei sale, şi căută mijloacele necesare pentru a le îndulci. Da, va face ca lucrările pictorului să fie cumpărate de unii dintre prietenii ei bogaţi.

— Căci, spuse ea surîzînd, încă mai sunt bani în Franţa, dar se ascund.

Sau chiar mai bine: pentru că arta era pierdută, îi va găsi lui Évariste un servici la Morhardt sau la fraţii Perregaux, ori un loc de voiajor-reprezentant la un furnizor al armatei.

Apoi se gîndi că nici aşa ceva nu era pe măsura unui om avînd un astfel de caracter; şi după un moment de reflecţie făcu un semn că găsise:

— Au mai rămas de numit cîţiva juraţi la Tribunalul revoluţionar. Jurat, magistrat, iată ceva care să i se potrivească fiului dumneavoastră. Am relaţii printre membrii Comitetului salvării publice; pe cel mai mare dintre fraţii Robespierre îl cunosc; fratele său cinează foarte des la mine. Le voi vorbi.

Şi voi pune să li se vorbească şi lui Montané, lui Dumas şi lui Fouquier.

Mişcată şi recunoscătoare, cetăţeana Gamelin duse un deget la buze: Évariste revenea în atelier.

El coborî împreună cu cetăţeana Rochemaure scara întunecoasă, ale cărei trepte de lemn şi dale de piatră erau acoperite de un jeg imemorial.

Pe Pont-Neuf, unde soarele deja coborînd alungea umbra piedestalului care susţinuse Calul de Bronz, pavoazat acum în culorile naţiunii, o mulţime de bărbaţi şi femei din popor ascultau, în grupuri mici, nişte cetăţeni care vorbeau cu glas scăzut. Consternată, mulţimea păstra o tăcere întreruptă la intervale de gemete şi de strigăte de mînie. Mulţi se îndreptau cu paşi repezi spre strada Thionville, fostă Dauphine; strecurîndu-se într-unul din grupuri, Gamelin auzi că Marat tocmai fusese asasinat.

Puţin cîte puţin ştirea fu confirmată şi se preciză: fusese asasinat în baie, de către o femeie venită din Caen special pentru a săvîrşi această crimă.

Unii credeau că izbutise să fugă; dar cei mai mulţi ziceau că fusese arestată.

Stăteau acolo, cu toţii, aidoma unei turme fără păstor.

Şi gîndeau astfel:

„Marat cel simţitor, cel omenos, Marat binefăcătorul nu mai este ca să ne conducă, el care nu s-a înşelat niciodată, care ghicea totul, care îndrăznea să dea pe faţă totul!... Ce-i de făcut, ce-o să se aleagă din noi? L-am pierdut pe sfătuitorul nostru, apărătorul nostru, prietenul nostru." Ştiau de unde venea lovitura şi cine condusese braţul femeii aceleia. Gemeau:

— Marat a fost lovit de mîinile criminale care vor să ne masacreze pînă la unul. Moartea lui e semnalul sugrumării tuturor patrioţilor.

Împrejurările tragicei morţi erau povestite în fel şi chip, ca şi ultimele cuvinte ale victimei; se puneau întrebări referitoare la asasin, despre care se ştia doar că era o femeie tînără, trimisă de trădătorii federalişti. Arătîndu-şi unghiile şi dinţii, cetăţenele voiau s-o vadă pe ucigaşă dată supliciului şi, cum găseau ghilotina prea blîndă, cereau pentru monstru biciul, roata, sfîşierea, imaginau noi torturi.

Guarzi naţionali înarmaţi tîrau la secţie un bărbat cu un aer hotărît. Veşmintele îi erau sfîşiate; pe faţa lui palidă sîngele curgea şiroaie. Fusese surprins zicînd că Marat îşi meritase soarta, îndemnînd necontenit la jaf şi omor. Şi numai cu mare greutate miliţienii îl scăpaseră de furia mulţimii. Era arătat cu degetul ca fiind complicele asasinei, şi strigăte de „la moarte!" se făceau auzite la trecerea lui.

Gamelin rămăsese năuc de durere. Lacrimi chinuite i se uscau în ochii arzînd ca focul. Durerii lui filiale i se adăuga o solicitudine patriotică şi o pietate populară care îl sfîşiau.

Gîndea:

„După Le Peltier, după Bourdon[1], Marat!... Văd bine, iată soarta patrioţilor: masacraţi în Cîmpul lui Marte, la Nancy, la Paris, vor pieri cu toţii." Şi îi trecu prin gînd trădătorul Wimpffen[2] care, nu cu mult înainte, în fruntea unei hoarde de şaizeci de mii de regalişti mărşăluia spre Paris şi care, dacă n-ar fi fost oprit la Vernon de vitejii patrioţi, ar fi trecut prin foc şi sabie oraşul eroic şi condamnat.

Şi cîte alte primejdii, cîte urzeli criminale, cîte trădări, pe care numai înţelepciunea şi vigilenţa lui Marat le putea descoperi şi dejuca! Cine va şti, după el, să denunţe un Custine trîndăvind în Tabăra lui Cezar şi refuzînd să despresoare Valenciennes, un Biron inactiv în Vendeea de Jos, lăsînd să fie cucerit Saumur şi asediat Nantes, un Dillon trădînd patria în Argonne?...

În timpul acesta, în jurul său creştea din moment în moment strigătul sinistru:

— Marat e mort! L-au ucis aristocraţii!

Cînd cu inima grea de durere, de ură şi de iubire plecă să aducă un omagiu funebru martirului libertăţii, se apropie de el o ţărancă bătrînă, cu o scufie cum poartă femeile din Limousin, şi îl întrebă dacă domnul ăsta Marat, care a fost omorît, nu cumva era domnu' părinte Mara de la Saint-Pierre-de-Queyroix.

---

[1] François-Louis Bourdon (1758—1798), zis Bourdon din Oise, provincie al cărei deputat era în Convenţie. Nutrind convingeri iacobine şi urmîndu-l pe Barras la 9 Termidor, a fost deportat în 1794.

[2] Luis-Felix de Wimpffen (1744—1814), general francez care în 1792 apărase victorios oraşul Thionville, asaltat de trupele prusace. Regalist, se întoarce împotriva Convenţiei care abolise în septembrie 1792 monarhia.

VIII

ÎN AJUNUL SĂRBĂTORII, ÎNTR-O SEARĂ liniştită şi limpede, Élodie se plimba la braţul lui Évariste pe Cîmpul Federaţiei. Muncitorii isprăveau în grabă ridicarea coloanelor, statuilor, templelor, a unui munte şi a unui altar. Simboluri gigantice — un Hercule din popor agitîndu-şi măciuca, Natura adăpînd universul la inepuizabilele-i mamele — se înălţau dintr-o dată în capitala care, pradă foametei, terorii, asculta dacă nu se aud dinspre Meaux tunurile austriece. Vendeea îşi răscumpăra eşecul din faţa Nantesului prin victorii îndrăzneţe. Un cerc de fier, de flăcări şi ură înconjura marea cetate revoluţionară. Şi totuşi ea îi primea cu măreţie, asemeni suveranei unui vast imperiu, pe deputaţii adunărilor locale care acceptaseră constituţia. Federalismul era învins: unică şi indivizibilă, Republica avea să triumfe asupra tuturor duşmanilor.

Întinzîndu-şi braţul peste cîmpul plin de oameni:

— Aici, spuse Évariste, la 17 iulie '91 infamul Bailly a pus să se tragă în poporul de la picioarele altarului patriei. Grenadierul Passavant, martor al masacrului, s-a întors acasă, şi-a sfîşiat uniforma strigînd: „Am jurat să mor odată cu libertatea; ea nu mai este: mor şi eu." Apoi şi-a zburat creierii.

În vremea aceasta, artişti şi burghezi paşnici urmăreau pregătirile de sărbătoare, şi pe feţe li se citea o dragoste de viaţă tot atît de posacă pe cît le era însăşi viaţa: pătrunzînd în mintea lor, cele mai de seamă evenimente îşi pierdeau însemnătatea pe potriva propriei lor micimi şi deveneau tot atît de insipide ca şi ei. Fiecare pereche mergea ducînd în braţe, trăgînd de mînă sau lăsînd să alerge în faţă copii prin nimic mai încîntători decît părinţii lor şi care nu promiteau să ajungă mai fericiţi decît ei, urmînd să dea viaţă altor copii la fel de mediocri în voioşie şi frumuseţe. Uneori se putea zări cîte o fată înaltă, frumoasă, a cărei trecere în-

sufla bărbaților tineri o generoasă dorință, iar bătrînilor regretul dulcii vieți de odinioară.

În apropierea Școlii militare, Évariste îi arătă Élodiei cîteva statui egiptene desenate de David după niște modele romane din epoca lui August. Chiar atunci auziră un bătrîn parizian pudrat, strigînd:

— Mai că te-ai crede pe malul Nilului!

De trei zile de cînd Élodie nu-și văzuse prietenul, la *Amorul pictor* se petrecuseră evenimente grave. Cetățeanul Blaise fusese denunțat Comitetului siguranței generale pentru fraudă în furniturile armatei. Noroc că negustorul de stampe era cunoscut în secția lui: Comitetul de supraveghere al secției Piques garantase pentru civismul său pe lîngă Comitetul siguranței generale și-l justificase pe de-a-ntregul.

După ce povesti cu emoție evenimentul, Élodie adăugă:

— Acum ne-am liniștit, dar alarma a fost fierbinte. N-a lipsit mult ca tata să fie băgat la închisoare. Dacă primejdia ar fi durat cîteva ceasuri mai mult, aș fi venit să te caut, Évariste, pentru niște demersuri în favoarea lui, pe lîngă influenții dumitale prieteni.

Évariste nu răspunse. Élodie fu departe de a măsura adîncimea tăcerii lui.

Merseră, mînă în mînă, de-a lungul malurilor Senei. Își mărturiseau tandrețea pe care o simțeau unul pentru celălalt în limbajul Juliei și al lui Saint-Preux[1]: bunul Jean-Jacques le punea la îndemînă mijloace potrivite spre a-și zugrăvi și împodobi dragostea.

Municipalitatea săvîrșise minunea de a face ca pentru o zi să domnească în orașul înfometat abundența. În piața Invalizilor, chiar pe mal, fusese deschis un tîrg: în barăci, negustorii vindeau cîrnați, caltaboși, tobă, jamboane împodobite cu ramuri de laur, plăcinte de Nanterre, turtă dulce, clătite, pîini de patru livre, limonadă și vin. Mai erau și alte gherete, unde se vindeau cîntece patriotice, cocarde, panglici tricolore, pungi, lănțișoare de alamă și tot felul de podoabe ieftine. Oprindu-se la taraba unui umil bijutier, Évariste alese un inel de argint pe care se zărea în relief capul lui Marat, înfășurat cu un fular. Și i-l trecu Élodiei în deget.

---

[1] Eroi ai romanului *Julie ou la Nouvelle Héloïse (Julia sau Noua Eloiză)* publicat de Jean-Jacques Rousseau în 1761.

*

În aceeași seară, Gamelin se duse în strada Copacului uscat, la cetățeana Rochemaure, care îl chemase într-o chestiune urgentă. O găsi în camera de culcare, întinsă pe un șezlong și purtînd un neglijeu elegant.

În timp ce atitudinea cetățenei exprima o voluptoasă moliciune, în jurul ei totul vorbea despre grațiile, capriciile și talentele sale: o harfă lîngă clavecinul întredeschis; o chitară într-un fotoliu; un gherghef pe care era prinsă o bucată de satin; pe masă — o miniatură abia schițată, hîrtii, cărți; o bibliotecă în neorînduială, ca răvășită de o mînă frumoasă și la fel de avidă de cunoaștere ca și de simțire. Ea îi întinse mîna să i-o sărute și-i spuse:

— Salut, cetățene jurat!... Chiar astăzi, cel mai mare dintre frații Robespierre mi-a remis o scrisoare în care erai recomandat președintelui Herman, o scrisoare bine adusă din condei și în care scria cam așa: „Vi-l recomand pe cetățeanul Gamelin, merituos prin darurile și patriotismul său. Îmi fac o datorie din a vă anunța un patriot cu principii și cu o fermă conduită pe linia revoluționară. Nu veți pierde ocazia de a fi util unui republican...“ Am dus într-un suflet scrisoarea asta președintelui Herman, care m-a primit cu o politețe distinsă și a semnat de îndată numirea dumitale. Care acum este fapt împlinit.

Gamelin, după un moment de tăcere:

— Cetățeană, spuse el, cu toate că nu am nici măcar o bucată de pîine să-i dau mamei, jur pe onoarea mea că nu accept funcția de jurat decît pentru a servi Republica și pentru a o răzbuna împotriva tuturor dușmanilor ei.

Cetățeana consideră mulțumirea prea rece și complimentul prea sever. Îl bănui pe Gamelin cam lipsit de maniere. Dar prea îndrăgea mult tinerețea ca să nu-i ierte puțină asprime. Gamelin era frumos: îi găsea deci un merit. „Poate fi șlefuit“, gîndi ea. Și îl invită la supeurile ei: primea în fiecare seară, după întoarcerea de la teatru.

— Veți întîlni la mine oameni spirituali și talentați: Elle-

viou[1], Talma[2], cetățeanul Vigée, care plăsmuiește versuri pe rime date cu o fermecătoare abilitate. Cetățeanul François[3] ne-a citit *Pamela*, acum aflată în repetiție la Teatrul Națiunii. Are un stil elegant și pur, ca tot ceea ce iese de sub pana cetățeanului François. Piesa e pur și simplu tulburătoare: ne-a stors lacrimi. Rolul Pamelei va fi jucat de tînăra Lange.

— Mă încred în opiniile dumneavoastră, cetățeană, răspunse Gamelin. Dar Teatrul Națiunii este prea puțin național. Și e foarte supărător pentru cetățeanul François ca operele sale să fie montate pe scena murdărită de mizerabilele versuri ale lui Laya[4]: încă n-a fost uitat scandalul cu *Prietenul Legilor* . . .

— Pe Laya ți-l abandonez, cetățene Gamelin: nu face parte dintre prietenii mei!

Cetățeana nu-și folosise cîtuși de puțin din pură bunătate creditul pentru numirea lui Gamelin într-un post invidiat: în urma celor făcute pentru el, și doar din întîmplare izbutise să le facă, socotea să și-l atașeze strîns, asigurîndu-și totodată un sprijin în sînul unei justiții cu care putea să aibă de a face de pe o zi pe alta pentru că, în sfîrșit, trimitea multe scrisori în Franța și în străinătate, or o asemenea corespondență era pe atunci suspectă.

— Mergi des la teatru, cetățene?

În aceeași clipă, dragonul Henry, mai frumos decît Bathylle[5] prunc, intră în încăpere. Își petrecuse pe sub centură două pistoale enorme.

Henry sărută mîna frumoasei cetățene, și aceasta îi spuse:

— Iată-l pe cetățeanul Évariste pentru care mi-am pe-

---

[1] Jean Elleviou (1769—1842), celebru cîntăreț francez de operă.

[2] Francois-Joseph Talma (1763—1826), cel mai vestit actor tragic în epocă.

[3] Nicolas, conte François de Neufchâteau (1750—1828), scriitor și om politic francez, președinte al Adunării legislative. Refuză mandatul de deputat în Convenție, scrie comedia-pamflet *Pamela sau Virtutea recompensată*, pentru care este închis din septembrie 1793 pînă la 9 Termidor. În 1797 este ministru de interne, face parte din Directorat (1798—1799), apoi este ales președinte al Senatului (1804).

[4] Jean-Louis Laya (1761—1833) autor dramatic, scrie, ca revoluționar fervent în „Jean Calas" (1791), dar excesele iacobinilor îl fac să compună piesa jucată în 1791, *Prietenul poporului*, interzisă de Comună.

[5] Bathylle din Alexandria, sclav eliberat de Mecena, socotit cel mai de seamă pantomim al tuturor timpurilor. Aici comparația lui A. France vizează ironic cameleonismul caracterului dragonului.

trecut ziua la Comitetul siguranței generale și care nu știe deloc să-mi mulțumească. Dojenește-l.

— Ah, cetățeană! strigă militarul, i-ați văzut pe legislatorii noștri de la Tuileries. Dezolant spectacol! Reprezentanții unui popor liber ar trebui oare să se întrunească în ședință sub lambriurile unui despot? Aceleași lustre odinioară aprinse deasupra comploturilor lui Capet și a orgiilor Antoinettei, luminează acum nopțile de veghe ale făuritorilor noștri de legi. Așa ceva face să se cutremure natura însăși.

— Prietene, felicită-l pe cetățeanul Gamelin, spuse ea drept răspuns; e numit jurat la Tribunalul revoluționar.

— Complimentele mele, cetățene! făcu Henry. Sunt fericit să văd un om cu caracterul tău investit într-o asemenea funcție. Dar, la drept vorbind, am puțină încredere în această justiție metodică, creată de moderații din Convenție, în această Nemesis[1] cumsecade pînă la slăbiciune care cocolosește conspiratorii, îi cruță pe trădători, abia îndrăznește să lovească în federaliști și se teme să cheme austriaca în boxă. Nu, nu Tribunalul revoluționar va salva Republica! Foarte vinovați aceia care, în situația noastră disperată de azi, au oprit avîntul justiției populare!

— Henry, spuse cetățeana Rochemaure, dă-mi te rog flaconul acela...

*

Întorcîndu-se acasă, Gamelin își găsi mama făcînd o partidă de pichet cu bătrînul Brotteaux, la lumina unei lumînări fumegînde. Cetățeana tocmai anunța fără să se jeneze „terță la rege".

Aflînd că fiul îi fusese făcut jurat, îl îmbrățișă copleșită de bucurie, gîndindu-se că era și pentru unul și pentru celălalt o mare onoare și că pe viitor vor putea mînca în fiecare zi.

— Mă simt fericită și mîndră de-a fi mama unui jurat, spuse ea. Frumos lucru mai e dreptatea, și cel mai trebuincios dintre toate: fără dreptate, cei slabi ar avea parte numai de ocară la fiecare pas. Și am credință că vei judeca bine,

[1] Divinitate din mitologia greacă, slujitoare a ordinii și echilibrului în univers, care cîntărea fericirea și nefericirea oamenilor, faptele bune și cele rele. Mai tîrziu devine personificarea răzbunării divine pentru fărădelegile muritorilor.

Évariste al meu: că din copilărie te știu drept și înțelegător în toate. Nu puteai să suferi nedreptatea și te împotriveai din toate puterile samavolniciei. De nenorociți ți-era milă, și asta-i cea mai frumoasă floare din buchetul unui judecător... Dar ia spune-mi, Évariste, cum vă îmbrăcați în tribunalul ăsta înalt?

Gamelin îi răspunse că judecătorii poartă o pălărie cu pene negre, dar că juraților n-au nici un fel de uniformă și se îmbracă în hainele lor obișnuite.

— Ar fi mai bine, replică cetățeana, să poarte robă și perucă: ar părea mai respectabili. Cu toate că de cele mai multe ori te îmbraci neglijent, tu ești chipeș și asta-ți împodobește veșmîntul; dar cei mai mulți dintre oameni au nevoie de vreo găteală ca să se-arate mai însemnați: ar fi mai bine ca juraților să aibă robă și perucă.

Cetățeana auzise că funcția de jurat la tribunal aducea un oarecare venit; nu se putu abține să nu întrebe dacă se cîștiga cît să trăiești onest, căci un jurat, spunea ea, trebuie să arate bine în lume.

Află cu mulțumire că juraților primeau o îndemnizație de optsprezece livre de ședință și că mulțimea crimelor contra siguranței statului îi obliga să delibereze foarte des.

Bătrînul Brotteaux adună cărțile, se ridică și-i spuse lui Gamelin:

— Cetățene, ați fost investit cu o magistratură măreață și de temut. Vă felicit că veți duce lumina conștiinței voastre unui tribunal mai sigur și poate mai puțin supus greșelii decît oricare altul, pentru că el caută numai binele și răul, dar deloc în ele însele și în esența lor, ci numai în legătură cu interese tangibile și cu sentimente manifeste. Va trebui să alegeți între ură și iubire, ceea ce se face spontan, nu între adevăr și eroare, al căror discernămînt este imposibil bicisnicei minți omenești. Judecînd după impulsurile inimii voastre, nu riscați să vă înșelați, întrucît verdictul va fi bun cu condiția să mulțumească pasiunile care vă sunt lege sacră. Dar, e tot atît de adevărat că dacă aș fi președintele vostru, aș face ca Bridoie[1] și m-aș încredința sorții zarurilor. În materie de justiție, încă e cel mai sigur lucru.

[1] Personaj ridicol din *Pantagruel* de Rabelais, judecător care hotăra între împricinați dînd cu zarul.

IX

ÉVARISTE GAMELIN URMA SĂ-ŞI ÎNCEAPĂ exersarea funcţiei la 14 septembrie, cînd avea să fie reorganizat Tribunalul, împărţit de la acea dată în patru secţiuni cu cîte cincisprezece juraţi fiecare. Închisorile erau tixite; acuzatorul public lucra optsprezece ore pe zi. Înfrîngerilor suferite de armate, răscoalelor din provincii, conspiraţiilor, comploturilor, trădărilor Convenţia le răspundea prin teroare. Zeilor le era sete.

Întîiul demers al noului jurat fu să facă o vizită de mulţumire preşedintelui Herman, care îl fermecă prin blîndeţea limbajului şi prin amabilitatea firii sale. Compatriot şi prieten cu Robespierre, ale cărui sentimente le împărtăşea, lăsa să i se întrevadă un suflet sensibil şi virtuos. Era cu totul pătruns de acele simţăminte omeneşti, prea multă vreme rămase străine inimii judecătorilor, şi care fac gloria eternă a unui Dupaty[1] sau Beccaria[2]. Se felicita pentru îmblînzirea moravurilor, care, în domeniul justiţiei, se manifestase prin suprimarea torturii şi a supliciilor ruşinoase sau crude. Se bucura văzînd pedeapsa cu moartea, odinioară folosită peste măsură şi servind încă pînă nu demult în reprimarea celor mai mici delicte, devenită acum mai rară şi rezervată marilor crime. În ceea ce îl priveşte, ca şi Robespierre, ar fi abolit-o cu dragă inimă în tot ceea ce nu atinge siguranţa publică. Dar era convins că ar fi trădat Statul nepedepsind cu moartea crimele săvîrşite împotriva suveranităţii naţionale.

Toţi colegii săi gîndeau la fel: vechea idee monarhică a

---

[1] Charles Mercier Dupaty (1746—1788) magistrat francez. Avocat general al parlamentului din Bordeaux, apără parlamentele în lupta acestora cu cancelarul Maupeou, fapt pentru care este închis între 1770—1778.

[2] Cesare de Beccaria (1738—1794) celebru economist şi jurist italian, reformator al dreptului penal feudal.

raţiunii de Stat inspira Tribunalul revoluţionar. Opt secole de putere absolută îi formase magistraţii, şi duşmanii libertăţii erau judecaţi tot potrivit principiilor dreptului divin.

Évariste Gamelin se prezentă în aceeaşi zi şi înaintea acuzatorului public, cetăţeanul Fouquier, care îl primi în cabinetul în care lucra împreună cu grefierul său. Era un bărbat robust, cu glas aspru, cu ochi de pisică, puntînd pe faţa lată şi ciupită de vărsat, cu tenul plumburiu, semnele ravagiilor pe care o existenţă sedentară şi închisă le cauzează oamenilor viguroşi, făcuţi pentru o viaţă în aer liber şi foarte activă. Dosarele se ridicau în juru-i precum zidurile unui cavou şi se vedea cît de colo că îndrăgeşte acea hîrţogărie cumplită care părea că vrea să-l înăbuşe. După cum vorbea, se arăta a fi un magistrat harnic, sîrguincios în împlinirea datoriei şi al cărui spirit nu depăşeşte cercul îndeletnicirilor. Răsuflarea îngroşată îi duhnea de rachiul băut spre a se mai întări, şi care nu părea să-i urce pînă la creier, atît de lucid rămînea în spusele constant mediocre.

Trăia într-un mic apartament al Palatului împreună cu tînăra lui soţie, care îi dăruise doi gemeni. Tînăra soţie, mătuşa Henriette şi Pélagie, servanta, alcătuiau întreaga lui casă. Faţă de aceste femei se arăta blînd şi bun. În sfîrşit, era un om fără cusur în familie ca şi în profesie, fără prea multe idei şi lipsit cu totul de imaginaţie.

Gamelin nu se putu reţine să nu remarce cu oarecare neplăcere cît de mult semănau magistraţii aceştia ai noii ordini, ca spirit şi ca metode, cu magistraţii vechiului regim. De fapt, şi erau: Herman funcţionase ca avocat general în Consiliul din Artois; Fouquier fusese procuror la Châtelet. Îşi păstraseră felul de-a fi. Dar Évariste Gamelin era partizanul palingenezei revoluţionare.

Părăsind parchetul, el traversă galeria Palatului şi se opri dinaintea prăvăliilor care expuneau cu măiestrie tot felul de lucruri. La taraba cetăţenei Ténot răsfoi cîteva lucrări istorice, politice şi filosofice: *Lanţurile sclaviei; Eseu asupra despotismului; Crimele reginelor.* „Aşa mai zic şi eu! Bravo! Astea da, scrieri republicane!", gîndi el, şi o întrebă pe librăreasă dacă vinde multe din cărţile acelea. Ea clătină din cap:

— Nu trec decît cîntecele şi romanele.

Şi scoţînd dintr-un sertar un volumaş:

— Poftim, adăugă ea, ceva bun.

Évariste citi titlul: *Călugărița în cămașă.*

În fața dughenei vecine îl întîlni pe Philippe Desmahis care, superb și tandru printre flacoanele de ape parfumate, pudrele și săculeții cetățenei Saint-Jorre, o asigura pe frumoasa neguțătoare că o iubește, promitea să-i facă portretul și-i cerea să vină pe seară, pentru o discuție de cîteva clipe în grădina Tuileries. Era frumos. Harul convingerii îi curgea de pe buze și îi țîșnea din priviri. Cetățeana Saint-Jorre îl asculta în tăcere și, gata să-l creadă, își plecă ochii.

•

Pentru a se familiariza cu teribila funcție în care fusese investit, noul jurat hotărî să asiste, strecurat în mulțime, la o ședință a Tribunalului. Urcă scara pe care o mulțime imensă se așezase ca într-un amfiteatru și pătrunse în fosta sală a Parlamentului Parisului.

Oamenii se înghesuiau mai să-și dea sufletul ca să vadă judecarea unui oarecare general. Căci pe atunci, cum spunea bătrînul Brotteaux, „Convenția, urmînd exemplul guvernului Majestății Sale britanice, îi aducea în fața judecății pe generalii învinși în lipsa generalilor trădători, care, în ce-i privește, nu se lăsau în ruptul capului judecați. Asta nu înseamnă cîtuși de puțin, adăuga Brotteaux, că un general învins este neapărat și criminal, căci neapărat trebuie să existe unul în fiecare bătălie. Dar nimic nu-i face mai inimoși pe ceilalți generali decît condamnarea la moarte a unuia dintre ei . . .“

Prin fotoliul acuzaților trecuseră deja cîțiva din acei militari ușuratici și încăpățînați, creiere de pasăre în țeste de bou. Cel de-acum nu știa mai multe decît magistrații care-l interogau despre asediile și bătăliile pe care le condusese: acuzarea și apărarea se pierdeau în efective, obiective, muniții, marșuri și contramarșuri. Și mulțimea cetățenilor care urmăreau aceste dezbateri obscure și interminabile vedea în spatele militarului tîmp patria expusă și sfîșiată, dîndu-și de o mie de ori sufletul; și din priviri sau cu glas tare zorea juriații, care stăteau tăcuți în banca lor, să-și abată ca o lovitură de măciucă verdictul asupra dușmanilor Republicii.

Évariste o simțea arzător: în nemernicul acela trebuiau loviți doi înspăimîntători monștri care sfîșiau patria: rebe-

lunea și înfrîngerile. Chiar că trebuia să mai stai pe gînduri dacă militarul acela era vinovat sau nu! Cînd Vendeea iar își înălța capul, cînd Toulonul se preda dușmanului, cînd Armata Rinului dădea înapoi din fața învingătorilor de la Maienza, cînd Armata Nordului, retrasă în Tabăra lui Cezar, putea fi capturată dintr-o lovitură de imperialii, englezii și olandezii stăpîni pe Valenciennes — ceea ce conta era ca generalii să fie învățați să învingă sau să moară. Și privindu-l pe soldățoiul acela neisprăvit și îndobitocit, care în audiență se pierdea printre hărți așa cum se pierduse și acolo, în cîmpiile nordului, ca să nu strige odată cu publicul: „La Moarte!", Gamelin ieși în fugă din sală.

*

În adunarea secției, noul jurat fu felicitat de președintele Olivier, care-l puse să jure în fața vechiului altar principal al Barnabiților, transformat în altar al patriei, că în numele sacru al umanității își va înăbuși în suflet orice slăbiciune omenească.

Cu brațul ridicat, Gamelin luă ca martori ai jurămîntului său pe augustii mani ai martirului libertății, Marat, al cărui bust fusese așezat în fața uneia din coloanele fostei biserici, vizavi de bustul lui Le Peltier.

Răsunară cîteva aplauze, amestecate cu murmure. Adunarea era agitată. La intrarea în naos, un grup de membri ai secției, înarmați cu lănci, vociferau.

— E antirepublican, spuse președintele, să vii înarmat la o adunare de oameni liberi.

Și ordonă ca puștile și lăncile să fie depuse fără întîrziere în fosta sacristie.

Cocoșat, cu ochi scăpărători și buzele răsfrînte, cetățeanul Beauvisage din Comitetul de vigilență urcă în amvonul devenit tribună și împodobit cu o bonetă roșie.

— Generalii ne trădează, zise el, și predau dușmanului armatele noastre. Imperialii împing corpuri de cavalerie în jurul orașelor Péronne și Saint-Quentin, Toulon a fost dat pe mîna englezilor, care au debarcat acolo paisprezece mii de oameni. Dușmanii Republicii conspiră pînă și în sînul Convenției. În capitală se urzesc nenumărate comploturi pentru eliberarea Austriei. În clipa în care vă vorbesc, circulă zvonul că fiul

Capetului[1], evadat de la Temple, e dus în triumf la Saint-Cloud: se pune la cale să i se dea lui tronul tiranului. Scumpirea alimentelor şi devalorizarea asignatelor sunt efectul uneltirilor săvîrşite sub ochii noştri, în căminele noastre, de agenţii străinătăţii. În numele salvării publice, îl somez pe cetăţeanul jurat să fie neîndurător cu conspiratorii şi trădătorii.

În timp ce cobora de la tribună, din adunare se ridicară strigăte: „Jos Tribunalul revoluţionar! Jos moderaţii!"

Gras şi rumen, urcă la tribună cetăţeanul Dupont, dulgher în piaţa Thionville, dornic, zicea el, să pună o întrebare cetăţeanului jurat. Şi îl întrebă pe Gamelin ce atitudine va lua în afacerea Brissotinilor şi a văduvei lui Capet.

Timid de felul lui, Évariste nu se pricepea deloc să vorbească în public. Dar indignarea îl inspira. Se ridică, palid, şi spuse cu glas sugrumat:

— Sunt magistrat. Nu răspund decît în faţa conştiinţei mele. Orice promisiune v-aş face ar fi împotriva datoriei mele. Sunt dator să vorbesc la Tribunal şi să tac pretutindeni aiurea. Nu vă mai cunosc. Sunt judecător: nu cunosc nici prieteni, nici duşmani.

Alcătuită din oameni de tot felul, nesigură şi şovăitoare ca toate adunările, adunarea înţelese. Dar cetăţeanul Dupont reveni în atac: nu-i putea ierta lui Gamelin faptul că ocupa un loc la care el însuşi jinduise.

— Înţeleg şi chiar aprob scrupulele cetăţeanului jurat. Se spune că e patriot: să vedem dacă îl lasă conştiinţa să facă parte dintr-un tribunal menit să nimicească duşmanii Republicii, dar hotărît să-i trateze cu mănuşi. Există complicităţi cărora un bun cetăţean trebuie să li se sustragă. Nu s-a adeverit oare că mai mulţi din juraţii acestui tribunal s-au lăsat corupţi de aurul acuzaţilor, şi că preşedintele Montané a recurs la un fals pentru a salva capul fetei Corday?

La aceste cuvinte, sala răsună de aplauze furtunoase. Ultimele răpăieli încă se mai înălţau spre bolţi, cînd la tribună urcă Fortuné Trubert. Slăbise mult în ultimele luni. Pe faţa

[1] Este vorba de cel de al doilea fiu al lui Ludovic XVI şi al Mariei-Antoinette, născut în 1785, închis şi el la Temple în 10 august 1791, şi declarat de emigraţie, după executarea lui Ludovic în ianuarie 1793, rege al Franţei sub numele de Ludovic XVII. Bolnăvicios din fire, a murit în 1795.

palidă, pometii de un roşu bolnav îi înţepau pielea; avea pleoapele inflamate şi irişii sticloşi.

— Cetăţeni, spuse el cu o voce slabă, uşor gîfîindă, însă ciudat de pătrunzătoare; Tribunalul revoluţionar nu poate fi suspectat fără a suspecta în acelaşi timp Convenţia şi Comitetul salvării publice, care l-au alcătuit. Cetăţeanul Dupont ne-a alarmat arătîndu-ni-l pe preşedintele Montané falsificînd procedura în favoarea unui vinovat. De ce n-a adăugat însă, spre împăcarea noastră, că la denunţul acuzatorului public Montané a fost destituit şi trimis la închisoare?... Oare nu se poate veghea asupra salvării publice fără a semăna peste tot suspiciunea? Oare nu mai există talente şi nici virtuţi în Convenţie? Robespierre, Couthon, Saint-Just nu sunt oameni cinstiţi? Sare în ochi că discursurile cele mai violente aparţin unor indivizi care n-au fost niciodată văzuţi luptînd pentru Republică! Şi nu trebuie să vorbească altfel dacă urmăresc s-o facă nesuferită. Cetăţeni, mai puţină gălăgie şi mai multă treabă! Cu tunul, nu cu ciorovăieli va fi salvată Franţa. Jumătate din pivniţele secţiei încă n-au fost cercetate pentru strîngerea salpetrului. Mulţi cetăţeni încă mai deţin cantităţi considerabile de bronz. Reamintim bogaţilor că donaţiile patriotice reprezintă pentru ei cea mai bună asigurare. Recomand generozităţii voastre pe fiicele şi soţiile soldaţilor noştri care se acoperă de glorie la frontieră şi pe Loara. Unul dintre ei, husarul Pommier (Augustin), odinioară ajutor de pivnicer în strada Ierusalimului, ducînd, luna trecută, pe data de 10, în faţa oraşului Condé caii la adăpat, a fost atacat de şase cavalerişti austrieci: ucise doi dintre ei şi-i luă prizonieri pe ceilalţi. Cer secţiei să declare că Pommier (Augustin) şi-a făcut datoria.

Discursul fu aplaudat şi membrii secţiei se despărţiră în strigăte de „Trăiască Republica!".

Rămas singur în naos cu Trubert, Gamelin îi strînse mîna:

— Mulţumesc. Cum o mai duci?

— Eu? Foarte bine, foarte bine! răspunse Trubert, scuipînd cu un icnet sînge în batistă. Republica are mulţi duşmani în afară şi înăuntru; şi secţia noastră, în ce-o priveşte, numără destui. Nu cu strigăte, ci cu fier şi legi se întemeiază imperiile... Bună seara, Gamelin: am de scris cîteva scrisori.

Şi cu batista la buze se îndreptă spre fosta sacristie.

•

Cu cocarda acum mai bine prinsă la bonetă, cetăţeana văduvă Gamelin căpătase de la o zi la alta o gravitate burgheză, o mîndrie republicană şi ţinuta demnă care se cuvine mamei unui cetăţean jurat. Respectul faţă de justiţie, în care fusese crescută, admiraţia pe care din copilărie i-o inspirau roba şi simara, teroarea religioasă pe care o încercase totdeauna zărindu-i pe oamenii aceia cărora însuşi Dumnezeu le ceda pe pămînt dreptul asupra vieţii şi morţii — toate aceste simţăminte o făceau să-şi vadă măreţ, venerabil şi sacru fiul, deşi pînă mai ieri îl socotea încă aproape copil. În simplitatea ei, concepea continuitatea justiţiei sub Republică întocmai cu tăria cu care legislatorii Convenţiei concepeau continuitatea Statului în schimbarea regimurilor, iar Tribunalul revoluţionar îi apărea bătrînei egal în maiestate tuturor vechilor jurisdicţii pe care învăţase să le onoreze cu un profund respect.

Cetăţeanul Brotteaux arăta tînărului magistrat un interes amestecat cu surprindere şi o stimă forţată. Ca şi cetăţeana văduvă Gamelin, aprecia continuitatea justiţiei în perindarea regimurilor; dar, spre deosebire de numita doamnă, dispreţuia cu egală putere tribunalele revoluţionare ca şi curţile vechiului regim. Neîndrăznind să-şi exprime deschis opiniile, si neputînd să se resemneze la tăcere, se avînta în paradoxuri din care Gamelin înţelegea exact cît era de ajuns ca să-l bănuie lipsit de spirit civic.

— Augustul tribunal din care curînd veţi face parte, îi spuse el odată, a fost instituit de către senatul francez pentru salvarea Republicii; şi, fără îndoială, a fost virtuoasă ideea legislatorilor noştri de a da judecători duşmanilor lor. Le înţeleg generozitatea, dar nu cred că are valoare politică. Îmi face impresia că le-ar fi fost mai la îndemînă să-i lovească din umbră pe cei mai neîmblînziţi adversari, iar pe ceilalţi să-i cîştige prin daruri sau promisiuni. Un tribunal loveşte cu încetineală şi împarte mai puţin rău decît teamă: mai presus de toate, este pilduitor. Inconvenientul tribunalului dumneavoastră este că-i împacă între ei pe toţi aceia pe care-i îngrozeşte, şi că astfel face, dintr-o harababură de interese şi patimi contrarii, un mare partid capabil de o acţiune unitară şi puternică. Semănaţi teama: mai mult decît curajul, teama zămisleşte eroii; străduiţi-vă, cetăţene Gamelin, să nu

vedeți într-o bună zi, întorcîndu-vi-se împotrivă minunile spaimei!

Gravorul Desmahis, în săptămîna aceea îndrăgostit de o fată de la Palais-Égalité, Flora, o brunetă cît toate zilele, găsi totuși cinci minute pentru a-și felicita prietenul și pentru a-i spune că o asemenea numire onora în cel mai înalt grad artele frumoase.

Chiar și Élodie, cu toate că în sinea ei detesta tot ceea ce ținea de Revoluție — și socotea funcțiile publice drept cele mai periculoase rivale care-i puteau disputa inima iubitului — pînă și tandra Élodie se resimțea de ascendentul pe care-l avea asupră-i un magistrat chemat să se pronunțe în treburi de o importanță capitală. Dealtfel, numirea lui Évariste în funcția de jurat produsese în jurul ei efecte fericite, de care sensibilitatea ei jubila: cetățeanul Jean Blaise veni la atelierul din piața Thionville pentru a-l îmbrățișa pe jurat într-o revărsare de viguroasă afecțiune.

Asemeni tuturor contrarevoluționarilor, nutrea o deosebită considerație pentru puterile Republicii și, de cînd fusese denunțat pentru fraudă în furniturile armatei, Tribunalul revoluționar îi inspira o teamă plină de respect. Prea se credea un personaj de suprafață și prea era amestecat în atîtea afaceri ca să poată gusta o siguranță perfectă: cetățeanul Gamelin i se părea un om care trebuie menajat. Pe scurt, Jean Blaise voia să se arate bun cetățean și prieten al legii.

El îi întinse mîna pictorului magistrat, se arătă cordial și patriot, sprijinitor al artelor și al libertății. Generos, Gamelin strînse mîna întinsă din toată inima.

— Cetățene Évariste Gamelin, spuse negustorul, fac apel la prietenia și talentul vostru. Vă iau cu mine mîine pentru patruzeci și opt de ore la țară: acolo veți desena și vom mai sta de vorbă.

De cîteva ori pe an, negustorul de stampe făcea cîte o plimbare de două-trei zile în tovărășia pictorilor care, după indicațiile lui, desenau peisaje și ruine. Sesizînd cu abilitate cam ce anume putea să placă publicului, aducea din aceste turnee bucăți care, odată terminate în atelier și gravate inteligent, alcătuiau stampele în sanguină sau în culori din care trăgea profituri grase. De asemenea, după aceleași orochiuri punea să se execute frontispicii de porți și întregoluri, care

se vindeau tot atît de mult şi chiar mai bine decît lucrările decorative ale lui Hubert Robert[1].

De data aceasta voia să-l ducă şi pe cetăţeanul Gamelin pentru a schiţa construcţii decorative după natură, în asemenea măsură juratul îl crescuse în ochii săi pe pictor. Alţi doi artişti aveau să ia şi ei parte, gravorul Desmahis, bun desenator, şi obscurul Philippe Dubois, care lucra excelent în maniera lui Robert. Ca de obicei, cetăţeana Élodie şi prietena ei, cetăţeana Hasard, aveau să-i întovărăşească pe artişti. Ştiind să îmbine preocupările de afaceri cu grija pentru plăcerile sale, Jean Blaise o invitase de asemeni şi pe cetăţeana Thévenin, actriţă la Vaudeville, care trecea drept buna lui prietenă.

[1] Pictor şi decorator francez (1733—1808), specialist în peisaje şi subiecte cu motive arhitecturale.

X

ÎN ACEEAŞI SÎMBĂTĂ LA ŞAPTE DIMINEAŢA, în bicorn negru, jiletcă stacojie, pantaloni de piele, cizme galbene cu carîmbii răsfrînţi, cetăţeanul Jean Blaise bătu cu mînerul cravaşei la uşa atelierului. Cetăţeana văduvă Gamelin tocmai stătea onest de vorbă cu cetăţeanul Brotteaux, în timp ce Évariste îşi înnoda în faţa unei bucăţele de oglindă cravata înaltă, albă.

— Călătorie plăcută, domnule Blaise! ură cetăţeana. Dar, pentru că vă duceţi să pictaţi peisaje, luaţi-l şi pe domnul Brotteaux care e pictor.

— Ei bine! spuse Jean Blaise, veniţi cu noi, cetăţene Brotteaux!

După ce se asigură că n-ar fi cîtuşi de puţin inoportun, cum era sociabil din fire şi amator de distracţii, Brotteaux acceptă.

Cetăţeana Élodie urcase cele patru etaje pentru a o îmbrăţişa pe cetăţeana văduvă Gamelin, pe care o numea buna ei mamă. Era toată îmbrăcată în alb şi mirosea a levănţică.

O veche berlină pentru călătorii mai lungi, la care erau înhămaţi doi cai, aştepta la poartă cu burduful lăsat. Rose Thévenin se aşezase în fund, împreună cu Julienne Hasard. Élodie o făcu pe actriţă să se tragă spre dreapta, ea se aranjă în stînga iar subţirica Julienne între ele două. Brotteaux se plasă în spate, vizavi de cetăţeana Thévenin; Philippe Dubois, vizavi de cetăţeana Hasard; Évariste, vizavi de Élodie. În ce-l priveşte pe Philippe Desmahis, acesta îşi înălţa torsul atletic pe capră, în stînga vizitiului, pe care-l năuci povestindu-i că într-o anume ţară din America în copaci cresc cîrnăciori şi caltaboşi.

Excelent călăreţ, cetăţeanul Blaise făcea drumul călare şi se avîntă în faţă spre a nu respira praful berlinei.

Pe măsură ce roţile înghiţeau în goană pavajul periferiei, călătorii îşi uitau grijile; şi la vederea cîmpurilor, a copaci-

lor, a cerului, gîndurile lor deveniră voioase şi blajine. Élodie îşi închipui că era născută pentru a creşte găini alături de Évariste, judecător de pace într-un sătuc de pe malul unui rîu, aproape de pădure. Ulmii de pe marginea drumului alergau înapoi la trecerea lor. La intrarea în sate, dulăi se năpusteau pieziş spre trăsură, lătrînd la picioarele cailor, în timp ce cîte un prepelicar mătăhălos, culcat de-a curmezişul drumului se umea cu părere de rău; găinile se zburătăiau zăpăcite şi, ca să fugă, încercau să treacă drumul; în cîrd compact, gîştele se îndepărtau agale. Copii cu obrazul mînjit căscau gura la trecerea echipajului. Dimineaţa era caldă, cerul limpede. Pămîntul crăpat aştepta ploaia. În apropiere de Villejuif, coborîră. Pe cînd traversau burgul, Desmahis intră la o fructăreasă pentru a cumpăra nişte cireşe cu care voia să învioreze cetăţenele. Negustoarea era frumuşică: Desmahis nu se mai întorcea. Philippe Dubois îl strigă cu porecla cu care i se adresau de obicei prietenii:

— Hei! Barbaroux!... Barbaroux!

La auzul numelui blestemat[1], trecătorii ciuliră urechea şi feţe apărură pe la toate ferestrele. Iar cînd văzură că de la fructăreasă iese un bărbat tînăr şi chipeş, cu vesta deschisă, cu jaboul fluturînd pe pieptul atletic, purtînd pe umăr un coş de cireşe şi haina în vîrful bastonului, luîndu-l drept girondinul proscris, sanchiloţii din partea locului îl înhăţară cu nădejde, şi l-ar fi dus la municipalitate în ciuda protestelor lui indignate, dacă bătrînul Brotteaux, Gamelin şi cele trei tinere femei n-ar fi dat asigurări că acel cetăţean se numea Philippe Desmahis, gravor în daltă fină şi bun iacobin. Dar a mai fost nevoie ca suspectul să-şi arate certificatul de civism, pe care-l avea la el; mare noroc, socotind cît era de neglijent cu propriile-i lucruri. La acest preţ scăpă din mîna sătenilor patrioţi, fără alte stricăciuni în afara unei manşete din dantelă care-i fusese smulsă; dar pierderea nu era prea grea. Primi chiar şi scuze din partea guarzilor naţionali care-l strînseseră mai avan şi care plănuiau să-l ducă în triumf la primărie.

Liber în sfîrşit, înconjurat de cetăţenele Élodie, Rose şi Julienne, Desmahis îl fixă cu un zîmbet amar pe Philippe

[1] Temut deputat girondin în Convenţie, Charles-Jean-Marie Barbaroux a fost proscris în 1793 şi decapitat la Bordeaux în 1794.

Dubois, care nu-i plăcea și pe care-l bănuia de perfidie, și dominîndu-l cu un cap îi aruncă:

— Dubois, dacă mă mai strigi odată Barbaroux, eu o să te strig Brissot; ăsta e-un mărunțel îndesat și ridicol, cu păr unsuros, pielea slinoasă și mîini lipicioase. Nimeni n-o să stea la îndoială că n-ai fi tu infamul Brissot, dușmanul poporului; și republicanii, cuprinși la vederea ta de oroare și dezgust, te vor spînzura de cel mai apropiat felinar... Ai înțeles?

Cetățeanul Blaise, care se întorcea de la adăpatul calului, dădu asigurări că aranjase afacerea, deși tuturor le era clar că se aranjase și fără el.

Urcară din nou în trăsură. Pe drum, Desmahis îl informă pe vizitiu că în acea cîmpie de la Longjumeau căzuseră odinioară cîțiva locuitori din Lună, care prin formă și culoare erau aidoma unor broaște, numai că mult mai mari. Philippe Dubois și Gamelin discutau despre artă. Dubois, elev al lui Regnault, fusese la Roma. Văzuse acolo tapiseriile lui Rafael pe care le socotea mai presus de toate capodoperele. Admira coloritul lui Correggio, inventivitatea lui Annibale Carrache[1] și desenul lui Dominiquin[2], dar nu găsea nimic comparabil ca stil tablourilor lui Pompeio Battoni[3]. Îi vizitase la Roma pe domnul Ménageot[4] și pe doamna Lebrun[5], care se declaraseră amîndoi împotriva Revoluției; așa că despre ei n-are rost să vorbească. În schimb, avea numai elogii pentru Agelica Kauffmann[6], care dovedea gust pur și se pricepea la arta veche.

---

[1] Pictor italian (1560—1609) care a decorat galeria Farnese.

[2] Domenico Zampieri, zis Dominiquin (1581—1641), pictor și arhitect italian. A pictat frescele de la Saint-Louis-des-Français.

[3] Pictor italian (1708—1787), portretist, autor de tablouri cu subiect religios și istoric. A militat contra decadenței din arta italiană.

[4] François-Guillaume Ménageot (1744—1816), pictor francez, celebru în epocă (Marele premiu academic în 1766), autor al unor pînze alegorice cu subiect mitologic sau renascentist.

[5] Louise Elisabeth Vigée-Lebrun (1755—1842), portretistă și peisagistă ajunsă celebră de la 20 de ani pentru portretele sale. Emigrînd în 1789, a fost primită cu aparte onoruri la Curțile din Roma, Viena, Petersburg, Londra.

[6] Angelika Kauffmann (1741—1807) pictoriță elvețiană, prezentă mai cu seamă prin portrete în majoritatea muzeelor mari ale lumii.

Gamelin deplînse că apogeului picturii franceze — atît de tardiv pentru că nu data decît de la Lesueur[1], Claude[2] şi Poussin[3] şi corespundea decadenţei şcolilor italiană şi flamandă — îi urmase un atît de rapid şi profund declin. Cauzele acestei situaţii le vedea în strîns raport cu moravurile publice şi cu Academia, care constituia expresia lor. Dar din fericire Academia fusese suprimată şi, sub influenţa noilor principii, David şi şcoala sa creau o artă demnă de un popor liber. Dintre tinerii pictori, Gamelin îi aşeza fără invidie în primul rînd pe Hennequin şi Topino-Lebrun. Philippe Dubois îl prefera lui David pe maestrul său Regnault, şi în tînărul Gérard vedea speranţa picturii de mîine.

Élodie o complimentă pe cetăţeana Thévenin pentru toca de catifea roşie şi pentru rochia ei albă. Iar actriţa îşi felicită tovarăşele de drum pentru toaletele lor şi le arătă mijlocul de a le face încă mai frumoase: părerea ei era că trebuiau împuţinate ornamentele.

— Niciodată nu putem fi destul de simplu îmbrăcate. Iată un adevăr pe care îl învăţăm la teatru, unde veşmîntul trebuie să facă vizibile toate atitudinile. În asta stă întreaga lui frumuseţe, şi n-are nevoie de o alta.

— Cîtă dreptate ai, drăguţo, răspunse Élodie. Dar în toalete nimic nu-i mai costisitor ca simplitatea. Şi nu totdeauna folosim zorzoanele din lipsă de gust; uneori, numai din economie.

Dezbătură preocupate moda din toamnă, rochiile uní, taliile scurte.

— Atîtea femei se urîţesc supunîndu-se modei! spuse Rose Thévenin. Ar trebui ca fiecare să se îmbrace după cum îi cer formele.

— Nu sunt frumoase decît ţesăturile care înfăşoară trupul şi cad în falduri, îşi dădu cu părerea Gamelin. Tot ce a fost croit şi cusut arată groaznic.

---

[1] Eustache Lesueur (1617—1655) pictor francez celebru în secolul 17 pentru compoziţiile sale cu subiect religios sau mitologic (*Visul lui Poliphile*, *Muzele* etc.).

[2] Meşterul Claude, supranumit Cel Divin (1475—1537), celebru pictor francez de vitralii. Invitat de Bramante la Roma, pictează vitralii la Santa Maria del Popolo şi la Vatican.

[3] Nicolas Poussin (1594—1665) pictor clasic francez, autor al unor compoziţii radiind seninătate şi echilibru, ritm al culorii şi umbrelor. A pictat în special scene mitologice sau biblice.

Aceste reflecţii, mai la locul lor într-o carte de Winckelmann[1] decît în gura unui bărbat care se adresează unor pariziene, fură respinse cu dispreţul indiferenţei.

— Pentru iarnă, spuse Élodie, se poartă scurte în croi lapon, din ţesături păroase florentine şi siciliene din coamă de cal, şi redingote *à la Zulime*, cu talie rotundă, terminate cu jiletcă fără mîneci în croi turcesc.

— Biete simulacre pentru ascuns mizeria, spuse Thévenina. Se vînd de gata. Am o mică croitoreasă care lucrează ca un înger şi deloc scumpă: am să ţi-o trimit, dragă.

Şi cuvintele zburau, uşoare şi grăbite, desfăşurînd, pipăind ţesături fine, florentină reiată, pekin uní, siciliană, mătase transparentă de Gaza, nankin.

Şi ascultîndu-le, bătrînul Brotteaux visa cu o voluptate melancolică la vălurile acestea de-o vară înfăşurînd forme fermecătoare care durează atît de puţini ani şi care veşnic renasc, asemeni florilor de cîmp. Iar privirea, rătăcindu-i între cele trei tinere femei şi albăstrelele şi macii din brazde, i se muia în lacrimi senine.

La Orangis sosiră pe la nouă şi traseră la Hanul Clopotului, unde soţii Poitrine găzduiau şi drumeţi, şi cai. Îndată ce-şi reîmprospătă toaleta, cetăţeanul Blaise oferi braţul cetăţenelor. După ce comandară prînzul, precedaţi de cutiile, cartoanele, şevaletele şi umbrelele lor purtate de un băietan pirpiriu din sat, o luară pe jos peste cîmp, către confluenţa rîurilor Orge şi Yvette, loc încîntător din care descoperi cîmpia înverzită de la Longjumeau şi pe care-l mărginesc în zare Sena şi pădurile de la Sainte-Geneviève.

Jean Blaise, care conducea artista ceată, şi fostul financiar făceau schimb de anecdote burleşti, prin care se perindau de-a valma şi fără de măsură Verboquet cel Generos, colportoarea de Catherine Cuissot, domnişoarele Chaudron, vrăjitorul Galichet şi figuri mai recente din Cadet Rousselle[2] şi doamna Angot[3].

---

[1] Johann Joachim Winckelmann (1717—1768), arheolog german, întîiul care a studiat ştiinţific şi sistematic caracteristicile monumentelor antice.

[2] Cîntec popular plăsmuit în armata de voluntari în 1792 şi al cărui eroi posedă întreit toate membrele.

[3] Tip anecdotic apărut în timpul Revoluţiei, ridiculizat un secol mai tîrziu în opereta lui Lecocq, *Fiica doamnei Angot*.

Cuprins dintr-o dată de dragoste pentru natură zărindu-i pe seceràtori legînd snopii, Évariste își simți ochii inundați de lacrimi; visuri de împăcare și dragoste îi legănau inima. Desmahis sufla în părul cetățenelor fulgii sprințari de păpădie. Avînd toate trei gustul orășenilor pentru buchete, ele culegeau de pe pajiști lumînările albe, ale căror flori se strîng în spic în jurul tijei, campanule înălțîndu-și în etaje suspendate clopoțeii de un liliachiu cald, ramuri subțiratice de verbină mirositoare, ciorchini de soc, mentă, rezedă, coada șoricelului — toată flora cîmpenească a verii pe sfîrșite. Și pentru că Jean-Jacques adusese la modă botanica printre fetele de la oraș, tustrele cunoșteau numele și tîlcurile de dragoste ale tuturor florilor. Cum corolele delicate, slăbite de secetă, i se scuturau în brațe căzîndu-i ca o ploaie la picioare, cetățeana Élodie suspină:

— Se trec deja, bietele flori!

Cu toții se puseră pe lucru, străduindu-se să redea natura așa cum o vedeau; dar fiecare o vedea în maniera unui maestru. În scurtă vreme, Philippe Dubois încropi cu ușurință în genul lui Hubert Robert o fermă părăsită, cîțiva copaci doborîți, un torent secat. Évariste Gamelin găsea pe malul lui Yvette peisaje din Poussin. Dinaintea unui porumbar, Philippe Desmahis lucra în maniera picarescă a lui Callot[1] și a lui Duplessis. Bătrînul Brotteaux, care se străduia să prindă un aer flamand, desena cu luare-aminte o vacă. Élodie schița o colibă, iar prietena ei Julienne, care era fata unui negustor de culori, îi amesteca vopselele. Niște copii, lipindu-se de fustele ei, priveau cum pictează. Ea îi îndepărta din lumină zicîndu-le musculițe și dîndu-le acadele. Iar cînd printre ei descoperea și unii mai drăguți, cetățeana Thévenin le spăla fața, îi săruta și le aranja flori în păr. Îi mîngîia cu blîndețe melancolică pentru că nu avusese bucuria de a fi mamă, de asemenea pentru a se face încă mai frumoasă prin exprimarea unui sentiment duios și totodată pentru a-și exersa arta atitudinii și a evoluției în grup.

Era singura care nu desena și nu picta. Căuta să învețe un rol și, încă mai mult, să placă. Ținîndu-și carnetul în mînă,

[1] Jacques Callot (1592—1635) faimos pictor și gravor francez, a influențat considerabil arta gravurilor din sec. 17.

se deplasa de la unul la altul, plutire ușoară, încîntătoare. „N-are nici ten, nici trăsături plăcute, nici trup, nici voce" o bîrfeau femeile, și ea umplea spațiul de mișcare, culori și armonie. Puțin ofilită, atrăgătoare, plictisită, neobosită, ea umplea călătoria de farmec. Capricioasă și totuși necontenit veselă, susceptibilă, supărăcioasă și cu toate acestea sociabilă, simplă, limbă usturătoare deși pe cel mai politicos ton, înfumurată, modestă, naturală, falsă, delicioasă, dacă Rose Thévenin nu-și prea aranjase afacerile, dacă nu ajunsese chiar zeiță, de vină erau vremurile vitrege și faptul că la Paris grațiile nu mai găseau nici tămîie, nici altare. Cetățeana Blaise, care vorbind despre ea strîmba din nas și-i spunea „soacră-mea", cînd o vedea nu putea să nu cedeze atîtor farmece.

La Feydeau se repeta *Călugărițele Buneivestiri;* și Rose era încîntată că avea în piesă un rol plin de naturalețe. Naturalețea pe care ea o căuta, o urmărea, o găsea.

— Deci nu vom mai vedea *Pamela?* întrebă frumosul Desmahis.

Teatrul Națiunii fusese închis, iar artiștii trimiși la Madelonnettes și la Pélagie.

— Libertate-i asta? strigă Thévenina înălțînd cu indignare spre cer frumoșii ei ochi.

— Actorii Teatrului Națiunii, interveni Gamelin, sunt niște aristocrați, iar piesa cetățeanului François țintea să facă regretate privilegiile nobilimii.

— Domnilor, făcu Thévenina, nu știți să-i ascultați decît pe cei care vă flatează? . . .

Către amiază, fiecare simțindu-se mort de foame, mica trupă se întoarse la han.

Pășind alături de Élodie, Évariste îi reamintea zîmbind de primele lor întîlniri:

— Două păsărele căzuseră, de sub acoperișul unde își aveau cuibul, pe pervazul ferestrei dumitale. Le dădeai în cioculeț hrană mestecată gata; una trăi și își luă zborul. Cealaltă muri în cuibul de vată pe care i-l încropiseși. „Era cea la care țineam mai mult", mi-ai spus. În ziua aceea, Élodie, purtai o panglică roșie în păr.

Puțin în urma celorlalți, Brotteaux și Philippe Dubois discutau despre Roma, unde fuseseră amîndoi, primul în '72, celălalt pe vremea ultimelor zile ale Academiei. Voiajul îi

amintea încă bătrînului Brotteaux de prinţesa Mondragone, pe care ar fi făcut-o să-i asculte suspinele de n-ar fi fost contele Altieri, care n-o părăsea mai mult decît propria ei umbră. Philippe Dubois nu omise să spună că fusese rugat să cineze la cardinalul de Bernis şi că acesta era cea mai prevenitoare gazdă din lume.

— L-am cunoscut, zise Brotteaux, şi aş putea spune fără să mă laud că m-am numărat o vreme printre apropiaţii săi: îi plăcea să frecventeze mediile cele mai dubioase. Era un om încîntător şi, cu toate că meseria îl obliga să îndruge verzi şi uscate, avea pînă şi în degetul mic mai multă sănătoasă filosofie decît afli în capul tuturor iacobinilor voştri, care vor să ne facă virtuoşi cu orice preţ şi ne vîră pe gît fideismul. Fără îndoială, îmi plac mult mai mult simplii noştri teofagi, care habar n-au nici ce spun nici ce fac, decît aceşti furioşi mîzgălitori de legi, care se-apucă să ne ghilotineze pentru a ne face şi virtuoşi, şi înţelepţi, şi adulatori ai Fiinţei supreme care i-a plăsmuit după chipul şi asemănarea sa. Odinioară, în capela de la Ilettes puneam să slujească liturghia un biet drac de popă care, după ce trăgea la măsea, spunea: „Ce să-i mai hulim pe păcătoşi: parcă noi trăim altfel, preoţi nemernici ce suntem!" Recunoaşteţi, domnule, că fornăitorul acela de „Domnului să ne rugăm" avea principii sănătoase în privinţa stilului de guvernămînt. Ar trebui să revină la ele, guvernîndu-se oamenii aşa cum sunt, nu cum ar vrea cineva să fie.

Thévenina se apropie de bătrînul Brotteaux. Ştia că omul acesta dusese altădată o viaţă pe picior mare, şi imaginaţia ei împodobea în amintirea strălucirii sărăcia de acum a fostului financiar, socotind-o mai puţin umilitoare pentru că era generală şi cauzată de ruinarea publică. Contempla în el, curioasă şi nu lipsită de respect, rămăşiţele unuia din acei Cresus damnici pe care îi ridicau în slăvi oftînd colegele ei, actriţele mai în vîrstă.

— Domnule Brotteaux, i se adresă ea, se spune că odinioară, într-un parc încîntător, vă strecuraţi în nopţile cu lună prin boschetele de mirt cu actriţe şi dansatoare, în sunetul îndepărtat al flautelor şi violinelor... Ah! Erau mult mai frumoase zeiţele dumneavoastră de la Operă şi de la Comedia Franceză, decît noi, bietele actriţe naţionale, nu-i aşa?

— Nu credeţi asta, domnişoară, răspunse Brotteaux, şi aflaţi că dacă aş fi întîlnit pe-atunci una care să vă semene, ea s-ar fi plimbat singură, suverană şi fără rivală, bineînţeles numai să-i fi făcut plăcere, prin parcul despre care aţi avut amabilitatea să vă faceţi o idee atît de măgulitoare...

Hanul Clopotului avea o înfăţişare rustică. O creangă de pomişor ghimpos atîrna deasupra porţii celei mari, dînd într-o curte mereu umedă, prin care scurmau găinile. În fundul curţii se înălţa clădirea, compusă dintr-un parter şi un etaj, cu acoperiş ţuguiat din ţigle înverzite de muşchi, şi ale cărei ziduri dispăreau sub o străveche perdea de trandafiri agăţători, încărcată de flori. În dreapta, nişte furci îşi arătau vîrfurile de dincolo de zidul scund al grădinii. Pe stînga se afla grajdul, cu o iesle în afară şi podul aranjat ca hulubar. O scară sta rezemată de perete. Tot în partea stîngă, într-un şopron tixit de unelte agricole şi cioate de foc, din înaltul unei cabriolete hodorogite un cocoş alb îşi supraveghea găinile. Curtea era închisă în acea parte de un şir de staule în faţa căror se ridica, asemeni unei falnice coline, un morman de bălegar pe care, la acel ceas, tocmai îl întorcea cu furca o fată mai mult largă decît înaltă, cu părul de culoarea paiului. Mustul gunoiului îi spăla picioarele goale, umplîndu-i saboţii din care, la intervale, se ridicau călcîiele galbene ca şofranul. Fusta găurită îi descoperea jegul de pe pulpele imense şi scurte. În timp ce Philippe Desmahis o privea, surprins şi amuzat de bizarul joc al naturii care clădise fata mai mult în lăţime, hangiul o strigă:

— Hei! Buturugo! Ia du-te după apă!

Întorcîndu-se, ea arătă o faţă stacojie şi o gură largă din care lipsea un dinte cît o lopăţică. Fără-ndoială, numai un corn de taur putuse face o breşă în masiva ei dantură. Cu furca pe umăr, rîdea. Aidoma unor coapse, braţele ei cu perniţe răsfrînte de grăsime luceau în soare.

Masa era întinsă în sala scundă, unde puii se rumeneau sub hornul căminului, împodobit cu flinte vechi. Lungă de mai bine de douăzeci de picioare, spoită cu var, sala nu era luminată decît de geamurile verzui ale uşii şi de o singură fereastră, încadrată de trandafiri, lîngă care torcea bătrîna casei. Purta o scufie şi un guler din dantelă de pe timpul regenţei. Strîngea

furca în mîinile pătate de pămînt, cu degetele noduroase. Muşte i se lăsau pe marginea pleoapelor, şi ea nu le alunga. Pe cînd era copilă şi maică-sa o ţinea în braţe îl văzuse pe Ludovic XIV trecînd cu caleaşca.

Se împlineau şeizeci de ani bătuţi pe muchie de la călătoria pe care o făcuse la Paris. Cu o voce slabă, cîntată, povesti celor trei tinere femei care stăteau în picioare dinainte-i că văzuse Primăria, palatul Tuileries şi la Samaritaine, că, pe cînd traversa Pont-Royal, un vapor încărcat cu mere pentru piaţa Maiil crăpase, că merele se risipiseră pe apă la vale şi că tot rîul se făcuse de purpură.

Aflase că în vremea din urmă se petrecuseră multe schimbări şi mai ales auzise de zînzania dintre popii care jură în fel şi chip şi ceilalţi, care nu jură deloc. Ştia de asemenea c-au fost războaie, vremuri de foamete, că se arătaseră semne cereşti. Că regele ar fi mort, nu credea. Fusese, zicea ea. ajutat să fugă printr-o subterană şi în locul lui se dase călăului un om de rînd.

Într-un coş de nuiele aşezat la picioarele bătrînei, ultimului născut în familia Poitrine, lui Jeannot, îi ieşeau dinţii. Actriţa ridică leagănul de răchită şi zîmbi copilului care gemu slab, sfîrşit de fierbinţeală şi convulsii. Trebuie că era bolnav nu glumă de vreme ce fusese chemat doctorul, cetăţeanul Pelleport, care, e drept, ca deputat supleant al Convenţiei, nu pretindea plată pentru vizite.

Crescută de tatăl ei, actorul, cetăţeana Thévenin se simţea peste tot ca acasă; nemulţumită de felul în care Buturuga spălase vesela, se apucă să şteargă farfuriile, cupele şi furculiţele. Pe cînd cetăţeana Poitrine urmărea cum dă în clocot supa din care gusta în răstimpuri ca bună hangiţă ce era, Élodie tăia în felii o pîine de patru livre, încă încinsă de căldura cuptorului. Văzînd-o trebăluind, Gamelin îi spuse:

— Am citit acum cîteva zile o carte scrisă de un tînăr neamţ căruia i-am uitat numele, şi foarte bine tradusă în franţuzeşte. Era acolo vorba de o fată încîntătoare, pe nume Charlotte, care ca şi dumneata, Élodie, tăia pîinea felii şi care, tot ca şi dumneata, o făcea atît de frumos şi cu atîta graţie, încît, văzînd-o, tînărul Werther se îndrăgosti de ea.

— Şi totul se termină printr-o căsătorie? întrebă Élodie.

— Nu, răspunse Évariste, totul se termină prin năprasnica moarte a lui Werther[1].

Prînziră bine, căci erau rupți de foame; dar bucatele erau mediocre. Jean Blaise se plînse: era pretențios la mîncare și își făcuse din a mînca bine un principiu de viață; fără îndoială, tocmai sărăcia generală îl îndemna să-și ridice gurmanditatea la rang de sistem. În toate căminele, Revoluția deșertase oalele. Cetățenii de rînd n-aveau nimic de pus în gură. Descurcăreții care, asemenea lui Jean Blaise, cîștigau sume grase din mizeria publică, se duceau la cîte un restaurator unde își dovedeau subțirimea de spirit ghiftuindu-se. Cît despre Brotteaux, care în anul II al Libertății trăia din castane și coji de pîine, își aducea aminte cum cinase cîndva la Grimod de la Reynière, cel de la intrarea în Champs-Elysées. Dornic să-și merite faima de obraz subțire, în fața verzei cu slănină a hangiței Poitrine, Brotteaux abundă în rețete savante de bucătărie și în alese precepte gastronomice. Și cum Gamelin declară că un republican disprețuiește desfătările mesei, bătrînul financiar, amator de antichități, îi dădu tînărului spartan adevărata rețetă de preparare a ciorbei negre.

După prînz, neuitînd că se aflau acolo pentru treburi serioase, Jean Blaise își îndemnă academia rustică să facă schițe și crochiuri ale hanului, pe care-l socotea destul de romantic în dărăpănarea lui. Pe cînd Philippe Desmahis și Philippe Dubois desenau grajdurile, Buturuga veni să dea de mîncare la porci. Cetățeanul Pelleport, ofițer al sănătății, care tocmai ieșea din sala de jos unde îl îngrijise pe Poitrine cel mic, se apropie de artiști și,după ce îi complimentă pentru talentul lor care onora întreaga națiune, o arătă pe Buturugă în mijlocul godacilor:

— Uitați-vă la această creatură, spuse el, nu e o fată, cum ați putea crede: sunt două. Înțelegeți ceea ce am spus literalmente. Surprins de enormul volum al scheletului ei osoase, am examinat-o și mi-am dat seama că are majoritatea oaselor în dublu exemplar: în fiecare coapsă, două femure lipite unul de celălalt; în fiecare umăr, două humerusuri. De asemenea,

[1] Este vorba de romanul epistolar sentimental *Suferințele tînărului Werther*, scris de Johann Wolfgang Goethe (1749—1832), și reprezentativ pentru preromantismul european.

posedă două rînduri de mușchi. Cred că e vorba de două gemene, strîns lipite, sau, încă mai precis, topite împreună. Cazul este interesant. L-am semnalat domnului Saint-Hilaire, care mi-a mulțumit. Aveți în fața dumneavoastră un monstru, cetățeni. Oamenii din partea locului îi spun „Buturugă". Ar trebui să-i spună „Buturugi", căci sunt două. Natura are ciudățeniile ei... Bună seara, cetățeni pictori! Vom avea furtună la noapte...

După ce servi cina la lumina lumînărilor, academia Blaise ieși în curte, unde, împreună cu unul din feciorii și una din fiicele Poitrine, făcu o partidă de baba-oarba; tinerele femei și tinerii bărbați puseră în joacă o însuflețire pe care vîrsta lor o explică îndestul pentru a nu mai cerceta dacă violența și nesiguranța timpurilor nu-i ațițau înflăcărarea. Cînd noaptea se lăsă de-a binelea, Jean Blaise propuse să se treacă în sala de jos, pentru jocuri de societate. Élodie ceru „vînătoarea de inimi", care fu acceptată de toată lumea. După indicațiile tinerei fete, Philippe Desmahis schiță cu creta pe ușă, mobile și pereți, șapte inimi, adică una mai puțin decît numărul jucătorilor, căci și bătrînul Brotteaux anunță îndatoritor că participă. Se dansă în cerc „Ți-e rîndul, ia aminte", și la semnalul Élodiei fiecare alergă să pună mîna pe cîte o inimă. Distrat și neîndemînatic, Gamelin le află pe toate ocupate: dădu un gaj — cuțitașul cumpărat cu șase soli la bîlciul din Saint-Germain, și cu care tăiase pîinea pentru tînăra mamă lihnită de foame. Apoi reluară totul de la capăt și, rînd pe rînd, Blaise, Élodie, Brotteaux, Thévenina nu găsiră inimi libere și fiecare își lăsă gajul: un inel, o pungă, o cărțulie legată în marochin, o brățară. Apoi gajurile fură trase la sorți pe genunchii Élodiei și, ca să și-l răscumpere pe al său, fiecare trebui să-și arate darurile de societate, cîntînd o melodie sau spunînd versuri. Brotteaux recită discursul patronului Franței, din primul cînt din *la Pucelle*[1]:

Denis mi-e numele, de meserie-s sfînt,
Și Galia mi-e dragă...

[1] Este vorba de epopeea satirică *La Pucelle d'Orléans*, apărută la 1771, în care cu vervă usturătoare Voltaire despoaie de caracterul ei superstițios și mistic legenda Jeannei d'Arc.

Cu toate că nu cunoștea cine știe cîtă literatură, cetățeanul Blaise dădu fără să stea pe gînduri replica lui Richemond:

Domnule Sfînt, nu merita, vezi bine,
Să părăsești moșia din cerime . . .

Pe atunci, toată lumea citea și recitea în delicii capodopera acelui Ariosto francez; pînă și pe cei mai gravi bărbați îi făceau să surîdă scenele de iubire dintre Jeanne și Dunois, aventurile prin care treceau Agnès și Monrose, păţaniile măgarului înaripat. Toți oamenii cultivați știau pe dinafară cele mai frumoase pasaje ale acestui distractiv și filosofic poem. Pînă și Évariste Gamelin, cît era el de sobru, luîndu-și din poala Élodiei briceagul de șase soli, recită cu dragă inimă intrarea lui Grisbourdon în infern. Cetățeana Thévenin cîntă fără acompaniament romanța Ninei: *Cînd iubitul s-o întoarce.* Pe aria *Faridondainei,* Desmahis cîntă și el:

C-ar fi porcul sfîntu-Anton
Unii socotiră
Și punîndu-i capișon
Stareț miruiră.
Chestie doar de fason . . .

Și totuși, Desmahis era îngrijorat. La acea oră era îndrăgostit-lulea de cele trei femei cu care juca „Zălogul atins", și pe toate trei le ținuia cu priviri mistuitoare și galeșe. O iubea pe Thévenina pentru grația, pentru arta ei savantă, pentru înmlădierile, ocheadele și glasul care-i mergea la inimă; o iubea pe Élodie, simțind-o bine înzestrată de natură, dornică și darnică; pe Julienne Hasard o iubea în ciuda părului decolorat, a genelor albe, a pistruilor și a corsajului slăbănog, pentru că, asemeni acelui Dunois de care vorbește Voltaire în *La Pucelle,* în generozitatea lui, Desmahis era oricînd gata să dea pînă și celei mai puțin frumoase o dovadă de dragoste, cu atît mai mult cu cît Julienne îi părea pentru moment cea mai disponibilă și, pornind de aici, cea mai accesibilă. Lipsit cu totul de vanitate, nu era niciodată sigur că place cuiva; după cum era încă mai puțin convins că n-ar place. Așa se face că se oferea la întîmplare. Profitînd de fericitele ocazii prilejuite de „Zălogul atins", strecură cîteva cuvinte tandre

Théveninei, care nu se simţi ofensată, dar nici nu putu răspunde sub privirea geloasă a cetăţeanului Jean Blaise. Încă mai drăgăstos îi vorbi cetăţenei Élodie pe care o ştia angajată cu Gamelin, dar Desmahis nu era atît de pretenţios încît să pretindă ca inima cuiva să se dedice doar lui. Élodie nu-l putea iubi; dar îl găsea frumos, şi nu izbuti să i-o ascundă cu totul. În sfîrşit, el murmură cele mai insistente mărturisiri la urechea cetăţenei Hasard: ea îi răspunse printr-un aer de stupefacţie, care putea să exprime o supunere fără margini, tot atît de bine ca şi o indiferenţă posacă. Şi Desmahis nu crezu cîtuşi de puţin că era nepăsătoare.

Hanul nu avea decît două camere de culcare, amîndouă la etaj şi pe acelaşi palier. Cea din stînga, mai arătoasă, era tapetată cu hîrtie înfloratăşi împodobită cu o oglindă mare cît palma, a cărei ramă aurită făcea faţă ofensei muştelor încă de pe timpul copilăriei lui Ludovic XV. Aici, sub un polog de stambă atîrnînd pe o ramă de lemn, se înălţau două paturi împodobite cu perini de puf, plăpumi şi cuverturi căptuşite. Camera aceasta era rezervată celor trei cetăţene.

Cînd veni ora de culcare, Desmahis şi cetăţeana Hasard, fiecare cu cîte o lumînare în mînă, îşi urară pe palier noapte bună. Îndrăgostitul gravor strecură în mîna fiicei negustorului de culori un bilet în care o ruga ca, după ce va fi adormit toată lumea, să vină la el, în podul aflat deasupra camerei cetăţenelor.

Prevăzător şi înţelept, cercetase împrejurimile încă din timpul zilei şi descoperise podul cu pricina, plin de grămezi de ceapă, de fructe care se uscau pe sub cuiburi de viespi, de cutii şi cufere vechi. Zărise acolo chiar şi un hodorogit pat de campanie şchiop, după cîte i se păru — nefolosit, şi o saltea de paie desfundată, din care săreau purecii.

În faţa camerei cetăţenelor se afla o altă încăpere cu trei paturi, destul de strîmtă, în care urmau să se culce, după cum le era voia, cetăţenii călători. Însă Brotteaux, ca un sibarit ce era, plecase în hambar să se culce în fîn. Cît despre Jean Blaise, acesta dispăruse. Bubois şi Gamelin adormiră îndată. Desmahis se întinse în pat; dar cînd asemeni unei ape stătătoare liniştea nopţii cuprinse clădirea, gravorul se ridică şi urcă scara de lemn care începu să trosnească sub tălpile lui goale. Uşa de la pod era întredeschisă. Printr-însa ieşea o căldură înăbuşitoare şi mirosuri acre de fructe putrede. Pe pa-

tul de campanie dormea Buturuga, cu gura căscată, cămaşa sumeasă şi picioarele depărtate. Era uriaşă. Traversînd lucarna, o rază de lună îi scălda în azur şi argint pielea, care, printre solzii de jeg şi petele mustului de bălegar, străluceа de tinereţe şi frăgezime. Desmahis se năpusti asupră-i; trezindu-se cu o tresărire, ea se înspăimîntă şi scoase un ţipăt; dar de îndată ce înţelese despre ce era vorba se linişti, nu arătă nici surprindere, nici nemulţumire, şi se prefăcu încă pe jumătate cufundată într-un somn care, răpindu-i priceperea lucrurilor îi îngăduia totuşi o anume simţire...

Desmahis se întoarse în cameră unde dormi un somn liniştit şi adînc, pînă la ziuă.

În după-amiaza următoare, după încă o zi de lucru, academia plimbăreaţă luă drumul Parisului. Cînd Jean Blaise îşi plăti gazda în asignate, cetăţeanul Poitrine se plînse că nu mai vede altceva decît „bani pătraţi", şi promise să aprindă o lumînare de-a-ntîia pentru tipul ăla cumsecade care-o să fie-n stare s-aducă iar la lumină gălbiorii.

Oferi flori cetăţenelor. Căţărîndu-se din ordinul lui pe o scară, în saboţi, cu fusta suflecată dîndu-i la iveală pulpele murdare şi pietroase, Buturuga tăia neobosită braţe de flori din trandafirii agăţători care acopereau peretele. Din mîinile ei late, trandafirii cădeau ca o ploaie, în torente, în avalanşă spre poalele întinse de Élodie, Julienne şi Rose. Berlina se umplu de atîtea flori. Cînd pe înnoptate ajunseră acasă, fiecare luă trandafiri cu braţul, iar somnul şi deşteptarea fură numai mireasmă.

XI

ÎN DIMINEAȚA DE 7 SEPTEMBRIE, ducîndu-se la juratul Gamelin a cărui simpatie voia să o cîștige pentru un anume suspect dintre cunoștințele ei, cetățeana Rochemaure se întîlni pe palier cu fostul Brotteaux des Ilettes, pe care îl iubise în fericitele zile de odinioară. Brotteaux tocmai ducea douăsprezece duzini de paiațe, lucrate în stilul lui, la negustorul de jucării din strada Legii. Și ca să le ducă mai ușor, le legase în vîrful unei prăjini, așa cum fac negustorii ambulanți. Se purta curtenitor cu toate femeile, chiar și cu acelea care, datorită unei îndelungate obișnuințe, își pierduseră pentru el atracția, cum trebuia să fie și cazul doamnei de Rochemaure — de nu cumva, condimentată de trădare, absență, infidelitate și ușoara rotunjire a formelor, o găsea acum apetisantă. În tot cazul, o primi pe palierul sordid, cu dalele desprinse, ca altădată pe treptele peronului de la Ilettes și o rugă să-i facă onoarea de a-i vizita podul. Ea urcă destul de vioi scara și se pomeni sub niște căpriori ai căror grinzi înclinate susțineau acoperișul de țigle străpuns de o lucarnă. N-ai fi putut sta drept în picioare. Ea se așeză pe singurul scaun aflat în acel bîrlog și, după ce își plimbă o clipă privirea peste țiglele desperecheate, întrebă surprinsă și întristată:

— Chiar aici locuiești, Maurice? N-ai de ce să te temi de vreo vizită inoportună. Trebuie să fii pisică sau diavol ca să dai de tine aici.

— E cam strîmt locul, răspunse fostul des Ilettes. Și nu-ți ascund că uneori îmi plouă în pat. Dar e un neajuns lipsit de importanță. În nopțile senine zăresc Luna, simbol și martor al iubirilor omenești. Căci Luna, doamnă, a fost dintotdeauna invocată de îndrăgostiți, și forma-i plină, rotundă și pală, amintește amantului de obiectul dorinței lui.

— Înțeleg, spuse cetățeana.

- Cînd le vine vremea, pisicile fac un tărăboi de toată frumusețea pe streașina de-alături. Dar trebuie să ierți dragostei că miaună și face legăminte pe acoperișuri, de vreme ce umple de frămîntări și crime viața oamenilor.

Amîndoi aveau înțelepciunea să se trateze ca niște buni prieteni care nu se părăsiseră decît cu o seară în urmă, pentru a se duce la culcare; și deși se înstrăinaseră cu totul unul de celălalt, se întrețineau prietenos și cu familiaritate.

Cu toate acestea, doamna de Rochemaure părea vizibil îngrijorată. Dovedindu-se multă vreme pentru ea binevoitoare și fructuoasă, Revoluția îi aducea acum griji și neliniște; supeurile ei deveneau mai puțin strălucite și mai puțin vesele. Sunetele harfei nu mai destindeau frunțile întunecate. Mesele de joc erau văduvite de jucătorii cei mai bogați. Cîțiva dintre apropiații ei, ajunși acum suspecți, se ascundeau; prietenul ei, financiarul Morhardt, era arestat, și pentru el venise să intervină pe lîngă juratul Gamelin. Ea însăși era suspectă. Guarzii naționali îi făcuseră percheziție acasă, răsturnînd sertarele comodelor, desprinzînd lamele parchetului, înfigîndu-și baionetele în saltele. N-au găsit nimic, i-au prezentat scuze și i-au băut vinul. Însă trecuseră foarte aproape de corespondența ei cu un emigrat, domnul d'Expilly. Cîțiva prieteni pe care-i avea printre iacobini o avertizaseră că frumosul Henry, favoritul ei june, devenea compromițător prin violențele lui, prea sfruntate pentru a trece drept sincere.

Cu coatele pe genunchi și fața în palme, îngîndurată, se adresă vechiului ei prieten așezat pe salteaua de paie:

— Ce crezi despre toate astea, Maurice?

— Cred că oamenii aceștia oferă unui filosof și unui amator de spectacole un bogat material pentru reflecții și distracție, dar că ar fi mult mai bine pentru dumneata, scumpă prietenă, să te afli dincolo de hotarul Franței.

— Maurice, unde o să ajungem?

— Tot așa mă întrebai, Louise, într-o zi pe malul Cherului, în drum spre Ilettes, cînd calul de la trăsura noastră, prinzînd zăbala cu dinții, ne tîra într-un galop nebun. Curioase mai sunt femeile! Și astăzi încă vrei să știi tot încotro mergem. Întreabă-le pe niște ghicitoare în cărți! Eu nu sunt prezicător, scumpa mea! Iar filosofia, chiar cea mai sănă-

toasă, e de slab ajutor în cunoașterea viitorului. Se va sfîrși și cu lucrurile astea, căci totul are un capăt. Se pot întrevedea diferite ieșiri. Victoria coaliției și intrarea aliaților în Paris. Nu sunt departe; totuși, mă îndoiesc că vor ajunge. Soldații Republicii se bat cu o înflăcărare pe care n-o poate stinge nimic. S-ar putea ca Robespierre să ia în căsătorie Regala Doamnă și să se facă numit protector al regatului pentru cîtă vreme Ludovic XVII mai e minor.

— Crezi? strigă cetățeana, nerăbdătoare să se amestece într-o asemenea frumusețe de intrigă.

— S-ar mai putea, continuă Brotteaux, ca răscoala din Vendeea să învingă și ca puterea preoților să fie restabilită pe mormane de ruine și grămezi de cadavre. Nu poți să-ți dai seama, scumpă prietenă, de cîtă teribilă influență se mai bucură clerul asupra mulțimii măgarilor... Voiam să zic „sufletelor"; m-a luat gura pe dinainte[1]. Însă cel mai probabil lucru cu putință este, după mine, că Tribunalul revoluționar va duce la distrugere regimul care l-a instituit: prea amenință multe capete. Cei pe care îi umple de groază sunt fără număr; se vor uni și, pentru a-l distruge, vor distruge regimul. Mi se pare că dumneata ai făcut ca tînărul Gamelin să intre în justiția asta. Este un virtuos: deci va fi teribil. Cu cît stau să mă gîndesc mai mult, frumoasa mea prietenă, cu atît mă conving că tribunalul acesta, înființat pentru salvarea Republicii, o va pierde. Convenția a vrut să-și aibă, ca și regalitatea, Marile ei Zile, Camera ei cu pereții încinși, și a mai vrut să vegheze asupra siguranței Statului prin judecători pe care ea i-a numit și pe care să-i mențină în subordinea ei. Dar cît de prejos sunt sărbătorile Convenției față de acelea ale monarhiei, și cu cît mai puțin spirit politic e folosită Camera ei cu pereții încinși față de aceea a lui Ludovic XIV! În Tribunalul revoluționar domnește un spirit de justiție simplistă și egalitate plată, care îl vor face curînd odios și ridicol, dezgustînd pe toată lumea. Știi oare, Louise, că tribunalul care va chema în boxă pe regina Franței și pe cei douăzeci și unu de legislatori a condamnat ieri o servitoare vinovată că a strigat „Trăiască regele!" din rea

[1] Brotteaux recurge la un intraductibil joc de cuvinte: în franceză, între *ânes* (=măgari) și *âmes* (=suflete), diferența este mult atenuată de pronunție prin nazalizare.

intenție și cu gîndul de a distruge Republica? Judecătorii noștri cu pene negre procedează în stilul acelui William Shakespeare, atît de drag englezilor, care introduce în cele mai tragice scene ale teatrului său bufonerii grosolane.

— În sfîrșit, Maurice, întrebă cetățeana, tot mai ești norocos în dragoste?

— Vai! făcu Brotteaux, porumbițele zboară spre porumbarul cel nou și nu se mai așează pe turnul în ruine.

— Nu te-ai schimbat... Cu bine, prietene!

*

În aceeași seară, ducîndu-se fără să fie invitat la doamna de Rochemaure, dragonul Henry o găsi închizînd o scrisoare pe care citi adresa cetățeanului Rauline, din Vernon. Era, și el știa asta, o scrisoare pentru Anglia. Rauline primea printr-un surugiu al mesageriilor corespondența doamnei de Rochemaure și o trimitea la Dieppe, printr-o negustoreasă de pește. Proprietarul unei bărci o preda, la vreme de noapte, unei corăbii englezești care patrula pe lîngă coastă; un emigrant, domnul d'Expilly, o primea la Londra și o comunica, dacă o găsea interesantă, cabinetului de la Saint-James[1].

Henry era tînăr și chipeș: Achile nu întrunise atîta grație și atîta vigoare îmbrăcînd armura oferită de Ulise. Dar cetățeana Rochemaure, pînă mai ieri simțitoare la farmecele tînărului erou al Comunei, își întorcea de la el privirea și gîndul, de cînd fusese avertizată că, denunțat iacobinilor drept un exagerat stînjenitor, tînărul soldat putea s-o compromită și s-o piardă. Henry simțea că poate nu i-ar fi peste puteri să n-o mai iubească pe doamna de Rochemaure; dar îi displăcea ca ea să nu-l mai ia în seamă. Se bizuia pe ea pentru acoperirea unora din cheltuielile la care îl obliga serviciul în slujba Republicii. În sfîrșit, gîndindu-se la extremele din comportamentul femeilor, și cu cîtă repeziciune trec de la cele mai aprinse dezmierdări la insensibilitatea cea mai rece, cît de ușor sacrifică ceea ce au îndrăgit și dau pierzaniei ceea ce au adorat, ajunse să bănuie că această răpitoare Louise ar fi în stare, într-o bună zi, să-l arunce în închisoare pentru a se debarasa de el. Înțelepciunea îl sfătuia să recucerească această frumusețe pierdută. Iată de ce venise

[1] Palat construit de Henric VIII, devenit din 1697 și pînă sub George IV (1762—1830) reședința regală engleză.

înarmat cu toate farmecele de care dispunea. Se apropie de ea, se îndepărtă, iar se apropie, o atinse în treacăt, o respinse uşor, potrivit regulilor seducţiei din balete. Apoi se tolăni într-un fotoliu şi cu glasul lui irezistibil, cu glasul lui care vorbea măruntaielor femeilor, îi lăudă firea, o complimentă pentru singurătatea în care o găsise şi, suspinînd, îi propuse o plimbare la Ermenonville.

Între timp, ea mai ciupea din cînd în cînd un acord de harfă, privind în jur cu nerăbdare şi plictis. Dintr-o dată, Henry se ridică întunecat şi hotărît, anunţînd că pleca pe front şi în cîteva zile avea să se afle la Maubeuge.

Fără să arate nici îndoială, nici surprindere, ea îl aprobă cu un semn din cap.

— Mă feliciţi pentru hotărîrea luată?

— Te felicit.

De fapt, ea aştepta un nou prieten care-i plăcea la nebunie şi de pe urma căruia spera să tragă mari foloase; cu totul altfel de om decît cel aflat dinainte-i: un Mirabeau înviat, un Danton mai cioplit niţel şi ajuns furnizor, un leu care spunea că o să-i azvîrle pe toţi patrioţii în Sena. Acum i se părea mereu că aude soneria, şi tresărea.

Ca să-l expedieze pe Henry, se cufundă în tăcere, căscă, răsfoi o partitură şi se puse iar pe căscat. Văzînd că nu mai pleacă odată, îi spuse că trebuie să iasă pentru o vizită şi trecu în cabinetul de toaletă.

El îi strigă cu un glas încărcat de emoţie:

— Adio, Louise!... Oare te voi mai revedea vreodată?

Iar mîinile îi scotoceau în grabă prin sertarul măsuţei de scris.

De îndată ce ajunse în stradă, deschise scrisoarea adresată cetăţeanului Rauline şi o citi cu interes. Conţinea un curios tablou al stării de spirit din Franţa. Era vorba în ea de regină, de actriţa Thévenin, de Tribunalul revoluţionar şi înfăţişa de asemenea multe din părerile confidenţiale ale acelui cumsecade Brotteaux des Ilettes.

După ce-şi încheie lectura şi puse scrisoarea în buzunar, Henry stătu cîteva clipe în cumpănă; apoi, ca omul care s-a hotărît şi îşi spune „cu cît mai curînd, cu atît mai bine", se îndreptă spre Tuileries şi pătrunse în anticamera Comitetului siguranţei generale.

*

În ziua aceea, la trei după-amiază, Évariste Gamelin luă loc în banca juraților alături de paisprezece colegi; pe cei mai mulți îi cunoștea, erau oameni simpli, oneşti şi patrioți, savanți, artişti sau meseriaşi: un pictor ca şi el, un desenator — amîndoi foarte talentați, un chirurg, un cizmar, un fost marchiz care dăduse deosebite dovezi de civism, un tipograf, cîțiva mici comercianți — în fine, un eşantion al poporului Parisului. Şedeau pe bancă în haina lor de lucrător sau de burghez, tunşi à la Titus sau cu părul prins cu o panglică în coadă la spate, cu bicornul tras pe ochi, cu pălăria rotundă împinsă pe ceafă sau cu boneta roşie ascunzîndu-le urechile. Unii erau îmbrăcați în redingotă, vestă şi pantaloni pînă la genunchi, ca în vechiul regim, ceilalți în carmagnolă şi pantaloni dungați, după moda sanchilotă. Încălțați cu cizme, pantofi cu cataramă sau saboți, întruneau în aspectul lor întreaga diversitate a vestimentației masculine folosite pe atunci. Cum cu toții participaseră la mai multe şedințe, păreau foarte în largul lor pe bancă şi Gamelin le invidia calmul. Inima îi bătea, urechile îi vîjîiau, i se împăienjeneau ochii şi totul în jur căpăta o culoare lividă.

Cînd uşierul anunță Tribunalul, trei judecători luară loc pe o mică estradă, înapoia unei mese acoperite în verde. Purtau pălării cu cocardă, împodobite cu mari panaşe negre, iar deasupra mantiilor de şedință o panglică tricoloră de care le atîrna pe piept o medalie grea de argint. Dinaintea lor, la picioarele estradei, luase loc, într-o ținută asemănătoare, substitutul acuzatorului public. Grefierul se aşează între Tribunal şi fotoliul gol al acuzatului. Gamelin îi găsea pe oamenii aceştia altfel de cum îi văzuse pînă atunci, mai frumoşi, mai gravi, mai înfricoşători, cu toate că luaseră atitudini familiare răsfoind hîrtiile, chemînd un uşier sau aplecîndu-se în spate să asculte cine ştie ce comunicare a vreunui jurat sau ofițer de serviciu.

Deasupra judecătorilor erau atîrnate tablele Drepturilor Omului; în dreapta şi în stînga lor, pe console prinse în vechile ziduri feudale, se zăreau busturile lui Le Peltier, Saint-Fargeau şi Marat. În fața băncii juraților, de cealaltă parte a sălii, se ridica tribuna publicului. Primul rînd era ocupat de femei care, blonde, brune, sau cărunte, toate purtau bonete înalte cu aripioare laterale umbrindu-le fața; pe piepturile lor, cărora moda le dădea fără excepție bogăția sînilor unor

doici, se încrucișa o basma albă sau se rotunjea partea de sus a șorțului albastru. Brațele și le țineau încrucișate pe balustrada tribunei. Pe băncile din spatele lor, se zăreau ici și colo cetățeni îmbrăcați cu acea diversitate care dădea mulțimii de-atunci o înfățișare stranie și pitorească. În dreapta, spre intrare, dincolo de o balustradă, se afla un spațiu în care publicul stătea în picioare. De data aceasta, era puțin numeros. Afacerea de care urma să se ocupe această secție a Tribunalului nu interesa decît un mic număr de spectatori, și fără îndoială că secțiile celelalte, care aveau dezbateri în același timp, anunțau cauze mai impresionante.

Iată ce-l mai liniștea pe Gamelin a cărui inimă, gata să cedeze emoției, n-ar fi putut suporta atmosfera încinsă a marilor ședințe. Ochii îi înregistrau cele mai neînsemnate detalii: observă bumbacul din urechile grefierului și o pată de cerneală de pe dosarul substitutului. Vedea ca printr-o lupă capitelurile sculptate într-o vreme cînd se pierduse orice urmă de cunoaștere a ordinelor antice, și care împodobeau coloanele gotice cu ghirlănzi de urzică și pomișor ghimpos. Dar privirea i se întorcea mereu spre fotoliul cu forme învechite, tapițat în velur roșu de Utrecht, cu șezutul uzat, și înnegrit pe brațe. Guarzi naționali înarmați păzeau toate ieșirile.

În sfîrșit, acuzatul apăru escortat de jandarmi, dar cu toate membrele libere, așa cum prescria legea. Era un om de vreo cincizeci de ani, slab, uscat, negricios, foarte pleșuv, tras la față, cu buze subțiri și vinete, îmbrăcat după moda veche într-o haină de culoarea sîngelui de bou. Fără îndoială că din cauza febrei, ochii lui aveau luciul pietrelor scumpe, iar obrajii păreau lăcuiți. Își încrucișă picioarele excesiv de slabe și mîinile-i lungi, noduroase, strînse la piept, îl înconjurară cu totul. Se numea Marie-Adolphe Guillergues și era învinuit de delapidare în aprovizionarea cu furaje a Republicii. Actul de acuzare punea în seama sa fapte numeroase și grave, din care însă nici una nu era absolut dovedită. Interogat, Guillergues negă majoritatea acuzațiilor și pe celelalte le explică în folosul său. Avea un fel de a vorbi precis și rece, deosebit de abil și lăsa impresia unui om cu care nu era de dorit să tratezi vreo afacere. Pentru orice avea răspunsul gata. Cînd judecătorul punea vreo întrebare mai dificilă, fața îi rămînea calmă și cuvîntul sigur, dar pe piept mîinile încrucișate i se

crispau de groază. Gamelin observă și spuse la urechea vecinului, pictor și el:

— Uită-te la degetele lui mari!

Primul martor audiat aduse fapte copleșitoare. Pe mărturia lui se întemeia întreaga acuzație. Cei care fură chemați după aceea se arătară, dimpotrivă, favorabili acuzatului. Substitutul acuzatorului public fu vehement, dar pluti în generalizări vagi. Apărătorul vorbi pe un ton firesc și sincer, care aduse acuzatului simpatiile pe care nu și le putuse atrage singur. Audierea fu suspendată și jurații se reuniră în camera de deliberare. Aici, după o discuție obscură și confuză, se împărțiră în două grupe aproape egale numeric. Puteau fi văzuți de o parte indiferenții, călduții, meticuloșii în judecată, pe care nu-i anima nici o pasiune, și de cealaltă parte cei care se lăsau conduși de sentiment, se arătau puțin accesibili argumentărilor și judecau cu inima. Aceștia din urmă condamnau totdeauna. Erau cei buni, cei puri: nu se gîndeau decît la salvarea Republicii, iar de rest nu le păsa. Atitudinea lor produse o puternică impresie asupra lui Gamelin, care se simțea legat de ei sufletește.

„Acest Guillergues, gîndea el, e un pungaș șmecher, un ticălos care a speculat furajarea cavaleriei noastre. A-l achita, înseamnă să lași să scape un trădător, înseamnă să trădezi patria, să sorteşti armata la înfrîngere". Și Gamelin parcă vedea husarii Republicii, pe niște mîrțoage care se împleticeau, cum erau hăcuiți de cavaleria inamică... „Dar dacă Guillergues este nevinovat?..."

Își aminti dintr-o dată de Jean Blaise, bănuit și el de nereguli în furnituri. Atîția alții, fără-ndoială, procedează ca Guillergues și Blaise, pregătind înfrîngerea și pieirea Republicii! Trebuia dat un exemplu. Dar dacă Guillergues este nevinovat?...

— Nu există probe, spuse Gamelin cu glas tare.

— Nu există niciodată probe, răspunse ridicînd din umeri șeful juraților, un bun, un pur.

În cele din urmă se numărară șapte voturi pentru condamnare și opt pentru achitare.

Juriul intră în sală și audierea fu reluată. Jurații erau obligați să-și motiveze verdictul; fiecare vorbi cînd îi veni rîndul, în fața fotoliului gol. Unii erau prolicși, alții se mulțumeau

cu un singur cuvînt; erau şi unii care bolboroseau cîteva cuvinte nedesluşite.

Cînd îi veni rîndul, Gamelin se ridică şi zise:

— În prezenţa unei crime atît de mari ca aceea de a-i lipsi pe apărătorii patriei de cele necesare victoriei, este nevoie de dovezi sigure de care nu dispunem în cazul de faţă.

Cu majoritate de voturi, acuzatul fu declarat nevinovat.

Guillergues fu condus dinaintea judecătorilor în murmurul binevoitor al spectatorilor, care îi anunţa achitarea. Era un alt om. Uscăciunea feţei i se topise, iar buzele îşi recăpătaseră moliciunea. Avea o înfăţişare venerabilă; faţa îi exprima numai nevinovăţie. Cu emoţie în glas, preşedintele citi verdictul care punea în libertate reţinutul; sala izbucni în aplauze. Jandarmul care-l adusese pe Guillergues i se aruncă în braţe. Preşedintele îl chemă la el şi-i dădu acolada fraternităţii. Juraţii îl îmbrăţişară. Gamelin plîngea cu lacrimi fierbinţi.

În curtea Palatului scăldat în ultimele raze ale soarelui, se frămînta, vuind, mulţimea. Cele patru secţii ale Tribunalului pronunţaseră în ajun treizeci de condamnări la moarte şi, ghemuite pe treptele scării celei mari, tricotezele aşteptau plecarea caretelor. Dar Gamelin, coborînd treptele în valul juraţilor şi spectatorilor, nu vedea nimic, nu auzea nimic în afara actului său de dreptate şi umanitate, în afara felicitărilor pe care şi le acorda pentru că deslusise nevinovăţia. În curte, toată în alb şi surîzînd printre lacrimi, Élodie i se aruncă în braţe şi rămase ca leşinată. Şi cînd îşi recăpătă glasul, îi spuse:

— Évariste, eşti frumos, eşti bun, eşti generos! Sus, în sală, sunetul glasului dumitale viguros şi blînd mă pătrundea toată cu undele lui magnetice. Eram electrizată. Te contemplam cum stăteai pe banca dumitale. Nu mai vedeam pe nimeni altcineva. Dar dumneata, prietene, nu mi-ai ghicit prezenţa? Nimic nu ţi-a dat de veste că sunt acolo? Mă aflam la tribună, în al doilea rînd, pe dreapta. Dumnezeule! Ce plăcut e să faci un bine! Dumneata l-ai salvat pe nenorocitul acela. Fără dumneata, era dat gata: pierea. L-ai redat vieţii şi iubirii alor lui. În clipa asta cred că te binecuvîntează. Ce fericită şi mîndră sunt, Évariste, că te iubesc!

La braţ şi strîngîndu-se unul în celălalt, trecură pe străzi simţindu-se atît de uşori, de parcă ar fi zburat.

Se îndreptau spre *Amorul pictor*. Odată ajunşi la Oratoriu:

— Să nu trecem prin magazin, spuse Élodie.

Ea îl introduse pe poarta mare, pentru trăsuri, şi urcară în apartamentul de sus. Pe scară, scoase din sacul de mînă o cheie masivă de fier.

— Parcă ar fi o cheie de închisoare, spuse ea. Évariste, ai să fii prizonierul meu.

Traversară sufrageria şi se aflară în camera tinerei fete. Évariste simţi pe buze arsura proaspătă a buzelor Élodiei. O apucă strîns în braţe. Cu capul pe spate, cu ochii stinşi, părul desfăcut, mijlocul frînt, pe jumătate pierdută, ea îi scăpă din îmbrăţişare şi alergă să împingă zăvorul . . .

Era tîrziu în noapte cînd cetăţeana Blaise deschise amantului ei uşa apartamentului, şi-i spuse pe şoptite, în umbră:

— Adio, dragostea mea! E ora la care trebuie să se întoarcă tata. Dacă auzi zgomot pe scară, urcă repede la etajul de sus şi nu coborî pînă nu trece pericolul de a fi văzut. Ca să ţi se deschidă poarta de la stradă, bate de trei ori în fereastra portăresei. Adio, viaţa mea, adio, sufletul meu!

Cînd se găsi în stradă, el văzu fereastra de la camera Élodiei întredeschizîndu-se şi o mînă mică rupse o garoafă roşie, care căzu la picioarele lui, ca o picătură de sînge.

XII

ÎNTR-O SEARĂ, CÎND BĂTRÎNUL BROTTEAUX duse douăsprezece duzini de paiaţe cetăţeanului Caillou din strada Legii, blînd şi politicos de obicei în mijlocul păpuşilor şi arlechinilor lui, negustorul de jucării îi făcu o primire grosolană.

— Bagă de seamă, cetăţene Brotteaux, îi spuse el, bagă de seamă! Nu totdeauna îţi arde de rîs; nu toate glumele sunt bune: un membru al Comitetului de siguranţă al secţiei, care mi-a vizitat ieri prăvălia, a văzut paiaţele dumitale şi a găsit că sunt contrarevoluţionare.

— I-ardea de glumă! spuse Brotteaux.

— Ne-ne, stimabile, ne-ne! E un om care nu ştie de glumă. A zis că omuleţii ăştia truchează perfid reprezentanţii naţionali, că pot fi uşor recunoscute caricaturile lui Couthon, Saint-Just şi Robespierre, şi i-a confiscat. E-o pagubă păcătoasă pentru mine, fără a mai vorbi de primejdiile pe care mi le pot aduce pe cap.

— Cum! Toţi aceşti Arlechini, Gille, Scaramouche, Colin şi Colette pe care i-am pictat aşa cum acum cincizeci de ani îi picta Boucher sunt nişte Couthon ori Saint-Just trucaţi? Nu se află om cu scaun la cap care să pretindă aşa ceva.

— Poate că dumneata, reluă cetăţeanul Caillou, n-ai făcut-o în bătaie de joc, cu toate că niciodată nu trebuie să te înverzi într-un om de spirit, aşa cum eşti dumneata. Dar jocul e periculos. Vrei un exemplu? Natoile, ăla care ţinea un amărît de teatru pe Champs-Élysées, a fost alaltăieri arestat pentru incivism din cauză că îl punea pe Polichinelle să maimuţărească Convenţia.

— Încă o lovitură, spuse Brotteaux ridicînd pînza care-i acoperea omuleţii spînzuraţi. Priviţi măştile şi chipurile astea, sunt ele altceva decît nişte personaje de comedie sau de piese

pastorale? Cum de ați lăsat să se spună că aș maimuțări Convenția națională?

Brotteaux era surprins. Deși știa că mare mai poate fi prostia omenească, n-ar fi crezut-o niciodată în stare să-i suspecteze bieții lui Scaramouche și Colinette. Protesta în numele nevinovăției lor și a lui. Dar cetățeanul Caillou nu voia să audă nimic.

— Cetățene Brotteaux, ia-ți înapoi paiațele. Te stimez, te cinstesc, dar nu vreau nici să fiu bănuit, nici să stau cu frica-n sîn din cauza dumitale. Eu respect legea. Înțeleg să rămîn un bun cetățean și să fiu tratat ca atare. Bună seara, cetățene Brotteaux; ia-ți înapoi păpușile.

Bătrînul Brotteaux o luă spre casă, ducîndu-și suspecții spînzurați pe umăr de vîrful prăjinii, și luat în bătaie de joc de puștii care credeau că e negustorul de moartea șoarecilor. Era mîhnit. Fără îndoială, nu trăia numai de pe urma paiațelor: mai făcea și portrete de douăzeci de soli prin ganguri ori în cîte-o trăsură pe două roți din hale, asistat de precupețe, și destui flăcăi care plecau la armată voiau să-și lase chipul ca amintire tinerelor ibovnice. Dar lucrările astea mici îi dădeau o teribilă bătaie de cap, și trebuia să se străduie, nu glumă, ca portretele să-i reușească la fel de bine ca paiațele. Cîteodată mai făcea pe secretarul cucoanelor de la hale, dar asta însemna că se amestecă în cine știe ce comploturi regaliste, și riscul era mare. Dintr-o dată își aduse aminte că în strada Neuve-des-Petits-Champs, lîngă fosta piață Vendôme, se afla un alt negustor de jucării, pe nume Joly, și hotărî să meargă chiar a doua zi să-i ofere ceea ce refuza bicisnicul de Caillou.

Începu să cadă o ploaie mărunță. Cum se temea să nu-i fie păguboasă paiațelor, Brotteaux grăbi pasul. Trecu peste Pont-Neuf, întunecat și pustiu, și pe cînd dădu colțul în piața Thionville, la lumina unui felinar văzu stînd pe o piatră un bătrîn slăbănog care părea istovit de foame și oboseală, în ciuda aerului său venerabil. Purta o redingotă zdrențuită, pălărie n-avea, și după înfățișare părea să fie trecut de șaizeci de ani. Apropiindu-se de nefericitul acela, Brotteaux îl recunoscu pe părintele Longuemare, pe care cu șase luni înainte îl scăpase de felinar, pe cînd făceau amîndoi coadă în fața brutăriei de pe strada Ierusalimului. Cum se îndatorase față de călugăr printr-un prim serviciu, Brotteaux se apropie de el, îl

întrebă dacă îl mai ţinea minte pe publicanul care stătuse cîndva alături de el în mijlocul gloatei, pe timpul foametei celei mari, şi se interesă dacă îi putea fi cu ceva de folos.

— Păreţi obosit, părinte. Luaţi o picătură din ceva întăritor.

Şi Brotteaux trase din buzunarul redingotei lui cafenii un minuscul flacon de rachiu, pe care-l păstra în tovărăşia lui Lucreţiu.

— Beţi. Şi pe urmă vă voi ajuta să ajungeţi acasă.

Părintele Longuemare îndepărtă cu un gest flaconul şi încercă să se ridice. Dar căzu iarăşi pe piatră.

— Domnule, spuse el cu glas slab dar ferm, de trei luni locuiam la Picpus. Avertizat că veniseră ieri, la cinci după-amiază, să mă aresteze, nu m-am mai întors acasă. Nu mai am adăpost; rătăcesc pe străzi şi sunt puţin ostenit.

— Ei bine, părinte, făcu Brotteaux, acordaţi-mi onoarea de a împărţi împreună podul în care stau.

— Domnule, spuse barnabitul, înţelegeţi odată că sunt un suspect.

— Şi eu sunt, zise Brotteaux, şi partea mai proastă din toate este că sunt şi paiaţele mele. Iată-le înşirate sub pînza asta subţire, în bătaia burniţei care ne răzbeşte. Căci aflaţi părinte, că dacă am fost cîndva publican, azi fabric paiaţe ca să-mi pot ţine zilele.

Părintele Longuemare luă mîna pe care i-o întindea fostul financiar şi acceptă ospitalitatea oferită. Ajunşi în podul său, Brotteaux îl servi cu pîine, brînză şi vin pe care-l pusese la răcit în streaşină, căci ţinea la lucrurile rafinate.

După ce şi-a astîmpărat foamea:

— Domnule, i se adresă părintele Longuemare,. se cuvine să vă informez asupra împrejurărilor care au dus la fuga mea, şi care m-au aruncat să-mi dau duhul pe piatra pe care m-aţi găsit. Alungat de la mănăstire, trăiam din mica pensie pe care mi-o acordase Adunarea; am dat lecţii de latină şi de matematică şi am scris cîteva broşuri asupra persecutării Bisericii Franţei. Am compus chiar şi o lucrare destul de întinsă pentru a demonstra că jurămîntul constituţional este contrariu disciplinei ecleziastice. Progresele făcute de Republică m-au lăsat fără elevi, şi nici nu mai putui să-mi ridic pensia neavînd certificatul de civism pretins de lege. M-am dus la Primărie să-l cer, cu convingerea că îl meritam. Mem-

bru al unui ordin instituit de însuşi sfîntul apostol Pavel care se prevala de titlul său de cetăţean roman, mă mîndream că mă port, după pilda lui, ca un bun cetăţean francez, respectuos faţă de toate legile omeneşti care nu vin în contradicţie cu legile divine. Mi-am prezentat cererea domnului Colin, cîrnăţar şi ofiţer municipal, însărcinat cu eliberarea hîrtiilor de soiul acela. Îmi puse întrebări asupra meseriei mele. I-am spus că sunt preot: el vru să afle dacă eram căsătorit, şi, răspunzîndu-i că nu sunt, îmi spuse că e cu atît mai rău pentru mine. În sfîrşit, după alte felurite întrebări, mă chestionă dacă mi-am dovedit civismul la 10 august, 2 septembrie şi 31 mai. „Nu pot fi date certificate, adăugă el, decît acelora care au dovadă de civism prin comportarea lor în aceste trei împrejurări". Nu i-am putut da un răspuns care să-l mulţumească. Totodată, îmi luă numele şi adresa, şi îmi promise să deschidă fără întîrziere o anchetă asupra cazului meu. Se ţinu de cuvînt, şi, ca încheiere a anchetei sale, doi comisari ai Comitetului de siguranţă generală din secţia Picpus, asistaţi de puterea armată, se prezentară la domiciliul meu pe cînd lipseam, pentru a mă conduce la închisoare. Nu ştiu de ce crimă sunt acuzat. Recunoaşteţi, însă, că domnul Colin e de plîns, de vreme ce spiritul său este atît de tulburat încît învinuieşte un ecleziast că nu şi-a arătat civismul la 10 august, 2 septembrie şi 31 mai. Un om capabil de asemenea gînduri chiar că e demn de milă.

— Nici în cazul meu nu stau altfel lucrurile, n-am nici un certificat, zise Brotteaux. Amîndoi suntem suspecţi. Dar sunteţi obosit. Culcaţi-vă, părinte. Ne vom sfătui mîine ce e de făcut pentru siguranţa dumneavoastră.

Îi dădu oaspetelui plapuma şi păstră pentru sine salteaua de paie, pe care călugărul o ceru, din smerenie, atît de insistent, încît trebui să-l asculte: altfel s-ar fi culcat pe duşumea.

Terminînd cu aranjamentele, Brotteaux suflă în lumînare, din economie şi din prudenţă.

— Domnule, îi spuse călugărul, ştiu prea bine ce mult faceţi pentru mine; dar, vai! recunoştinţa mea nu înseamnă mare lucru pentru dumneavoastră. De-ar putea Domnul să vă facă din sacrificiu un merit! V-ar fi infinit mai folositor. Dar Domnul nu ţine cont de ceea ce nu e făcut întru slava lui şi este numai efectul unei virtuţi pur naturale. Iată de ce vă

conjur, domnule, să faceţi pentru El ceea ce aţi fost nevoit să faceţi pentru mine.

— Părinte, răspunse Brotteaux, nu mai intraţi atîta la griji pentru mine şi nu-mi purtaţi nici un fel de recunoştinţă. Lucrul pe care-l fac eu acum, şi căruia îi exageraţi meritele, nu-l săvîrşesc din iubire pentru dumneavoastră: căci, în sfîrşit, deşi sunteţi atît de simpatic, părinte, vă cunosc mult prea puţin pentru a vă iubi. Nu-l fac nici din dragoste pentru umanitate: căci nu sunt atît de naiv ca Don Juan ca să cred, asemeni lui, că umanitatea ar avea mai ştiu eu ce drepturi; şi prejudecata aceasta, la un spirit atît de liber ca al lui, mă întristează. Îl fac din acel egoism care-i inspiră omului toate actele de generozitate şi devotament, făcîndu-l să se recunoască în toţi nenorociţii, predispunîndu-l să-şi plîngă propriu-i nenoroc în nenorocul altuia, şi incitîndu-l să ajute un muritor asemeni lui prin firea lucrurilor şi prin destin — pînă într-acolo crede că se ajută pe sine, ajutînd. Îl mai fac şi din lipsă de altceva mai bun: căci viaţa e într-un asemenea hal insipidă, încît trebuie să cauţi cu orice preţ o distracţie, or binefacerea constituie un divertisment destul de fad pe care ţi-l acorzi în lipsa altuia mai savuros; îl fac din orgoliu şi pentru a dispune de un avantaj asupra dumneavoastră; în sfîrşit, îl fac de dragul sistemului şi pentru a vă demonstra de ce e capabil un ateu.

— Nu vă mai calomniaţi atîta, domnule, răspunse părintele Longuemare. Domnul mi-a dăruit pînă acum mai multă îndurare decît a hărăzit domniei-voastre; dar sunt mai puţin vrednic decît dumneavoastră şi mult inferior în merite fireşti. Permiteţi-mi, totuşi, să cîştig şi eu un ascendent asupră-vă. Necunoscîndu-mă, nu mă puteţi iubi. Şi eu, domnule, fără să vă cunosc, vă iubesc mai mult decît pe mine însumi: Domnul mi-o porunceşte.

Astfel vorbind, părintele Longuemare îngenunche pe duşumea şi, după ce-şi rosti rugăciunile, se întinse pe salteaua de paie şi se cufundă într-un somn liniştit.

XIII

ÉVARISTE GAMELIN LUA PARTE pentru a doua oară la o dezbatere a Tribunalului. Înaintea începerii şedinţei se întreţinu cu colegii săi despre ultimele noutăţi ale dimineţii. Unele erau nesigure, altele false; dar ceea ce se putea reţine era groaznic: stăpînind toate drumurile, armatele coalizate mărşăluiau împreună, Vendeea era victorioasă, Lyonul răsculat, Toulonul predat englezilor care debarcaseră paisprezece mii de oameni.

Toate acestea însemnau în egală măsură fapte care-i interesau direct pe magistraţi, ca şi evenimente care priveau lumea întreagă. Siguri că vor pieri dacă pierea patria, ei făceau din salvarea publică propria lor problemă. Şi confundat cu interesele lor, acela al naţiunii le dicta sentimentele, pasiunile, conduita.

Aflîndu-se în banca sa, Gamelin primi o scrisoare din partea lui Trubert, secretarul Comitetului apărării; era avizul numirii sale în funcţia de comisar al pulberei de puşcă şi al salpetrului.

Vei scotoci prin toate pivniţele secţiei pentru a extrage toate substanţele necesare fabricării pulberei. Duşmanul va fi, poate, mîine dinaintea Parisului: trebuie ca pămîntul ţării să ne furnizeze trăsnetul pe care să-l azvîrlim asupra agresorilor. Îţi trimit alăturat instrucţiunile Convenţiei referitoare la prepararea salpetrului. Salut şi fraternitate.

Tocmai atunci fu introdus acuzatul. Era unul din ultimii generali învinşi pe care Convenţia îi trimitea înaintea Tribunalului, şi pe deasupra cel mai obscur. La vederea lui, Gamelin tresări: i se păru că recunoaşte militarul pe care, cu trei săptămîni înainte, amestecat în mulţime, îl văzuse judecat şi trimis

la ghilotină. Era același om cu aer încăpățînat, mărginit — fu același proces. Răspundea într-un fel îmbufnat și brutal, care-i anula cele mai bune replici. Sîcîielile, șiretlicurile, vinile cu care-și copleșea subordonații te făceau să uiți că el îndeplinea misiunea respectabilă de a-și apăra onoarea și viața. Totul era nesigur, contestat, în afacerea aceasta — poziția armatelor, numărul efectivelor, munițiile, ordinele date, ordinele primite, mișcările trupelor: nu se mai știa nimic precis. Nimeni nu înțelegea o iotă din operațiile confuze, absurde, lipsite de țel, care duseseră la un dezastru, absolut nimeni — nici măcar apărătorul sau însuși acuzatul nu înțelegeau mai mult decît procurorul, judecătorul sau juriații și, lucru straniu, nimeni nu mărturisea altuia sau lui însuși că nu înțelege. Judecătorii se complăceau în a croi la planuri, în a diserta despre tactică și strategie; acuzatul își trăda înclinarea-i firească pentru șicane.

Disputa se prelungea la infinit. Și în timpul dezbaterilor acestora, Gamelin vedea pe asprele drumuri ale nordului chesoanele împotmolite și tunurile răsturnate prin făgașe, și, pe toate drumeagurile, înșirîndu-se în dezordine coloanele învinse, în timp ce cavaleria dușmană se năpustea din toate părțile prin trecătorile lipsite de apărare. Și auzea cum urcă deasupra armatei trădate un nesfîrșit strigăt care-l acuza pe general. La încheierea dezbaterilor, întunericul umplea sala și figura nedeslușită a lui Marat apărea ca o fantomă deasupra capului președintelui. Chemat să se pronunțe, juriul se arătă împărțit. Cu glas surd, care i se sugruma în gîtlej, dar pe un ton hotărît, Gamelin declară acuzatul vinovat de trădare față de Republică, și murmurul aprobator ridicat din mulțime îi mîngîie tînăra virtute. Sentința fu citită la lumina făcliilor, al căror licăr livid tremura pe tîmplele trase ale acuzatului, perlate încet de sudoare. La ieșire, pe treptele tixite de mulțimea cumetrelor cu cocardă, în timp ce-și auzea murmurat numele pe care obișnuiții Tribunalului începeau să-l cunoască, Gamelin fu împresurat de tricotezele care, arătîndu-i pumnul, cereau capul Austriacei.

A doua zi Gamelin trebui să se pronunțe asupra sorții unei femei nevoiașe, văduva Meyrion, distribuitoare de pîine. Ea colinda străzile împingînd un cărucior, cu o scîndurică

albă spînzurată de mijloc, pe care făcea cu cuțitul crestături, în chip de socoteală a pîinilor predate. Cîștiga opt soli pe zi. Substitutul acuzatorului public se arătă de o neobișnuită violență față de nenorocita aceasta care, după cît se părea, strigase „Trăiască regele!" în mai multe rînduri, făcuse afirmații contrarevoluționare prin casele în care ducea zilnic pîinea, și era amestecată într-o conspirație avînd drept scop evadarea femeii Capet. Întrebată de judecător, ea recunoscu faptele care i se imputau; fie din prostie, fie din fanatism dovedi sentimente regaliste exaltate și se dădu singură pierzării.

Tribunalul revoluționar făcea să triumfe egalitatea, arătîndu-se tot atît de sever cu hamalii și servitoarele, ca și cu aristocrații sau financiarii. Gamelin nici nu concepea cum ar putea fi altfel într-un regim popular. Considera că s-ar fi dat dovadă de dispreț și insolență față de popor dacă acesta ar fi fost exclus de la supliciu. Cu alte cuvinte, ar fi însemnat că este socotit nedemn de pedeapsă. Rezervată numai aristocraților, ghilotina i-ar fi părut un fel de privilegiu sfruntat. Gamelin începea să-și facă despre pedeapsă o idee religioasă, mistică, atribuindu-i virtute și merite proprii. Credea că pedeapsa li se cuvine ca un drept criminalilor, și li s-ar face o nedreptate dacă ar fi frustrați de ea. Declară femeia Meyrion culpabilă și demnă de pedeapsa supremă, regretînd numai faptul că fanaticii care o pierduseră, mai culpabili decît ea, nu se aflau în fața judecății pentru a-i împărtăși soarta.

*

Évariste se ducea aproape în fiecare seară la Iacobini, cum i se spunea acum fostei capele a dominicanilor din strada Honoré, unde se întruneau iacobinii. Aflată într-o curte în care se înălța un arbore al Libertății, un plop cu frunzele neliniștite murmurînd într-una, sub o înfățișare săracă, morocănoasă, apăsată de greoiul acoperiș de țigle, capela își ivea golașa fațadă triunghiulară, străpunsă de o ferestruică rotundă și de o poartă boltită, deasupra căreia era arborat drapelul în culorile națiunii, împodobit cu boneta Libertății. Asemeni cordilierilor sau feuillanților, iacobinii preluaseră atît

adăpostul călugărilor împrăştiaţi, cît şi numele lui. Gamelin, care nu demult frecventase cu asiduitate şedinţele cordilierilor, nu mai întîlnea la iacobini saboţii, carmagnolele şi strigătele dantoniştilor. În clubul lui Robespierre domnea prudenţa administrativă şi gravitatea burgheză. De cînd Prietenul poporului nu mai era, Évariste urma lecţiile lui Maximilien, a cărui gîndire domina la Iacobini, şi de aici, printr-o mie de societăţi afiliate, se întindea asupra întregii Franţe. În timpul citirii procesului-verbal, el îşi plimba privirile pe zidurile goale şi triste, care, după ce-i adăpostiseră pe fiii spirituali ai marelui inchizitor al creziei, îi vedeau adunaţi pe zeloşii inchizitori ai crimelor împotriva patriei.

Aici sălăşluia fără pompă şi se exercita prin intermediul cuvîntului cea mai mare dintre puterile din Stat. Ea guverna cetatea, imperiul, şi îşi dicta Convenţiei decretele. Aceşti artizani ai noii ordini a lucrurilor, atît de respectuoşi faţă de lege încît rămăseseră regalişti în 1791 şi încă mai voiau să fie şi după întoarcerea de la Varennes[1] printr-un ataşament încăpăţînat faţă de Constituţie, partizani ai ordinii stabilite chiar şi după masacrul din Champ-de-Mars[2], şi niciodată revoluţionari împotriva revoluţiei dar străini faţă de mişcările populare, nutreau în sufletul lor sumbru şi plin de tărie o dragoste de patrie care zămislise cele patruspre-zece armate şi ridicase ghilotina. Évariste admira în ei vigilenţa, spiritul bănuitor, gîndirea dogmatică, pasiunea pentru respectarea ordinii, arta de a domina, o înţelepciune imperială.

Publicul care alcătuia asistenţa nu făcea să se audă decît un freamăt unic, regulat, asemeni frunzişului arborelui Libertăţii, care se înălţa în prag.

---

[1] La 20 iunie 1791 Ludovic XVI fuge la miezul nopţii, deghizat în valet, spre Belgia. A fost arestat la 22 iunie la Varennes şi readus sub escortă la Paris.

[2] După întoarcerea regelui, la 17 iulie 1791, cordelierii (membrii clubului republican cu sediul în fosta mănăstire a cordelierilor) s-au întrunit pe Champ-de-Mars pentru a semna o petiţie republicană pe altarul patriei. Speriată, marea burghezie care domina Adunarea Constituantă a trimis garda naţională — formată pe atunci numai din burghezi — care a tras fără somaţie în mulţimea dezarmată.

În acea zi de 11 vendemiar, un bărbat tînăr, cu fruntea teşită, privire pătrunzătoare, nas ascuţit, bărbie adusă, faţa ciupită de vărsat, aerul rece, urcă la tribună. Era parcă pudrat cu chiciură şi purta o haină albastră care-i sublinia talia. Avea mişcări ca măsurate cu compasul şi o alură calculată care-i făceau pe unii să spună în derîdere că semăna a maestru de dans, în timp ce pe alţii îi făceau să-i dea măgulitorul nume de „Orfeu francez". Cu glas limpede, Robespierre rosti un discurs elocvent îndreptat împotriva duşmanilor Republicii. Lovi cu argumente metafizice şi zdrobitoare în Brissot şi în complicii lui. Vorbi multă vreme, abundent şi armonios. Plutind în sferele celeste ale filosofiei, lansa trăsnete asupra conspiratorilor care se tîrau prin ţărînă.

Évariste ascultă şi înţelese. Pînă atunci, acuzase Gironda că pregăteşte restaurarea monarhiei ori victoria faţiunii d'Orléans, şi că pune la cale ruina oraşului erou care dezrobise Franţa şi care avea să dezrobească într-o zi universul. Acum, în spusele înţeleptului descoperea adevăruri mai înalte, mai pure; concepea o metafizică revoluţionară care îi ridica spiritul deasupra contingenţelor grosolane, la adăpost de erorile simţurilor, în regiunea certitudinilor absolute. Lucrurile sunt prin ele însele amestecate şi confuze; faptele au o asemenea complexitate, încît te pierzi în ele cu totul. Robespierre i le simplifica, îi arăta binele şi răul în formule simple şi limpezi. Federalism, indivizibilitate: în unitate şi în indivizibilitate se afla mîntuirea; în federalism, damnarea. Gamelin gusta bucuria profundă a credinciosului care cunoaşte cuvîntul care salvează şi cuvîntul care nimiceşte. De acum înainte, Tribunalul revoluţionar va cunoaşte, ca odinioară tribunalele ecleziastice, crima absolută, crima verbală. Şi pentru că era religios din fire, Évariste se împărtăşea din aceste revelaţii cu un sumbru entuziasm; inima îi tresălta plină de bucurie la gîndul că pe viitor, pentru a deosebi crima de nevinovăţie, poseda un simbol. O, cum mai puteţi înlocui totul, comori ale credinţei!

Înţeleptul Maximilien îl lumină de asemenea şi asupra intenţiilor perfide ale acelora care voiau să egalizeze toate averile şi să împartă pămînturile, să suprime bogăţie şi sărăcie şi să întroneze pentru toţi o mediocritate fericită. Sedus de ma-

ximele acestora, Évariste le aprobase la început proiectele, pe care le considera conforme principiilor unui adevărat republican. Dar, prin discursurile sale de la Iacobini, Robespierre i-a relevat urzelile lor şi i-a dezvăluit că oamenii aceştia, ale căror intenţii păreau pure, ţinteau să submineze Republica şi că nu-i alarmau pe bogaţi decît pentru a ridica împotriva autorităţii legitime duşmani puternici şi implacabili. În realitate, îndată ce ar fi fost ameninţată proprietatea, întreaga populaţie, cu atît mai legată de bunurile ei cu cît poseda mai puţine, s-ar fi întors brusc împotriva Republicii. A alarma interesele, însemna de fapt a conspira. Prefăcîndu-se că pregătesc fericirea universală şi domnia dreptăţii, cei care propuneau ca obiectiv demn al străduinţei cetăţenilor egalitatea şi comunitatea bunurilor erau nişte trădători şi nişte sceleraţi, mai primejdioşi decît federaliştii.

Dar cea mai mare dintre revelaţiile pe care i le dezvălui înţelepciunea lui Robespierre fu aceea privitoare la crimele şi infamiile ateismului. Gamelin nu negase niciodată existenţa lui Dumnezeu; era deist şi credea într-o providenţă care veghează asupra oamenilor; dar, mărturisindu-şi că nu concepea decît foarte nedesluşit Fiinţa supremă şi fiind foarte legat de principiul libertăţii de conştiinţă, admitea că oamenii cinstiţi, asemeni lui Lamettrie[1], Boulanger[2], baronul d'Holbach, Lalande[3], Helvétius, sau cetăţeanului Dupuis, puteau nega existenţa lui Dumnezeu, fiind în schimb datori să stabilească o morală naturală şi să descopere în ei înşişi izvoarele dreptăţii şi regulile unei vieţi virtuoase. Mai mult, chiar simţise că-i simpatizează pe atei, atunci cînd îi văzuse acoperiţi de injurii sau persecutaţi. Maximilien îi lumină mintea şi-i deschise ochii. Prin virtuoasa lui elocvenţă, acest mare bărbat i-a revelat adevăratul caracter al ateismului, natura, intenţiile şi efectele lui; i-a dovedit că doctrina aceasta, creată în saloanele şi budoarele aristocraţiei, era cea mai perfidă invenţie

---

[1] Julien Offroy de La Mettrie (1709—1751), medic şi filosof materialist francez.

[2] Nicolas Antoine Boulanger (1722—1759), filosof materialist francez, considerat unul din inspiratorii Enciclopediei.

[3] Joseph-Jérôme de Lalande (1732—1807) astronom francez.

pe care o putuseră imagina dușmanii poporului în scopul demoralizării și aservirii sale; că era o adevărată crimă să smulgi din sufletul nenorociților gîndul alinător al existenței unei providențe care răsplătește binele prin bine și răul prin rău, și să-i lași, fără îndrumare și fără frînă, pradă pornirilor care degradează omul, transformîndu-l într-un sclav josnic, și că, în fine, epicurianismul monarhic al unui Helvétius duce la imoralitate, cruzime și la crime de tot felul. Și de cînd lecțiile marelui cetățean îi deschiseseră ochii, Gamelin îi detesta pe atei, mai ales pe aceia cu inimă largă și plini de voie bună, asemeni bătrînului Brotteaux.

*

În zilele care urmară, Évariste judecă unul după altul un fost nobil, dovedit că distrusese grîne în scopul înfometării poporului, trei emigrați reîntorși în Franța pentru a atîța războiul civil, două fete de la Palais-Égalité, patrusprezece conspiratori bretoni — femei, bătrîni, adolescenți, stăpîni și servitori. Crima era constatată, legea își urma formal cursul. Printre culpabili se găsea o tînără femeie de douăzeci de ani, împodobită cu splendorile tinereții și fermecătoare sub umbrele apropiatului ei sfîrșit. O fundă albastră îi lega cosițele aurii, iar băsmăluța subțire de in dezvelea un gît alb și mlădios.

Évariste se pronunță constant pentru moarte, și toți acuzații, cu excepția unui bătrîn grădinar, fură trimiși la eșafod.

În săptămîna următoare, Évariste și secția lui secerară patruzeci și cinci de bărbați și optsprezece femei.

Judecătorii Tribunalului revoluționar nu făceau nici o deosebire între bărbați și femei, inspirați în aceasta de un principiu tot atît de vechi ca însăși justiția. Și cum președintele Montané, impresionat de curajul și frumusețea Charlottei Corday, încercase s-o salveze alterînd procedura și pierzîndu-și în afacerea aceasta fotoliul, de cele mai multe ori femeile erau acum interogate fără menajamente, potrivit regulii comune tuturor tribunalelor. Judecătorii se temeau de ele, suspectîndu-le de viclenie, de obiceiul lor de a se preface, de mijloacele lor de seducție. Egalînd în curaj bărbații, îndem-

nau prin aceasta Tribunalul să le trateze întocmai ca pe bărbaţi. Cei mai mulţi dintre judecătorii lor, senzuali la modul mediocru sau senzuali numai în ceasurile lor bune, nu se simţeau cîtuşi de puţin tulburaţi. Le condamnau sau le achitau pe aceste femei potrivit conştiinţei, prejudecăţilor, zelului sau după cum le era călduţă ori violentă iubirea pentru Republică. Aproape toate, ele se înfăţişau instanţei îngrijit pieptănate şi cu ţinuta pusă la punct atît cît le permitea situaţia lor nenorocită. Dar puţine erau tinere, şi încă şi mai rar frumoase. Închisoarea şi grijile le ofileau, lumina crudă a zilei le trăda oboseala, spaimele le scoteau în evidenţă pleoapele veştede, tenul spuzit, buzele decolorate şi strînse.

Şi totuşi, nu o dată fotoliul fatal primi femei tinere, frumoase în paloarea lor, şi cu o umbră funebră, asemănătoare vălurilor voluptăţii, înecîndu-le privirea. În faţa acestei privelişti unii dintre juraţi se vor fi înduioşat sau iritat; că tainic, în străfundul simţurilor lui depravate, vreunul din aceşti magistraţi va fi scrutat secretele cele mai intime ale splendidei creaturi pe care şi-o va fi reprezentat în acelaşi timp plină de viaţă şi moartă, şi că perindînd imagini voluptoase şi însîngerate va fi gustat plăcerea atroce de a da pe mîna călăului trupul acela dorit — iată lucruri care, poate, ar trebui trecute sub tăcere, dar nu pot fi negate, dacă-i cunoşti bine pe oameni. În ce-l priveşte pe Évariste Gamelin, artist rece şi savant, acesta nu recunoştea alt frumos în afara celui antic, şi frumuseţea îi inspira mai puţin tulburare, cît respect. Gustul său clasic avea asemenea pretenţii severe, că rar găsea o femeie care să-i fie pe plac; era tot atît de insensibil la farmecul unui chip frumos, ca la culorile lui Fragonard şi la formele lui Boucher. Nu cunoscuse niciodată ce înseamnă dorinţa în afara iubirii profunde.

Asemeni majorităţii colegilor săi din Tribunal, era convins că femeile sunt mai periculoase decît bărbaţii. Ura fostele prinţese, pe care şi le reprezenta în visele lui de oroare muşcînd alături de Elisabeth[1] şi de Austriacă gloanţele destinate asasinării patrioţilor; le ura chiar şi pe toate acele frumoase

[1] Elisabeth de France (1764—1794), sora lui Ludovic XVI. Condamnată şi ea pentru conspiraţie, a fost trimisă la eşafod.

prietene ale financiarilor, filosofilor şi literaţilor, vinovate de a se fi bucurat de plăcerile simţurilor şi spiritului şi de a fi trăit într-un timp cînd viaţa era frumoasă. Le ura fără să-şi mărturisească ura, şi, cînd trebuia să judece vreuna din ele, o condamna din resentiment, convins fiind că o condamnă pe drept, în interesul salvării publice. Şi onestitatea lui, pudoarea lui virilă, înţelepciunea sa rece, devotamentul său faţă de Stat, în sfîrşit, virtuţile lui împingeau sub secure capete încîntătoare.

Dar ce să fie şi oare ce să însemne minunea asta stranie? Pînă mai ieri trebuiau căutaţi vinovaţii, trebuiau scoşi din vizuină, trebuia să li se smulgă cu greu mărturisirea crimei. Acum nu mai e o vînătoare cu mulţime de copoi în urmărirea unei prăzi fricoase: iată că din toate părţile se oferă victime. Nobili, fecioare, soldaţi, fete de stradă se năpustesc asupra Tribunalului, smulg judecătorilor o condamnare prea lentă, reclamă moartea ca pe un drept de care sunt nerăbdători să se bucure. Nu ajunge mulţimea cu care zelul delatorilor a umplut închisorile, şi pe care acuzatorul public şi acoliţii săi se spetesc s-o poată trece pe dinaintea Tribunalului: pe deasupra trebuie trimişi la supliciu şi cei care nu mai vor să aştepte. Şi atîţia alţii, încă şi mai grăbiţi şi mai semeţi, care, dorindu-şi moartea din mîna judecătorilor şi călăilor, se lovesc cu propria-le mînă! Furorii de a omorî îi răspunde furoarea de a muri. Iată în faţa secţiei Conciergerie un militar tînăr, chipeş, viguros, iubit; a lăsat în închisoare o iubită adorabilă care-i spusese la despărţire: „Trăieşte pentru mine!" Dar el nu vrea să trăiască nici pentru ea, nici pentru dragoste, nici pentru glorie. Îşi aprinde pipa cu actul de acuzare. Şi republican fiind, căci el respiră libertatea prin toţi porii, se declară regalist ca să moară. Tribunalul face eforturi să-l achite, acuzatul dovedeşte mai multă tărie: judecători şi juraţi sunt obligaţi să cedeze.

Sufletul lui Évariste, neliniştit şi scrupulos din fire, se umplea, în timpul lecţiilor de la Iacobini şi la marele spectacol al vieţii, de suspiciuni şi de spaime. Pe cînd parcurgea noaptea străzile prost luminate în drum spre Élodie, i se părea că zăreşte prin fiecare răsuflătoare de pivniţă plăcile falsificatorilor de asignate; în fundul prăvăliei goale a vreunui bru-

tar sau băcan i se năluceau magazii tixite cu merinde sustrase; prin geamurile scînteietoare ale restauratorilor avea impresia că desluşeşte cuvintele speculanţilor care puneau la cale ruinarea ţării, golind butelii cu vin de Beaune sau de Chablis; în străduţele murdare zărea fiice ale dezmăţului gata să calce în picioare cocarda naţională, în aplauzele tinerimii elegante; peste tot vedea numai conspiratori şi trădători. Şi medita: „O, Republică! Împotriva atîtor duşmani ascunşi ori pe faţă, tu n-ai decît un ajutor. Sfîntă ghilotină, salvează patria!..."

Élodie îl aştepta în cămăruţa-i albastră de deasupra *Amorului pictor*. Ca să-i dea de ştire că poate intra, ea îşi aşeza mica stropitoare verzuie lîngă vasul cu garoafe de pe pervazul ferestrei. Acum Évariste o umplea de oroare, i se părea un monstru: îi era frică de el şi totodată îl adora. Şi toată noaptea, strîns înlănţuiţi, amantul cel sîngeros şi voluptoasa-i iubită îşi dădeau în tăcere sărutări îndîrjite.

XIV

SCULAT CU NOAPTEA-N CAP, după ce mătură camera, părintele Longuemare plecă să-şi facă liturghia într-o capelă de pe strada Infernului, unde slujea un preot care nu depusese noul jurămînt. Se aflau la Paris mii de asemenea vizuini retrase în care clerul refractar aduna clandestin mici turme de credincioşi. Deşi vigilentă şi suspicioasă, poliţia secţiilor închidea ochii cînd era vorba de „stînele" acestea tainice, de teama înfurierii oilor Domnului şi dintr-un rest de veneraţie faţă de cele sfinte. Barnabitul îşi luă rămas bun de la gazda sa, care numai cu mare greutate îi smulse promisiunea că se va întoarce la prînz, şi îl hotărî în cele din urmă, făgăduindu-i că masa nu va fi nici îmbelşugată, nici aleasă.

Rămas singur, Brotteaux făcu focul într-un cuptoraş de lut; apoi, pe cînd prînzul călugărului şi epicureanului fierbea, reciti din Lucreţiu şi medită asupra condiţiei umane.

Pe acest înţelept nu-l mira faptul că oamenii, biete făpturi, jucării deşarte în stăpînirea forţelor naturii, se pomenesc de cele mai multe ori în situaţii absurde şi penibile; dar avea slăbiciunea să creadă că revoluţionarii erau mai răutăcioşi şi mai nerozi decît ceilalţi oameni, eroare prin care cădea într-ale ideologiei. În rest, nu era cîtuşi de puţin pesimist şi nu considera că viaţa ar fi pe de-a-ntregul rea. Admira natura în multe din componentele ei, în special în mecanica cerească şi în amorul fizic, şi se acomoda necazurilor vieţii în aşteptarea apropiatei zile în care nu va mai cunoaşte nici întristare, nici dorinţi.

Coloră cu atenţie cîteva marionete şi făcu o Zerline care aducea cu Thévenina. Fata îi plăcea, iar epicureismul său omagia ordinea desăvîrşită a atomilor care o compuneau.

Aceste îndeletniciri îl ocupară pînă la întoarcerea barnabitului.

— Părinte, făcu el deschizîndu-i uşa, v-am spus doar că prînzul nostru va fi sărăcăcios! N-avem decît castane. Şi încă şi acestea ar fi trebuit drese ca lumea.

— Castane! strigă părintele Longuemare zîmbind, nu se află mîncare mai gustoasă! Tatăl meu, domnule, era un gentilom sărac din Limousin care poseda, drept orice avere, un porumbar în ruină, o livadă sălbăticită şi un pîlc de castani. Împreună cu soţia şi cei doisprezece copii ai săi se hrănea numai cu castane verzi, dolofane şi toţi eram sănătoşi şi robuşti. Eu eram cel mai tînăr şi mai zurbagiu: tata zicea în glumă că ar trebui să mă trimită în America să ajung brigand... Ah, domnule, ce parfumată este supa asta de castane! Mi-aduce aminte de masa înconjurată de copii, la care zîmbea mama.

Odată prînzul sfîrşit, Brotteaux se duse la Joly, negustorul de jucării din strada Neuve-des-Petits-Champs, care luă paiaţele refuzate de Caillou şi comandă nu douăsprezece duzini odată, ca acesta, ci nu mai puţin de douăzeci şi patru, pentru început.

Ajungînd în fosta stradă Regală, Brotteaux văzu scînteind în piaţa Revoluţiei un triunghi de oţel între doi stîlpi de lemn: era ghilotina. O imensă mulţime de curioşi se îngrămădea voioasă în jurul eşafodului, aşteptînd sosirea caretelor încărcate. Femei cu tablaua atîrnată pe pîntec chemau la plăcinte de Nanterre. Vînzătorii de ceai îşi agitau clopoţeii; la picioarele statuii Libertăţii, un bătrîn arăta gravuri privite prin lentile într-o cutie-teatru avînd deasupra un scrînciob pe care se balansa o maimuţă. Sub eşafod, cîini lipăiau sîngele din ajun. Brotteaux o luă înapoi spre strada Honoré.

Reîntors în podul său, unde îl găsi pe barnabit citindu-şi breviarul, şterse cu grijă masa pe care aşeză cutia de culori, uneltele şi materialele îndeletnicirii sale.

— Părinte, zise el, dacă nu socotiţi ocupaţia asta nedemnă de harul sacru cu care sînteţi învrednicit, vă rog ajutaţi-mă la fabricarea paiaţelor. Un cutare domn Joly mi-a făcut chiar azi de dimineaţă o comandă destul de mare. În timp ce am să pictez figurile gata formate, m-aţi ajuta foarte mult dacă aţi decupa capete, braţe şi picioare după tiparele astea. N-aţi putea găsi altele mai bune: sunt alcătuite după Watteau şi Boucher.

— În definitiv, domnule, zise Longuemare, cred că Watteau

şi Boucher erau cît se poate de potriviţi pentru crearea unor astfel de flecuşteţe: ar fi fost mai bine, spre gloria lor, să se mărginească la nişte nevinovate paiaţe cum sunt acestea. Aş fi fericit să vă ajut, dar mă tem că nu sunt destul de îndemînatic.

Părintele Longuemare avea toate motivele să nu se încreadă în priceperea lui: după mai multe încercări nefericite, fu evident că geniul său nu consta în a decupa cu vîrful cuţitului cartonul subţire, în contururi agreabile. Dar cînd, la rugămintea lui, Brotteaux îi dădu sfoară şi ac, se dovedi foarte abil să dea viaţă acelor mici făpturi pe care nu se pricepuse să le formeze, dar pe care acum le iniţia în tainele dansului. Le încerca apoi cu plăcere, punînd-o pe fiecare să schiţeze cîţiva paşi de gavotă, şi cînd răspundeau strădaniilor, un zîmbet aluneca pe buzele lui severe.

Odată, pe cînd trăgea ritmic de sforile lui Scharamouche:

— Domnule, zise el, masca asta mică îmi aduce aminte de o păţanie nemaipomenită. Era prin 1746: îmi terminam pe atunci noviciatul sub supravegherea părintelui Magitot, om în vîrstă, foarte învăţat şi cu moravuri austere. Pe vremea aceea, poate vă mai aduceţi aminte, menite la început să-i distreze pe copii, paiaţele-marionete exercitau asupra femeilor şi chiar asupra bărbaţilor tineri ori bătrîni o atracţie extraordinară; pur şi simplu, făceau furori la Paris. Tixeau prăvăliile negustorilor la modă; le întîlneai în lumea bună, şi nu arareori puteai zări pe promenadă sau pe stradă o persoană serioasă făcîndu-şi paiaţa să danseze. Vîrsta, caracterul şi profesia părintelui Magitot nu l-au ferit cîtuşi de puţin de molipsire. Şi cînd vedea cum fiecare se străduia să-şi joace omuleţul de carton, degetele începeau să-i freamăte de o nerăbdare care curînd deveni foarte inoportună. Într-o bună zi, făcînd pentru o chestiune importantă care privea întregul Ordin o vizită domnului Chauvel, avocat la Parlament, şi zărind o paiaţă atîrnată de şemineu, încercă o teribilă tentaţie de a trage puţin de sfoară. Numai cu preţul unui mare efort izbuti să se înfrîneze. Dar dorinţa aceasta frivolă îl urmărea fără să-l slăbească o clipă. În timpul studiilor, al meditaţiilor, în rugăciune, la biserică, în consiliul canonicilor, în confesional, în amvon îl obseda mereu. După cîteva zile irosite într-o tulburare cumplită, aduse extraordinarul caz la cunoştinţa Generalului Ordinului, care din fericire se afla pe

atunci la Paris. Acesta era un eminent doctor şi unul din prinţii bisericii din Milano. El îl sfătui pe părintele Magitot să-şi satisfacă o dorinţă inocentă în principiu, inoportună în consecinţe, şi al cărei exces ameninţa să aducă, în sufletul devorat de ea, cele mai grave dezordini. Cu îngăduinţa sau mai bine zis la ordinul Generalului, părintele Magitot se întoarse la domnul Chauvel, care, ca şi prima dată, îl primi în cabinet. Acolo, găsind iarăşi paiaţa agăţată de şemineu, se apropie de ea în grabă şi ceru gazdei permisiunea să-i mînuiască o clipă sfoara. Avocatul i-o acordă bucuros, mărturisindu-i că uneori îl făcea pe Scaramouche (acesta era numele paiaţei) să danseze în timp ce îşi pregătea pledoariile, şi chiar în ajun, după ritmul mişcărilor lui Scaramouche îşi pusese la punct peroraţia de apărare a unei femei acuzate pe nedrept că şi-a otrăvit soţul. Părintele Magitot apucă tremurînd sforicica şi văzu cum, sub mîna lui, Scaramouche se zbătea ca un posedat pentru care te rogi spre alungarea diavolului. Satisfăcîndu-şi astfel capriciul, fu mîntuit de obsesie.

— Povestirea dumneavoastră nu mă surprinde, părinte, zise Brotteaux. Se întîlnesc destule obsesii de-astea. Dar nu totdeauna le pricinuiesc nişte figuri de carton.

Fiind călugăr, părintele Longuemare nu vorbea niciodată despre religie; Brotteaux, în schimb, vorbea într-una. Şi cum barnabitul îi era simpatic, se amuza punîndu-l în încurcătură şi tulburîndu-l prin obiecţii formulate la diverse articole ale doctrinei creştine.

Odată, pe cînd fabricau împreună cîteva Zerline şi nişte Scaramouche:

— Cînd stau şi mă gîndesc, spuse Brotteaux, la evenimentele care ne-au adus unde suntem, nefiind sigur care parte, în nebunia universală, a fost mai nebună, mai că-mi vine să cred că aceea a Curţii.

— Domnule, răspunse călugărul, toţi oamenii se smintesc, asemenea lui Nabucodonosor, cînd Dumnezeu îi părăseşte; dar în zilele noastre nici un om nu s-a cufundat în ignoranţă şi-n rătăcire mai adînc decît domnul abate Fauchet, nici un om n-a fost mai funest decît el pentru regat. Trebuie că Domnul s-a mîniat din cale-afară pe Franţa, de vreme ce i l-a trimis pe domnul abate Fauchet!

— Mi se pare că am văzut şi alţi răufăcători, nu numai pe nenorocitul acela de Fauchet.

— Domnul abate Grégoire a dat şi el dovadă de multă răutate.

— Şi de Brissot, de Danton, de Marat şi de alţii o sută ca ei, ce aveţi de spus, părinte?

— Domnule, aceştia sunt nişte laici: laicii nu-şi pot asuma aceleaşi responsabilităţi ca oamenii bisericii. Nu săvîrşesc răul de la aceeaşi înălţime, iar crimele lor nu sunt defel universale.

— Şi Dumnezeul dumneavoastră, părinte, ce spuneţi de comportarea lui în revoluţia de-acum?

— Nu vă înţeleg, domnule.

— Epicur spunea: sau Dumnezeu vrea să împiedice răul şi nu poate, sau poate şi nu vrea, sau nici nu poate nici nu vrea, sau vrea şi poate. Dacă vrea şi nu poate, e neputincios; dacă poate şi nu vrea, e pervers; dacă nici nu poate nici nu vrea, este şi neputincios şi pervers; dacă şi vrea şi poate, de ce n-o face, părinte?

Şi Brotteaux aruncă interlocutorului său o privire satisfăcută.

— Domnule, răspunse călugărul, nimic mai demn de plîns ca obiecţiile ridicate de dumneavoastră. Cînd cercetez temeiurile necredinţei, mi se pare că văd nişte furnici alcătuind din cîteva fire de iarbă o stavilă împotriva torentului care coboară din munţi. Permiteţi-mi să nu mă cert cu dumneavoastră: aş avea prea multă dreptate şi prea puţină îndemînare s-o arăt. Dealtfel vă puteţi găsi infirmarea la abatele Guénée şi la alţi douăzeci. Vă voi spune doar atît: ceea ce amintiţi din Epicur e o neghiobie, căci Dumnezeu e judecat ca şi cum ar fi un om şi ar avea morală. Ei bine, domnule, necredincioşii, de pe vremea lui Celsiu[1] şi pînă la Bayle[2] şi Voltaire, i-au amăgit pe neghiobi cu paradoxuri asemănătoare.

— Vedeţi, părinte, unde vă tîrăşte credinţa? Nemulţumindu-vă să găsiţi orice adevăr în teologia voastră, vreţi pe deasupra să nu se afle niciunul în operele atîtor genii remarcabile care au gîndit altfel decît dumneavoastră.

---

[1] Filosof roman din secolul II, vestit prin atacurile sale anticreştine.

[2] Pierre Bayle (1647—1706), filosof francez autor al *Dicţionarului istoric şi critic*, atacînd de pe poziţiile scepticismului dogmatismul teologic şi filosofia speculativă.

— Vă înşelaţi cu totul, domnule, replică Longuemare. Dimpotrivă, cred că nimic nu poate fi pe de-a-ntregul fals în gîndirea unui om. Ateii ocupă treapta cea mai de jos a cunoaşterii; pînă şi la nivelul acesta mai există licăriri ale raţiunii şi străfulgerări ale adevărului, şi chiar cînd negurile îl înecă, omul îşi ridică fruntea pe care Dumnezeu a aşternut inteligenţă: acesta-i destinul lui Lucifer.

— Ei bine, domnule, spuse Brotteaux, eu n-aş putea fi atît de generos şi vă mărturisesc că în toate lucrările teologilor nu găsesc măcar un atom de bun simţ.

Cu toate acestea, Brotteaux se ferea să atace religia, căci o considera necesară mulţimii; ar fi dorit numai ca ea să aibă drept căpetenii nişte filosofi, iar nu nişte amatori de controverse. Deplîngea faptul că iacobinii voiau s-o înlocuiască printr-o religie mai tînără şi malignă, prin idolatrizarea libertăţii, egalităţii, republicii, patriei. Remarcase că religiile sunt mai pornite, mai crude în vigoarea tinereţii lor şi că, îmbătrînind, se mai domolesc. De aceea ar fi preferat să se păstreze catolicismul, care devorase multe victime pe cînd se afla în putere, şi care acum, domolit sub povara anilor şi cu un apetit mediocru, se mulţumea cu patru-cinci fripturi de eretic la suta de ani.

— În rest, adăugă el, m-am împăcat totdeauna cu teofagii şi cristicolii. Aveam un capelan la Ilettes: în fiecare duminică slujea acolo liturghia; asistau toţi invitaţii mei. Dintre toţi, cei mai reculeşi se arătau filosofii, iar fetele de la Operă — cele mai fervente. Eram fericit pe atunci şi aveam o mulţime de prieteni.

— Prieteni, strigă părintele Longuemare, prieteni!... Ah, domnule! Şi chiar credeţi că vă iubeau toţi acei filosofi, toate acele curtezane care v-au vătămat în aşa fel sufletul, că însuşi Dumnezeu cu greu ar putea să mai recunoască în el unul din templele pe care le-a înălţat întru salva sa?

•

Părintele Longuemare locuia de opt zile la fostul publican fără să fie deranjat de ceva. Pe cît putea, urma tipicul cinului său şi, ridicîndu-se de pe salteaua de paie, îngenunchea pe podea ca să recite slujba de noapte. Cu toate că amîndoi nu mîncau decît nişte fierturi mizerabile, continua să posteas-

că și să practice abstinența. Martor uluit și surîzător al acestor aspre privații, filosoful îl întrebă într-o bună zi:

— Credeți într-adevăr că Dumnezeu simte cît de cît plăcere văzînd cum îndurați astfel frigul și foamea?

— Însuși Dumnezeu, răspunse monahul, ne-a dat pilda suferinței.

Într-a noua zi de cînd barnabitul locuia în podul filosofului, acesta ieși la lăsarea serii să-și ducă paiațele lui Joly, negustorul de jucării din strada Neuve-des-Petits-Champs. Tocmai se întorcea bucuros că le-a vîndut pe toate, cînd, în fosta piață Carrousel, o fată învăluită într-o manteluță de satin albastru garnisit cu hermină, care alerga șchiopătînd, i se aruncă în brațe cuprinzîndu-l așa cum o fac de cînd lumea femeile care imploră ceva.

Tremura; i se auzeau bătăile grăbite ale inimii. Admirînd cît de patetică se arăta în vulgaritatea ei, ca vechi amator de teatru, Brotteaux se gîndi că domnișoara Raucourt[1] n-ar fi avut decît de cîștigat văzînd-o.

Ea i se adresă gîfîind și în șoaptă, de teamă să nu fie auzită de trecători:

— Luați-mă cu dumneavoastră, cetățene, ascundeți-mă, fie-vă milă!... Sunt sus, în odaia mea din strada Fromenteau. În timp ce ei urcau scara, m-am refugiat la vecina mea, Flora, și am sărit în stradă pe fereastră, de mi-am scrîntit piciorul... Vin! Vor să mă bage la închisoare, să mă omoare... Săptămîna trecută au omorît-o pe Virginie.

Brotteaux înțelegea cît se poate de bine că ea vorbea de delegații Comitetului revoluționar al secției, sau de comisarii Comitetului siguranței generale. În acel timp, Comuna avea un procuror virtuos, cetățeanul Chaumette, care hărțuia fetele de stradă socotindu-le drept cele mai funeste dușmance ale Republicii. Voia să regenereze moravurile. Ce-i drept, e drept: domnișoarele de la Palais-Égalité nu prea erau patrioate. Regretau vechiul regim și nu totdeauna se fereau s-o arate. Cîteva fuseseră deja ghilotinate pentru conspirație, și tragica lor soartă stîrnise o nebănuită emulație printre surate.

Cetățeanul Brotteaux o întrebă pe față datorită cărei greșeli se alesese cu un mandat de arestare.

---

[1] Françoise Raucourt (1756—1815), celebră actriță a vremii.

Ea se jură că nu știa nimic, că nu făcuse nimic care să i se poată reproșa.

— Ei bine, fata mea, îi spuse Brotteaux, în cazul ăsta nu ești cîtuși de puțin suspectă: n-ai de ce să te temi. Du-te la culcare și lasă-mă-n pace.

Atunci ea mărturisi totul:

— Mi-am smuls cocarda și am strigat „Trăiască regele!"

El o luă de-a lungul cheiurilor pustii. Strîngîndu-se la brațul lui, ea spuse:

— Nu că l-aș iubi pe rege; închipuiți-vă că nu l-am văzut niciodată și poate nici n-o fi fost un om cu totul altfel decît ceilalți. Dar ăștia sunt plini de răutate. Se poartă crud cu bietele fete. Mă necăjesc, mă chinuie și mă înjură în fel și chip: vor să mă împiedice să-mi fac meseria. Dar n-am alta. Vă dați seama: dacă aș avea o alta, n-aș face-o pe asta... Ce mai vor? Se înverșunează contra celor mici și slabi, contra lăptarului, cărbunarului, sacagiului, spălătoresei. N-or să fie mulțumiți pînă nu-și ridică-n cap toată lumea nevoiașilor.

El o privi: avea aerul unui copil. Nu-i mai era teamă. Aproape că zîmbea, ușoară și încă șchiopătînd. El o întrebă cum o cheamă. Ea răspunse că o cheamă Athénaïs și că are șaisprezece ani.

Brotteaux se oferi să o conducă oriunde voia. Ea nu cunoștea pe nimeni la Paris; dar avea o mătușă, servitoare la Palaiseau[1], care o va primi la ea.

Brotteaux se hotărî:

— Vino, copila mea, îi spuse.

Și o luă cu sine, sprijinită de brațul lui.

Reîntors în pod, îl găsi pe părintele Longuemare citindu-și breviarul. I-o arătă pe Athénaïs, pe care o ținea de mînă:

— Părinte, iată o fată din strada Fromenteau care a strigat „Trăiască regele!" Poliția revoluționară e pe urmele ei. N-are nicăieri un culcuș. Permiteți să petreacă aici noaptea?

Părintele Longuemare își închise breviarul:

— Dacă vă înțeleg bine, domnule, zise el, mă întrebați dacă această tînără fată, care se află ca și mine sub urmărirea unui mandat de arestare, poate, spre mîntuirea ei pămînțească, să petreacă noaptea în aceeași încăpere cu mine.

— Da, părinte.

---

[1] Mică localitate, azi reședința arondismentului Seine-et-Oise.

— Cu ce drept m-aş împotrivi? Şi, ca să mă cred ofensat de prezenţa ei, pot fi oare sigur că sunt mai vrednic decît ea?

El se instală pentru noapte într-un fotoliu vechi şi hîrbuit, dînd asigurări că va dormi cît se poate de bine. Athénaïs se culcă în pat. Brotteaux se întinse pe salteaua de paie şi suflă în lumînare.

Orele şi jumătăţile erau la rînd bătute în clopotniţele bisericilor: el nu puse geană pe geană şi ascultă cum se contopea răsuflarea călugărului şi a fetei. Luna, icoană şi martoră a vechilor lui iubiri, se înălţă şi trimise în mansardă o rază de argint, luminînd cosiţele blonde, genele de aur, nasul fin, gura arcuită şi roşie a lui Athénaïs, care dormea cu pumnii strînşi.

„Iată, îşi spuse el, un teribil duşman al Republicii!"

Cînd Athénaïs se trezi, era ziuă. Călugărul plecase. Sub lucarnă, Brotteaux citea din Lucreţiu, instruindu-se din lecţiile muzei latine cum să trăiască fără teamă şi fără dorinţi; şi totuşi, îl devorau păreri de rău şi nelinişti.

Deschizînd ochii, Athénaïs zări cu stupoare deasupra capului grinzile unui pod. Apoi îşi aduse aminte, zîmbi salvatorului său şi întinse spre el, ca pentru a-l mîngîia, frumoasele-i mîini mici, murdare.

Ridicîndu-se în aşternut, arătă cu degetul fotoliul desfundat în care călugărul îşi petrecuse noaptea:

— A plecat?... Ziceţi că nu s-a dus să mă denunţe?

— Nu, copila mea. N-ai putea găsi un om mai cinstit ca bătrînul ăsta nebun.

Athénaïs întrebă care era nebunia omului aceluia atît de cumsecade; şi cînd Brotteaux îi spuse că era religia, ea îl mustră grav că vorbeşte aşa, declară că oamenii fără credinţă sunt mai răi ca animalele şi că, în ce-o priveşte, ea se ruga lui Dumnezeu, sperînd că o să-i ierte păcatele şi o s-o primească în sfînta lui îndurare.

Apoi, observînd că Brotteaux ţinea o carte în mînă, îşi închipui că era o carte de rugăciuni şi spuse:

— Vedeţi, şi dumneavoastră vă spuneţi rugăciunile! Dumnezeu o să vă răsplătească pentru tot ce-aţi făcut pentru mine.

Cum Brotteaux îi spuse că acea carte nu era o carte de rugăciuni şi că fusese scrisă înainte ca ideea liturghiei să fi apărut pe lume, ea îşi închipui că era *Cheia viselor* şi întrebă dacă nu scria acolo şi tîlcul unui vis nemaipomenit pe care-l avusese. Ea nu ştia să citească şi, din auzite, nu aflase decît de aste două feluri de cărţi.

Brotteaux îi răspunse că acea carte nu explica decît visul vieţii. Găsind răspunsul dificil, frumoasa copilă renunţă să înţeleagă şi îşi muie vîrful nasului în ligheanul de lut care înlocuia lavoarele de argint pe care Brotteaux le folosise altădată. Apoi îşi aranjă părul dinaintea oglinzii de bărbierit a gazdei, cu o grijă meticuloasă şi gravă. Cu braţele albe rotunjite deasupra capului, la lungi intervale rostea cîteva cuvinte.

— Dumneavoastră, dumneavoastră aţi fost bogat.

— Ce te face să crezi?

— Nu ştiu. Dar aţi fost bogat şi sunteţi aristocrat, cu siguranţă.

Ea scoase dintr-un buzunar o minusculă Sfîntă Fecioară de argint într-o capelă ovală de fildeş, o bucăţică de zahăr, aţă, foarfeci, o scăpărătoare, două sau trei cutiuţe şi, după ce alese ce-i trebuia, începu să-şi cîrpească fusta care i se rupsese în cîteva locuri.

— Pentru siguranţa dumitale, copila mea, pune-ţi asta în păr! îi spuse Brotteaux, dîndu-i o cocardă tricoloră.

— Cu plăcere, domnule, îi răspunse ea; am s-o fac de dragul dumneavoastră şi nu de-al naţiunii.

După ce se îmbrăcă şi se dichisi cît putu mai bine, ţinîndu-şi fusta cu amîndouă mîinile, făcu o reverenţă aşa cum învăţase acasă, la ţară, şi-i spuse lui Brotteaux:

— Domnule, sunt prea umila dumneavoastră servitoare.

Ar fi fost gata să-şi îndatoreze în orice fel binefăcătorul, dar găsea mai convenabil ca el să nu ceară nimic şi ea să nu-i ofere nimic: i se părea elegant să-l părăsească astfel, şi după regulile bunei-creşteri.

Brotteaux îi puse în palmă cîteva asignate, ca ea să poată lua diligenţa de Palaiseau. Era jumătate din tot avutul său, şi cu toate că fusese vestit pentru dărnicia sa faţă de femei, niciodată încă nu făcuse cu vreuna o atît de dreaptă împărţire a bunurilor lui.

Ea-l întrebă care îi este numele.

— Mă numesc Maurice.

Îi deschise cu părere de rău uşa mansardei:

— Adio, Athénaïs.

Ea îl sărută.

— Domnule Maurice, cînd vă veţi gîndi la mine spuneţi-mi Marthe: e numele meu de botez, numele cu care eram chemată în sat... Adio şi mulţumesc... Cu totul servitoarea dumneavoastră, domnule Maurice.

XV

TREBUIAU GOLITE ÎNCHISORILE pline vîrf; trebuia judecat, judecat fără tihnă, fără răgaz. Aşezaţi sub pereţii acoperiţi de fascii şi de bonete roşii, precum cîndva cei asemenea lor sub florile de crin, judecătorii păstrau gravitatea, neclintirea înfricoşătoare a predecesorilor lor regali. Acuzatorul public şi substituţii, epuizaţi de oboseală, arşi de nesomn şi de rachiu, nu-şi scuturau toropeala decît printr-o violentă sforţare; şi sănătatea lor şubrezită îi făcea tragici. Juraţii, atît de diferiţi ca obîrşie sau caracter, unii învăţaţi, alţii neinstruiţi, laşi sau mărinimoşi, blînzi sau violenţi, ipocriţi sau sinceri, dar care toţi, cînd patria şi Republica era în pericol, simţeau sau se prefăceau că simt aceleaşi temeri, că ard în aceeaşi flacără, cu toţii cumpliţi din virtute sau frică, nu formau decît o singură fiinţă, un singur suflet, o fiară mistică producînd prin exerciţiul firesc al funcţiilor ei, şi din belşug, moarte. Binevoitori sau cruzi din fire, zguduiţi dintr-o dată de o neaşteptată pornire miloasă, achitau lăcrimînd un acuzat pe care, cu o oră mai devreme, l-ar fi condamnat copleşindu-l de sarcasme. Pe măsură ce înaintau în îndeplinirea misiunii, urmau tot mai impetuos impulsurile inimii.

Judecau în febrilitatea şi somnolenţa provocate de abuzul de muncă, sub aţîţările din afară şi la ordinele mai-marelui lor, sub ameninţările sanchiloţilor şi a cumetrelor tricoteze înghesuite în tribune şi peste tot în incintă, după mărturii pătimaşe, după rechizitorii frenetice, într-un aer otrăvit şi care îngreuna creierii, făcînd să ţiuie urechile, să se zbată tîmplele şi coborîndu-le un văl de sînge dinaintea ochilor. În public circulau zvonuri vagi despre nişte juraţi corupţi de aurul acuzaţilor. Dar ca un singur om, juriul răspundea acestor zvonuri prin proteste indignate şi condamnări nemiloase.

La urma urmei erau oameni, nici mai buni nici mai răi decît alții. De cele mai multe ori, nevinovăția e un noroc, nu o virtute: oricine ar fi acceptat să se pună în locul lor, ca ei ar fi acționat, împlinind cu inima îndoită înfricoșătoarea misiune.

Antoinette, cea atît de mult așteptată, veni în fine să se așeze cu rochia-i neagră în fotoliul fatal, în mijlocul unui asemenea concert de ură, că numai siguranța în verdictul care avea să încheie procesul făcu să fie respectate formele. La întrebările nimicitoare care i se puseră, acuzata răspunse cînd ascultînd instinctul de conservare, cînd cu trufia obișnuinței, și într-un rînd, datorită infamiei unuia din acuzatori, cu majestatea unei mame. Martorilor li se admitea numai ultragiul și calomnia; apărarea fu înghețată de spaimă. Mărginindu-se să judece conform procedurii, tribunalul așteptă să se încheie odată totul pentru a arunca Europei capul Austriacei.

*

La trei zile după execuția Mariei-Antoinette, Gamelin fu chemat la căpătîiul cetățeanului Fortuné Trubert, care agoniza la treizeci de pași de biroul militar în care-și epuizase viața, pe un pat de lemn din chilia cine știe cărui barnabit expulzat. Capul său livid scobise o groapă în perină. Ochii lui, lipsiți acum cu totul de vedere, își întoarseră irișii sticloși spre Évariste; mîna-i descărnată apucă mîna prietenului și o strînse cu neașteptată putere. Vărsase de trei ori sînge în două zile. Încercă să vorbească; vocea lui, la început voalată și slabă ca un murmur, se umflă, crescu:

— Wattignies! Wattignies!... Jourdan l-a bătut pe dușman în propria-i tabără... a despresurat Maubeuge... Am recucerit Marchiennes. O să meargă... o să meargă...

Și surîse.

Nu erau niște năluciri de bolnav; era o viziune limpede a realității, ce mai ilumina acest creier pe care se lăsau umbrele veșniciei. De-acum, invazia părea oprită: generalii terorizați își dăduseră seama că nu le rămînea nimic mai bun de făcut decît să învingă. Ceea ce nu izbutiseră înrolările voluntare — o armată numeroasă și disciplinată — realizase rechiziția. Încă un efort, și Republica era salvată.

După o jumătate de ceas de toropeală, faţa lui Fortuné Trubert, scobită de moarte, se învioră iar mîinile i se însufleţiră.

Arătă prietenului său, cu degetul, singura mobilă care se mai afla în încăpere, un mic scrin de nuc.

Şi cu vocea lui gîfîitoare şi slabă, care trăda însă luciditatea:

— Prietene, precum odinioară Eudamidas, îţi las moştenire datoriile: trei sute douăzeci de livre a căror socoteală ai s-o găseşti acolo... în caietul acela roşu... Adio, Gamelin. Nu dormi. Veghează la apărarea Republicii. O să meargă!

Umbra nopţii cobora în chilie. Se auzea răsuflarea horcăitoare a muribundului şi mîinile lui zgîriind cearşaful.

La miezul nopţii rosti cuvinte fără şir:

— Mai multă silitră... Faceţi să se predea armele... Cum mă simt? Foarte bine... Daţi jos clopotele...

La cinci dimineaţa îşi dădu sufletul.

Din ordinul secţiei, trupul său fu expus în naosul fostei biserici a barnabiţilor, la picioarele altarului Patriei, pe un pat de campanie acoperit cu un drapel tricolor; o coroană de stejar îi încingea fruntea.

Doisprezece bătrîni îmbrăcaţi în togă latină, cu cîte o ramură în mînă, şi douăsprezece tinere fete cu trene lungi de văluri şi cu braţele pline de flori înconjurau patul funebru. La picioarele mortului, doi copii ţineau cîte o torţă răsturnată. Într-unul din ei, Évariste o recunoscu pe fiica portăresei, Joséphine, care, prin gravitatea copilărească şi prin fermecătoarea ei frumuseţe, îi amintea de unul din acele genii ale dragostei şi ale morţii, pe care romanii le sculptau pe sarcofagele lor.

Cortegiul se îndreptă spre cimitirul Saint-André-des-Arts în sunetele *Marseiezei* şi ale lui *O să meargă*.

Punînd sărutul de adio pe fruntea lui Fortuné Trubert, Évariste plînse. Se plînse pe sine, invidiindu-l pe cel care se odihnea, cu datoria împlinită.

Întors acasă, primi decizia numirii sale ca membru în Consiliul general al Comunei. De patru luni candidat, după cîteva scrutinuri fusese ales fără concurent, cu vreo treizeci de voturi. Nu se mai vota: secţiile erau pustii; bogaţi şi săraci nu căutau decît să se sustragă de la treburile publice. Cele mai însemnate evenimente nu mai stîrneau nici entuziasm, nici

curiozitate; ziarele nu se mai citeau, şi Évariste se întreba dacă printre cei şapte sute de mii de locuitori ai capitalei se aflau trei sau patru mii care încă să aibă un suflet republican.

În ziua aceea, cei douăzeci şi unu compărură în faţa tribunalului.

Nevinovaţi sau culpabili pentru nenorocirile şi crimele Republicii, vanitoşi, imprudenţi, ambiţioşi şi uşuratici, moderaţi şi în acelaşi timp violenţi, slabi în teroare ca şi în clemenţă, grăbiţi să declare război, molcomi în a-l conduce, tîrîţi în faţa Tribunalului după exemplul de ei înşişi dat — ei însemnaseră totuşi tinereţea scînteietoare a Republicii; ei îi întruchipaseră farmecul şi gloria. Judecătorul acesta, care îi va interoga cu o savantă parţialitate; procurorul acesta livid, care acolo, înapoia măsuţei lui, le pregăteşte moartea şi dezonoarea; juraţii aceştia, care curînd vor voi să le înăbuşe apărarea; publicul acesta din tribune, care îi acoperă cu invective şi huiduieli — judecător, juraţi, public — toţi le-au aplaudat odinioară elocinţa, au înălţat osanale darurilor şi virtuţilor lor. Dar nu-şi mai aduceau aminte.

Odinioară, Évariste îşi făcuse un zeu din Vergniaud, iar din Brissot, un oracol. Nu-şi mai aducea aminte, şi dacă îi mai dăinuia în memorie vreo urmă din vechea admiraţie, era doar pentru a-şi spune că monştrii aceştia seduseseră cei mai buni cetăţeni.

Întorcîndu-se acasă după şedinţă, Gamelin auzi nişte strigăte sfîşietoare. Erau ale micii Joséphine, biciuită de maică-sa pentru că se jucase în piaţă cu haimanalele şi-şi murdărise frumoasa rochiţă albă, cu care fusese îmbrăcată cu ocazia înmormîntării cetăţeanului Trubert.

XVI

DUPĂ CE TIMP DE TREI LUNI JERTFISE în fiecare zi patriei victime ilustre sau obscure, Évariste avu un proces numai al lui; dintr-un acuzat el făcu acuzatul său personal.

De cînd funcţiona la Tribunal, iscodea cu aviditate în mulţimea arestaţilor ce-i treceau pe sub ochi pe seducătorul Élodiei, despre care, în închipuirea sa laborioasă, îşi făcuse o imagine posedînd cîteva trăsături precise. Şi-l închipuia tînăr, frumos, insolent, şi nu se îndoia că emigrase în Anglia. Crezu că-l descoperă într-un tînăr emigrat, pe nume Maubel, care întors în Franţa şi denunţat de gazda lui, fusese arestat într-un han din Passy, şi căruia parchetul secţiei Fouquier-Tinville îi instruia cazul printre o mie altele. Asupra lui fuseseră găsite scrisori pe care acuzarea le considera dovezi ale unui complot urzit de Maubel împreună cu agenţii lui Pitt, dar care nu erau de fapt decît scrisori adresate emigratului de nişte bancheri din Londra, depozitari ai banilor săi. Tînăr şi frumos, Maubel părea mai cu seamă preocupat de afaceri galante. În carnetul său putea fi găsită urma unor legături din Spania, pe atunci în război cu Franţa; e drept, scrisorile aveau un caracter intim, şi dacă parchetul nu eliberă o ordonanţă de expulzare, o făcu în virtutea acelui principiu potrivit căruia justiţia nu trebuie să se pripească niciodată să elibereze un arestat.

Gamelin află de prima interogare a lui Maubel în camera de consiliu, şi fu frapat de caracterul acestui tînăr fost nobil, pe care şi-l imagina aidoma celui atribuit bărbatului ce abuzase de încrederea Élodiei. De atunci, închizîndu-se ceasuri de-a rîndul în cabinetul grefierului, el studie cu ardoare dosarul. Bănuielile îi crescură nespus cînd găsi într-un carneţel vechi al emigratului adresa *Amorului pictor*, alăturată, e

drept, aceleia a *Maimuței verzi*, a *Portretului* (fostului) *Delfin* și ale altor cîtorva magazine de stampe și tablouri. Dar cînd află că în același carnet fuseseră găsite petalele unei garoafe roșii, înfășurate cu grijă într-o foiță din hîrtie de mătase, gîndindu-se că garoafele roșii erau florile preferate ale Élodiei, care le creștea la fereastră, le purta în păr și le dăruia — știa el bine — ca semn al dragostei, Évariste nu mai avu nici o îndoială.

De îndată ce fu sigur, hotărî s-o descoase pe Élodie, ascunzîndu-i totuși împrejurările care-l făcuseră să descopere criminalul.

Pe cînd urca scara casei sale, simți încă de pe palierele de jos o stăruitoare aromă de fructe și o găsi în atelier pe Élodie, care o ajuta pe cetățeana Gamelin să facă dulceață de gutui. În timp ce bătrîna gospodină aprindea focul chibzuind în sinea ei cum ar putea economisi din cărbune și din zahărul roșu fără să dăuneze calității, pe scaunul ei de paie, încinsă cu un șorț de pînză revopsită, cu poala plină de fructe aurii, cetățeana Blaise curăța gutuile și le arunca, tăiate felii, într-un lighean de aramă. Aripioarele bonetei îi erau date pe spate, șuvițe întunecate i se răsuceau pe fruntea asudată; emana dintr-însa un farmec domestic și o grație familiară care insuflau gînduri mîngîioase și voluptate liniștită.

Fără să se miște, ridică spre iubit frumoasa-i privire de aur topit și spuse:

— Vezi, Évariste, lucrăm pentru dumneata. Vei mînca toată iarna un delicios jeleu de gutui, care-ți va înzdrăveni stomacul și-ți va face inima veselă.

Dar Gamelin, apropiindu-se de ea, îi șopti la ureche:

— Jacques Maubel...

În acel moment, cîrpaciul Combalot își vîrî nasul roșu prin ușa întredeschisă. Odată cu pantofii la care pusese tocuri noi, aduse și nota tălpuirilor mai vechi.

De teamă să nu fie luat drept un rău cetățean, folosea calendarul cel nou. Cetățeana Gamelin, căreia îi plăceau socotelile limpezi, se pierdea în fructidoruri și vendemiare[1].

Suspină:

---

[1] Fructidor —a douăsprezecea lună din calendarul republican, corespunzînd intervalului 18 august — 17 septembrie; vendemiar — prima lună, corespunzînd intervalului 22 septembrie—21 octombrie.

— Isuse! Vor să schimbe totul, zilele, lunile, anotimpurile, soarele și luna! Pentru Dumnezeu, domnule Combalot, ce e cu perechea asta de galoși din 8 vendemiar?

— Cetățeană, aruncați o privire în calendarul dumneavoastră ca să vă dați seama.

Ea îl desprinse din perete, își aruncă o clipă ochii pe el, apoi și-i întoarse îndată:

— N-arată creștinește! făcu ea îngrozită.

— Nu numai atît cetățeană, zise cîrpaciul, dar nu mai avem decît trei duminici în loc de patru. Și încă nu e totul: o să trebuiască să ne schimbăm felul în care socotim. N-o să mai existe nici gologani, nici bani, totul o să se măsoare în apă distilată.

La aceste cuvinte, cu buzele tremurînd, cetățeana Gamelin își ridică ochii spre tavan și suspină:

— Prea se-apucă de multe!

Și pe cînd se văicărea asemenea sfintelor femei din calvarurile de la țară, un tăciune, mocnind în spuză în lipsa ei, umplu atelierul cu o miasmă infectă, care, adăugată mirosului stăruitor de gutuie, făcu atmosfera irespirabilă.

Élodie se plînse că o zgîria în gît și ceru să se deschidă fereastra. Dar abia plecă cetățeanul cizmar, iar cetățeana Gamelin se întoarse la soba ei, că Gamelin repetă la urechea cetățenei Blaise:

— Jacques Maubel.

Ea îl privi puțin surprinsă și, foarte liniștit, fără să se oprească din tăierea unei gutui în felii:

— Ei bine? ... Jacques Maubel? ...

— El e!

— Care el?

— I-ai dat o garoafă roșie.

Ea declară că nu înțelege nimic și îi ceru să fie mai deslușit.

— Aristocratul ăla! Emigratul! Infamul! ...

Ea ridică din umeri și negă cu multă naturalețe că ar fi cunoscut vreodată un Jacques Maubel.

Și-ntr-adevăr, nu-l cunoscuse niciciînd.

Negă că ar fi dat vreodată garoafe roșii altcuiva decît lui Évariste; dar poate că-n privința asta nu-și aducea prea bine aminte.

El cunoștea puțin femeile și nu pătrunsese destul de adînc firea Élodiei; totuși o credea cît se poate de capabilă să se prefacă și să înșele pe unul încă mai abil decît dînsul.

— De ce tăgăduiești? făcu el. Știu.

Ea susținu din nou că n-a cunoscut nici un Maubel. Și terminînd de cojit gutuile, ceru niște apă pentru că i se lipeau degetele.

Gamelin îi aduse un lighean.

Și spălîndu-se pe mîini, ea își reînnoi dezvinovățirea.

El repetă iarăși că știe, și de data asta ea păstră tăcere.

Nu vedea unde țintesc întrebările amantului ei și era la o mie de leghe departe de a bănui că acel Maubel, de care nu auzise vorbindu-se niciodată, avea să compară dinaintea Tribunalului revoluționar; nu înțelegea nimic din bănuielile cu care era hărțuită, dar le știa neîntemeiate. Iată de ce, nesperînd nici cît negru sub unghie să le poată risipi, n-avea chef nici cît negru sub unghie să încerce. Încetă să se mai apere cum că nu l-a cunoscut pe Maubel, preferînd să lase gelosul să se rătăcească pe o urmă falsă, mai ales că, de la o clipă la alta, cel mai neînsemnat incident l-ar putea pune pe adevărata urmă. Micul ei copist de odinioară, devenit chipeș dragon patriot, era acum certat cu aristocratica-i metresă. Pe stradă, cînd o întîlnea pe Élodie, el o fixa cu o privire care părea că spune: „Hei, frumoaso: simt bine c-am să-ți iert faptul că te-am trădat și sunt foarte aproape de a-ți arăta iar prețuirea mea". Ea nu se mai strădui, deci, să vindece ceea ce numea toanele prietenului ei; Gamelin rămase convins că Jacques Maubel era corupătorul Élodiei.

*

În zilele care urmară, Tribunalul se îndeletnici fără răgaz cu nimicirea federalismului, care, asemenea unei hidre, amenința să devore libertatea. Fură zile încărcate; și jurații, sleiți de oboseală, expediară cît mai repede cu putință cazul femeii Roland, inspiratoare sau complice a crimelor facțiunii brissotine.

În vremea aceasta, Gamelin trecea în fiecare dimineață pe la parchet ca să grăbească afacerea Maubel. Piese importante se aflau la Bordeaux: reuși să obțină trimiterea unui comisar în căutarea lor. În sfîrșit, probele sosiră.

Substitutul de acuzator public le citi, făcu o strîmbătură, și-i spuse lui Évariste:

— Nu-s deloc grozave piesele astea! Nu găsești nimic mai ca lumea în ele! Nerozii! Măcar de-ar fi sigur că fostul conte de Maubel a emigrat!...

În cele din urmă, Gamelin reuși. Tînărul Maubel își primi actul de acuzare și fu adus dinaintea Tribunalului revoluționar la 19 brumar.

Încă de la începerea dezbaterilor, președintele luă înfățișarea mohorîtă și înfricoșătoare pe care avea grijă să și-o compună cînd conducea afaceri cu instrucția prost făcută. Substitutul de procuror își mîngîia bărbia cu capătul penei de scris și afecta seninătatea conștiinței împăcate. Grefierul citi actul de acuzare: niciodată încă nu se auzise unul mai găunos.

Președintele întrebă acuzatul dacă n-a avut cunoștință de legile promulgate împotriva emigraților.

— Le-am cunoscut, le-am respectat, răspunse Maubel, și am părăsit Franța înzestrat fiind cu pașapoarte în regulă.

Asupra motivelor călătoriei în Anglia și asupra întoarcerii sale în Franța, el dădu deslușiri într-o manieră satisfăcătoare. Avea o înfățișare agreabilă, un aer deschis și mîndru care plăcea. Femeile din tribune îl priveau cu bunăvoință. Acuzarea pretinse că fusese în Spania într-un moment cînd acea națiune era deja în război cu Franța: el afirmă că în acel timp nu părăsise orașul francez Bayonne. Un singur punct rămînea obscur. Printre hîrtiile pe care le aruncase în șemineu cînd fusese arestat, și din care nu se găsiseră decît bucățele, era una pe care se puteau citi cîteva cuvinte spaniole și numele de „Nieves".

Jacques Maubel refuză să dea explicațiile care-i fură cerute în legătură cu acest subiect. Și cînd președintele îi spuse că era în interesul acuzatului ca acesta să dea explicații, el răspunse că nu totdeauna trebuie să-ți urmezi interesul.

Gamelin nu se gîndea să-l convingă pe Maubel decît de o crimă: de trei ori îl sili pe președinte să întrebe acuzatul dacă putea da explicații asupra garoafei ale cărei petale uscate le păstra cu atîta grijă în portofel.

Maubel răspunse că nu se credea obligat să răspundă la o chestiune care nu interesa justiția, întrucît nu fusese găsit nici un fel de bilet ascuns în acea floare.

Juriul se retrase în sala de deliberare, înclinat favorabil spre bunăvoință față de tînărul bărbat, a cărui afacere obscură părea că ascunde mai degrabă mistere amoroase. De data aceasta, pînă și cei buni, purii înșiși l-ar fi achitat bucuros. Unul din ei, un fost nobil care dăduse dovezi de atașament față de Revoluție, spuse:

— Oare i se poate reproșa nașterea? Eu însumi am avut nefericirea de a mă naște în aristocrație.

— Da, însă tu ai părăsit-o, replică Gamelin, pe cînd el a rămas într-însa.

Și vorbi cu atîta vehemență împotriva acelui conspirator, acelui emisar al lui Pitt, acelui complice al lui Cobourg[1], care trecuse peste mări și țări pentru a-i aținta pe dușmanii libertății, ceru cu atîta aprindere condamnarea trădătorului, încît trezi umoarea mereu neliniștită, vechea severitate a juraților patrioți.

Unul din ei îi spuse cinic:

— Există servicii care, între colegi, nu se pot refuza.

Verdictul „la moarte" fu dat cu majoritate de un vot.

Condamnatul își ascultă sentința în liniște, zîmbind. Privirea pe care o plimbă fără grabă prin sală exprimă, întîlnind chipul lui Gamelin, un indescriptibil dispreț.

Nimeni nu aplaudă sentința.

Dus înapoi la închisoarea Conciergerie, în așteptarea execuției care trebuia să aibă loc în aceeași seară, la lumina făcliilor, Jacques Maubel scrise o scrisoare:

Scumpa mea soră, tribunalul mă trimite la eșafod, dîndu-mi astfel singura bucurie pe care o puteam încerca de cînd a murit mult adorata mea Nieves. Mi-au luat unicul bun care-mi mai rămăsese de la ea, o floare de rodie, zicînd, nu știu de ce, că ar fi o garoafă.

Iubeam artele: la Paris, în zilele mele fericite, am adunat picturi și gravuri aflate acum la loc sigur și care-ți vor fi înmînate de îndată ce va fi cu putință. Te rog, scumpă soră, să le păstrezi în amintirea mea.

[1] Frederic Josias ducè de Saxa-Cobourg (1737—1815), feldmareșal austriac, învingător al generalului francez republican Dumouriez, dar învins apoi de generalii Moreau și Jourdan.

Își tăie o șuviță de păr, o puse în scrisoarea pe care o împături și scrisese adresa:

Cetățenei Clémence Dezeimeries, născută Maubel.
La Réole.

Dădu toți banii pe care-i avea asupra lui gardianului, rugîndu-l să facă în așa fel ca scrisoarea să ajungă la destinație, ceru o sticlă de vin și bău cu înghițituri mici în așteptarea caretei...

După cină, Gamelin alergă la *Amorul pictor* și se năpusti în camera albastră, unde în fiecare noapte îl aștepta Élodie.

— Ai fost răzbunată, îi spuse el. Jacques Maubel nu mai există. Careta care-l ducea la moarte a trecut pe sub ferestrele tale, înconjurată de făclii.

Ea înțelese:

— Ticălosule! Tu l-ai ucis, tu, și nici n-a fost amantul meu. Nu-l cunoșteam... nu l-am văzut niciodată... Și ce om era? Tînăr, plăcut... nevinovat. Și tu l-ai ucis, ticălosule! Ticălosule!

Căzu leșinată. Dar, în umbrele ușoarei morți care este leșinul, se simțea copleșită în același timp și de oroare, și de voluptate. Își veni pe jumătate în fire: pleoapele grele îi descoperiră albul ochilor, pieptul i se umflă, mîinile tremurînde căutau amantul. Îl strînse în brațe pînă la sufocare, își înfipse unghiile în carnea lui și cu gura sfîșiată îi dete cel mai mut, cel mai surd, cel mai lung, cel mai dureros și cel mai delicios dintre sărutur.

Îl iubea cu carnea întregii ei făpturi, și cu cît îi părea mai groaznic, crud, atroce, cu cît îl vedea mai mînjit în sîngele victimelor sale, cu atît îi era mai multă foame și mai multă sete de el.

XVII

ÎN 24 FRIMAR[1] LA ZECE DIMINEAŢA, sub un cer strălucitor şi trandafiriu care topea gheţurile nopţii, cetăţenii Guénot şi Delourmel, delegaţi ai Comitetului siguranţei generale, sosiră la barnabiţi şi cerură să fie conduşi la Comitetul de supraveghere al secţiei, în sala consiliului, unde-l găsiră pe cetăţeanul Beauvisage, care tocmai umplea cu butuci şemineul. Dar nu-l văzură defel la început, din cauza staturii lui scunde şi îndesate.

Cu glasul spart al cocoşaţilor, cetăţeanul Beauvisage rugă delegaţii să ia loc şi se puse în întregime la dispoziţia lor.

Guénot îl întrebă dacă nu-l cunoaşte cumva pe un anume fost des Ilettes, care locuieşte în apropiere de Pont-Neuf.

— Este, adăugă el, un individ pe care sunt însărcinat să-l arestez.

Şi arătă ordinul Comitetului siguranţei generale.

Scrutîndu-şi cîtva timp în memorie, Beauvisage răspunse că nu cunoştea nici un individ cu numele des Ilettes, că suspectul astfel desemnat putea să nici nu locuiască în secţie, întrucît unele părţi din secţiile Muséum, Unité, Marat-et-Marseille se găseau şi ele în apropiere de Pont-Neuf; că, dacă totuşi locuia în secţie, trebuie că era sub un alt nume decît cel indicat de ordinul Comitetului; că, oricum, tot va fi descoperit fără întîrziere.

— Să nu mai pierdem timpul! spuse Guénot. A fost semnalat vigilenţei noastre de scrisoarea uneia din complicele sale, care a fost interceptată şi remisă Comitetului acum cincisprezece zile, şi de care cetăţeanul Lacroix a luat cunoştinţă abia

[1] A treia lună din calendarul republican, corespunzînd intervalului 21 noiembrie — 20 decembrie.

ieri seară. Suntem copleşiţi: plouă din toate părţile cu atîtea denunţuri, că nu mai ştii pe care să-l urmăreşti.

— Denunţurile, replică mîndru Beauvisage, vin puhoi şi la Comitetul de vigilenţă al secţiei. Unii fac destăinuiri din civism; alţii, momiţi de o hîrtie de o sută de soli. Mulţi copii îşi denunţă părinţii, rîvnindu-le averea.

— Scrisoarea asta, reluă Guénot, provine de la o fostă, Rochemaure, femeie galantă, la care se juca bribri, şi are ca destinatar un cutare cetăţean Rauline; dar în realitate era adresată unui emigrat aflat în serviciul lui Pitt. Am luat-o cu mine ca să vă arăt în ce anume îl priveşte pe individul des Ilettes.

Scoase scrisoarea din buzunar.

— Începe cu nişte lungi informaţii despre acei membri ai Convenţiei, care, după spusele femeii, ar putea fi atraşi prin oferirea unei sume de bani sau promiţîndu-li-se funcţii înalte într-o nouă orînduire, mai stabilă decît cea de azi. Apoi se citeşte pasajul următor:

Mă întorc de la Dl. des Ilettes, care locuieşte într-un pod, aproape de Pont-Neuf, şi trebuie să fii pisică sau drac ca să te poţi căţăra acolo; pentru a trăi, Dl. des Ilettes este nevoit să facă paiaţe. Este un om cu judecată: iată de ce vă transmit, domnule, esenţialul conversaţiei avute cu el. Nu crede că actuala stare de lucruri poate dura multă vreme. Nu-i vede sfîrşitul în victoria coaliţiei; şi evenimentele par să-i dea dreptate; căci, după cum ştiţi, domnule, de cîtva timp ştirile despre război sunt proaste. El ar crede mai degrabă în răsculareа oamenilor simpli şi a femeilor din popor, încă profund legate de religia lor. Consideră că groaza generală pe care o răspîndeşte Tribunalul revoluţionar va uni curînd întreaga Franţă împotriva iacobinilor. „Tribunalul acesta, a spus el în glumă, care judecă regina Franţei alături de o vînzătoare de pîine, seamănă acelui William Shakespeare, atît de admirat de englezi, etc ...“ Nu crede că ar fi imposibil ca Robespierre să ia în căsătorie pe Doamna Regală, făcîndu-se numit protector al regatului.

V-aş fi recunoscătoare, domnule, dacă mi-aţi da în păstrare sumele care mi se datorează, adică o mie de lire sterline, în locul folosit de obicei, însă feriţi-vă de a-i mai scrie D-lui

Morhardt: tocmai a fost arestat, băgat la închisoare etc... etc...

— Jupînul des Ilettes face paiaţe, spuse Beauvisage, iată un indice preţios... cu toate că există o grămadă de mici industrii de felul ăsta în secţie.

— Asta mi-aduce aminte, făcu Delourmel, că i-am promis o păpuşă fiicei mele mai mici, Nathalie, care este bolnavă de scarlatină. Ieri i-au apărut petele. Fierbinţeala nu-i de temut, dar cere îngrijire. Şi Nathalie, foarte dezvoltată pentru vîrsta ei şi de o deşteptăciune ieşită din comun, are o sănătate şubredă.

— Eu, zise Guénot, n-am decît un băiat. Aleargă cu cercul, un cerc de butoi, şi face, chipurile, balonaşe montgolfier suflînd în pungi.

— De cele mai multe ori, observă Beauvisage, copiii se joacă mai bine cu lucruri care nu sunt jucării. Nepotu-meu Émile, un puştan de şapte ani, foarte deştept, se distrează toată ziua cu pătrăţele de lemn, din care face clădiri... Obişnuiţi?...

Şi Beauvisage întinse celor doi delegaţi tabachera deschisă.

— Acum hai să găbjim pramatia aia, spuse Delourmel care purta mustăţi lungi şi rostogolea nişte ochi cît cepele. În dimineaţa asta am poftă să mănînc momiţe de aristocrat stropite cu un pahar de vin alb.

Beauvisage propuse delegaţilor să meargă în piaţa Dauphine să-l caute la prăvălie pe colegul lui, Dupont, care-l ştie la sigur pe individul des Ilettes.

Mergeau în aerul rece, urmaţi de patru grenadieri ai secţiei.

— Aţi văzut *Judecata de-apoi a regilor?* îşi întrebă Delourmel tovarăşii: piesa merită să fie văzută. Autorul îi arată pe toţi regii Europei refugiaţi pe o insulă pustie, la picioarele unui vulcan care-i înghite. E-o lucrare patriotică.

La colţul străzii Harlay, Delourmel zări o trăsurică strălucind ca o capelă, împinsă de o bătrînă care purta peste bonetă o pălărie de pînză cerută.

— Ce vinde bătrîna asta? întrebă el.

Răspunse chiar bătrîna:

— Uitaţi-vă, domnule, şi alegeţi. Am şiraguri de mătănii şi rozare, crucifixuri, iconiţe cu sfîntul Anton, giulgiuri sfinţite, batiste cu sfînta Veronica, *Ecce Homo*, *Agnus Dei*, cor-

nuri de vînătoare şi inele de-ale sfîntului Hubert, şi toate celelalte lucruri trebuincioase cucerniciei.

— Ăsta-i arsenalul fanatismului! strigă Delourmel.

Şi procedă la interogarea sumară a vînzătoarei ambulante, care, la toate întrebările lui răspundea:

— Fiule, de patruzeci de ani tot vînd lucruri sfinţite.

Zărind un guard în uniformă albastră care trecea prin apropiere, unul din delegaţii Comitetului siguranţei generale îi ordonă s-o conducă la Conciergerie pe bătrîna femeie năucită.

Cetăţeanul Beauvisage atrase atenţia lui Delourmel că intra mai degrabă în atribuţiile Comitetului de supraveghere să aresteze negustoreasa şi s-o trimită la secţie; că, la urma urmei, nici nu mai ştiai ce atitudine să iei faţă de fostul cult ca să acţionezi potrivit vederilor guvernului şi că ar trebui ori să se îngăduie, ori să se interzică totul.

Apropiindu-se de prăvălia tîmplarului, delegaţii şi comisarul auziră strigăte furioase amestecate cu scîrţîitul fierăstrăului şi cu icniturile rindelei. Între tîmplarul Dupont şi vecinul său, portarul Remacle, izbucnise sfada, din cauza cetăţencei Remacle pe care o atracţie de neînvins o mîna mereu spre fundul tîmplăriei, de unde se întorcea în loja porţii plină de aşchii şi rumeguş. Portarul ofensat trînti un picior cîinelui tîmplarului, chiar în timp ce propria lui fiică, mica Joséphine, lua cu dragoste animalul în braţe. Indignată, Joséphine se porni pe urlete împotriva tatălui; tîmplarul zbieră înfuriat:

— Mă ticălosule! Îţi interzic să-mi baţi cîinele!

— Iar eu, replică portarul ridicîndu-şi mătura, îţi interzic să-mi . . .

Nu apucă să termine: gealăul tîmplarului îi sparse capul.

De îndată ce-l văzu pe cetăţeanul Beauvisage întovărăşit de cei doi delegaţi, portarul alergă spre el şi-i zise:

— Cetăţene comisar, eşti martor că descreieratul ăsta tocmai mă asasina!

Cetăţeanul Beauvisage, care purta bonetă roşie ca însemn al dregătoriei lui, îşi întinse braţele lungi într-un gest de împăcare, şi, adresîndu-se portarului şi tîmplarului:

— O sută de soli, spuse el, aceluia dintre voi care o să ne arate unde se găseşte un suspect căutat de Comitetul siguranţei generale, fostul des Ilettes, fabricant de polichineli.

Amîndoi, și portarul și tîmplarul, arătară deodată unde e locuința lui Brotteaux, nemaicertîndu-se decît pentru asignatul de o sută de soli promis denunțătorului.

Delourmel, Guénot și Beauvisage, urmați de cei patru grenadieri, de portarul Remacle, de tîmplarul Dupont și de o duzină de pușți din cartier, se înșirară pe scările care se zguduiau sub pașii lor, apoi urcară scara de morar prinsă de perete.

În podul său, Brotteaux decupa paiațe în timp ce părintele Longuemare, așezat dinainte-i, lega în sforicele membrele lor împrăștiate și surîdea văzînd cum i se nasc astfel, de sub degete, ritmul și armonia.

La auzul paturilor de armă izbind palierul, călugărul tresări din toate încheieturile nu pentru că ar fi fost mai puțin curajos decît Brotteaux, care rămînea impasibil, ci pentru că respectul pentru omenesc nu-l obișnuise să-și compună o ținută prefăcută. Din întrebările cetățeanului Delourmel, Brotteaux înțelese de unde venea lovitura și-și dădu seama nițel cam tîrziu cum te mai păcălești destăinuindu-te femeilor. Invitat să-l urmeze pe cetățeanul comisar, își luă Lucrețiul și cele trei cămăși pe care le avea.

— Cetățeanul acesta, spuse el arătînd spre părintele Longuemare, este ajutorul pe care mi l-am luat pentru fabricarea paiațelor. Are domiciliul aici.

Dar cum călugărul nu putu prezenta un certificat de civism, fu pus împreună cu Brotteaux sub stare de arest.

Cînd cortegiul trecu prin fața lojii portarului, sprijinită în măturoi, cetățeana Remacle își privi locatarul cu aerul pe care-l are virtutea văzînd crima în mîinile legii. Mica Joséphine, frumușică și disprețuitoare, îl ținu de zgardă pe Mouton, care voia să-și lingă prietenul ce-i dăduse zahăr. O mulțime de curioși umplea piața Thionville.

La picioarele scării, Brotteaux întîlni o tînără țărăncuță care se pregătea să urce treptele. Ea purta pe braț un coș plin de ouă și în mînă ținea o lipie învelită într-un prosop. Era Athénaïs, care venea de la Palaiseau să-i aducă salvatorului o mărturie a recunoștinței sale. Cînd observă că magistrații și cei patru grenadieri îl duceau pe „domnul Maurice", ea rămase ca prostită, întrebă dacă-i adevărat, se apropie de comisar și-i spuse cu blîndețe:

— Nu-l duceţi, nu-i aşa? Asta nu-i cu putinţă ... Dar dumneavoastră nu-l cunoaşteţi! El e bun ca bunul Dumnezeu!

Cetăţeanul Delourmel o împinse înapoi şi făcu semn grenadierilor să înainteze. Atunci Athénaïs se slobozi în cele mai murdare sudălmi, în cele mai obscene invective la adresa magistraţilor şi grenadierilor, care aveau impresia că li se golesc în cap toate ligheanele de la Palais-Royal şi de pe strada Fromenteau. Pe urmă, cu un glas care umplu toată piaţa Thionville şi care făcu să freamăte mulţimea curioşilor, ea strigă:

— Trăiască regele! Trăiască regele!

XVIII

CETĂŢEANA GAMELIN ŢINEA LA BĂTRÎNUL Brotteaux şi îl socotea drept omul cel mai plăcut şi în acelaşi timp cel mai însemnat de care se apropiase vreodată. Nu-i spusese adio cînd fusese arestat, pentru că se temea să înfrunte autorităţile şi pentru că în umila ei stare privea laşitatea ca pe o datorie. Dar primise o lovitură din care nu-şi mai revenea.

Nu mai putea mînca şi se tînguia că-şi pierduse pofta tocmai cînd avea în sfîrşit cu ce să şi-o astîmpere. Încă îşi admira fiul; dar nu mai îndrăznea să se gîndească la înfiorătoarea funcţie pe care o îndeplinea şi era bucuroasă că nu-i decît o femeie neştiutoare, ca să nu trebuiască să-l judece.

Sărmana mamă regăsise un vechi şirag de mătănii pe fundul unui cufăr: nu ştia să-l folosească prea bine, dar dădea de lucru degetelor ei tremurătoare. După ce trăise pînă la bătrîneţe fără să practice religia, era pe cale să devină evlavioasă: toată ziua, la colţul vetrei, se ruga lui Dumnezeu pentru mîntuirea copilului ei şi a bunului domn Brotteaux. Deseori Élodie venea s-o vadă: nu îndrăzneau să se privească şi, aşezate una lîngă cealaltă, vorbeau la-ntîmplare despre lucruri lipsite de importanţă.

Într-o zi de pluviar[1], pe cînd zăpada care cădea în fulgi mari întuneca cerul şi înăbuşea toate zgomotele oraşului, cetăţeana Gamelin care se afla singură acasă, auzi bătăi în uşă. Tresări: de cîteva luni, cel mai uşor zgomot o făcea să se înfioare. Deschise uşa. Intră un tînăr de optsprezece-douăzeci de ani, păstrîndu-şi pălăria pe cap. Era îmbrăcat într-un car-

[1] A cincea lună din calendarul republican, acoperind intervalul 20, 21 sau 22 ianuarie — 19, 20 sau 21 februarie.

rick[1] verde ca sticla, ale cărui trei rînduri de gulere îi acopereau pieptul și talia. Purta cizme cu carîmbul răsfrînt după moda englezească. Pletele castanii îi cădeau în bucle pe umeri. Înaintă pînă la mijlocul atelierului ca pentru a aduna tot ceea ce geamlîcul primea, prin ninsoare, ca lumină, și cîteva clipe rămase nemișcat și tăcut.

În sfîrșit, pe cînd cetățeana Gamelin îl privea uluită:

— Nu-ți mai recunoști fata?

Bătrîna femeie își împreună mîinile:

— Julie!... Tu ești... Dumnezeule, e cu putință!...

— Vezi bine, eu sunt! Sărută-mă, mămico!

Cetățeana văduvă Gamelin își strînse fiica în brațe scăpînd o lacrimă pe gulerul carrickului. Apoi vorbi din nou, cu neliniște în glas:

— Tu, la Paris!...

— Ah, mămico, de-aș fi venit singură!... Pe mine nimeni nu m-ar fi recunoscut în haina asta.

Într-adevăr, carrickul îi ascundea formele și nu părea prin nimic deosebită de mulți alți tineri care, ca și ea, purtau plete lungi, despărțite în două. Trăsăturile feței ei, fine și fermecătoare, dar arse de soare, supte de oboseală, asprite de griji, exprimau cutezanță și bărbăție. Era subțirică, avea picioare lungi și drepte, gesturile îi erau îndrăznețe; numai glasul limpede ar fi putut-o trăda.

Mama o întrebă dacă-i e foame. Ea răspunse că ar mînca bucuroasă, și cînd i se dădu pîine, vin și jambon, ea se apucă să mănînce rezemîndu-și un cot pe masă, frumoasă și lacomă aidoma zeiței Ceres în coliba bătrînei Baubô.

Apoi, cu paharul încă la buze:

— Mămico, ai idee cînd se-ntoarce frate-meu? Am venit să-i vorbesc.

Buna mamă își privi, încurcată, fata și nu răspunse nimic.

— Trebuie să-l văd. Soțul meu a fost arestat azi dimineață și dus la **Luxembourg.**

Îl numea „soț" pe Fortuné de Chassagne, fost nobil și ofițer în regimentul lui Bouillé[2]. Se îndrăgostise de ea pe cînd era lucrătoare modistă în strada Lombarzilor, o răpise

[1] Redingotă-pelerină specific englezească, avînd mai multe rînduri de gulere.

[2] Marchizul François-Claude de Bouillé (1739—1800), general francez care pregătise fuga lui Ludovic XVI.

și o dusese în Anglia, unde emigrase după 10 august. Era amantul ei; dar ea găsea că e mai decent, în fața mamei, să-i spună soț. Și își zicea că mizeria îi căsătorise de-a binelea, că nimic nu sfințește ca nenorocirea.

Nu o dată amîndoi își petrecuseră noaptea pe vreo bancă din parcurile Londrei și adunaseră bucăți de pîine de sub mesele tavernelor din Piccadilly.

Mama nu scotea o vorbă, și o privea cu o căutătură posomorîtă.

— N-auzi, mamă? Timpul zboară, trebuie să-l văd neîntîrziat pe Évariste: numai el îl poate salva pe Fortuné.

— Julie, îi răspunse mama, e mai bine să nu-i vorbești fratelui tău.

— Cum? Ce tot spui, mamă?

— Spun că e mai bine să nu-i vorbești fratelui tău despre domnul de Chassagne.

— Mamă, și totuși trebuie neapărat!

— Copila mea, Évariste nu-i iartă domnului de Chassagne că te-a răpit. Tu știi cu cîtă mînie vorbea despre el și cum îi mai spunea în fel și chip.

— Da, îl făcea corupător, zise Julie cu un mic hohot șuierat de rîs, dînd din umeri.

— Copila mea, a fost jignit de moarte. Évariste s-a jurat să nu mai vorbească de domnul de Chassagne. Și iată că au trecut doi ani fără să sufle măcar un cuvînt nici de el, nici de tine. Dar sentimentele nu i s-au schimbat; îl știi: nu vă iartă.

— Dar, mamă, de vreme ce Fortuné s-a însurat cu mine... la Londra...

Sărmana mamă își ridică ochii și brațele:

— Ajunge ca Fortuné să fie un aristocrat, un emigrat, ca Évariste să-l socotească dușman.

— În sfîrșit, răspunde-mi, mamă: crezi că dacă o să-i cer să facă pe lîngă procuror și pe lîngă Comitetul siguranței generale demersurile necesare pentru a-l salva pe Fortuné, n-o să consimtă?... Dar, mamă, ar fi un monstru dac-ar refuza!

— Copilă, fratele tău e-un om cumsecade și-un bun fiu. Dar să nu-i ceri, oh! să nu-i ceri să se intereseze de domnul de Chassagne... Ascultă-mă, Julie. El nu-mi împărtășește deloc gîndurile și, fără-ndoială, eu n-aș fi în stare să-l înțeleg...

dar e judecător; are principii; face după cum îi porunceşte conştiinţa. Nu-i cere nimic, Julie.

— Văd că-l cunoşti acum. Ştii că e rece, nesimţitor, că e fără inimă, că n-are decît ambiţie, vanitate. Şi totdeauna ai ţinut mai mult la el decît la mine. Cînd trăiam tustrei laolaltă, mi-l dădeai ca model. Umbletul lui măsurat cu compasul şi vorba lui gravă îţi impuneau respect: îi descopereai toate virtuţile, iar pe mine mă dezaprobai totdeauna, îmi puneai în seamă toate viciile, pentru că eram sinceră şi pentru că mă căţăram în copaci. N-ai putut să mă suferi niciodată. Nu-l iubeai decît pe el. Dacă vrei să ştii, uite! Îl urăsc pe Évariste al tău; e-un făţarnic!

— Taci, Julie: am fost o mamă bună şi pentru tine ca şi pentru el. Te-am făcut să înveţi o meserie. Nu de mine a depins ca tu să rămîi o fată cinstită şi să te măriţi pe măsura stării tale. Mi-ai fost dragă, te-am iubit şi încă te mai iubesc. Te iert cu toată dragostea. Dar nu-l vorbi de rău pe Évariste. E un fiu bun. Totdeauna a avut grijă de mine. Cînd m-ai părăsit, cînd ţi-ai lăsat starea, prăvălia, ca să te duci să trăieşti cu domnul de Chassagne, ce s-ar fi ales de mine fără el? Aş fi murit de mizerie şi de foame.

— Nu vorbi aşa, mamă — ştii bine că Fortuné şi cu mine te-am fi înconjurat cu toată dragostea, dacă, aţîţată de Évariste, nu ţi-ai fi întors faţa de la noi. Mai dă-mi bună pace! Nu-i în stare de-o faptă bună; s-a prefăcut că are grijă de tine numai ca să mă facă odioasă în ochii tăi. El! El să te iubească? ... Oare-i capabil să iubească pe cineva? N-are nici inimă, nici minte. Şi nici pic de talent, nici pic. Ca să pictezi, trebuie să ai o fire mai iubitoare decît a lui.

Îşi plimbă privirea peste pînzele din atelier, pe care le regăsea aşa cum le lăsase.

— Uite, ăsta-i sufletul lui! L-a aşternut pe pînze, rece şi întunecat. Oreste, Orestele lui, cu ochii tîmpi, gură rea şi c-o mutră de parc-ar fi tras în ţeapă, e el întreg ... La urma urmei, mamă, tu nu-nţelegi nimic? Nu-l pot lăsa pe Fortuné în închisoare. Îi ştii bine pe ăştia, iacobinii, patrioţii, toată clica lui Évariste. Au să-l trimită la moarte. Mamă, mamă scumpă, măicuţa mea, nu vreau să mi-l ucidă. Îl iubesc! îl iubesc! A fost aşa de bun cu mine, şi am fost aşa de nefericiţi împreună! Uite, carrickul ăsta este o haină de-a lui. Nu mai aveam nici cămaşă. Un prieten de-al lui Fortuné mi-a împrumutat o

vestă şi munceam la un limonagiu din Dover, în timp ce el lucra la un coafor. Ştiam bine că revenind în Franţa ne riscam viaţa; dar am fost întrebaţi dacă n-am vrea să plecăm la Paris pentru a îndeplini o misiune însemnată ... Am consimţit; am fi acceptat şi o misiune la dracu! Ni s-a plătit drumul şi ni s-a dat o poliţă pentru un bancher din Paris. Am găsit birourile închise: bancherul e la închisoare şi o să fie ghilotinat. N-aveam nici măcar un liard roşu[1]. Toate persoanele cu care ne-am asociat şi la care ne-am fi putut adresa sunt fugite sau închise. Nici o uşă la care să baţi. Ne culcam într-un grajd din strada Femeii-fără-cap. Un lustragiu milos, care dormea pe paie acolo împreună cu noi, i-a împrumutat iubitului meu una din cutiile lui, o perie şi o cutie cu cremă, goală pe trei sferturi. Timp de cincisprezece zile, Fortuné şi-a cîştigat pîinea lui şi a mea, lustruind pantofi în piaţa Grève. Dar luni, un membru al Comunei îşi puse piciorul pe cutie şi ceru să-i lustruiască cizmele. Era un fost măcelar căruia Fortuné îi trăsese odinioară un picior în spate pentru că vînduse carne înşelînd la cîntar. Cînd Fortuné îşi ridică fruntea pentru a cere cei doi soli care i se cuveneau, ticălosul îl recunoscu, îi strigă aristocrat şi-l ameninţă că va pune să fie arestat. Mulţimea se-ngrămădi; era alcătuită din oameni cumsecade şi cîţiva zănateci care începură să strige: „La moarte cu emigratul!" şi să cheme jandarmii. Tocmai atunci îi duceam lui Fortuné supa. Am văzut cum l-au luat la secţie şi cum l-au închis în biserica Saint-Jean. Am vrut să-l îmbrăţişez: m-au împrîncit înapoi. Mi-am petrecut noaptea ca un cîine, pe-o treaptă a bisericii ... L-au dus, în dimineaţa asta ...

Julie nu putu isprăvi; hohotele o înăbuşeau.

Ea îşi aruncă pălăria pe duşumea şi îngenunche la picioarele mamei sale!

— L-au dus, în dimineaţa asta, la închisoarea Luxembourg. Mamă, mamă, ajută-mă să-l salvez; ai milă de fiica ta!

Vărsînd şiroaie de lacrimi, ea îşi desfăcu carrickul şi pentru a se arăta mai bine ca amantă şi fiică, îşi descoperi pieptul; şi luînd mîinile mamei, ea le apăsă pe sînii care zvîcneau.

— Fata mea scumpă, Julie a mea, Julie a mea! suspină văduva Gamelin.

---

[1] Liard de aramă — veche monedă valorînd un sfert de sou.

Şi îşi lipi faţa udă de lacrimi de obrajii tinerei femei.

Preţ de cîteva clipe, ele păstrară tăcere. Biata mamă se gîndea ce mijloc să găsească pentru a-şi ajuta fata, şi Julie pîndea privirea ochilor ei înecaţi de lacrimi.

„Poate că, visa mama lui Évariste, poate că dacă îi vorbesc, o să se lase înduplecat. El e bun, el e blînd. De nu l-ar fi asprit politica, de n-ar fi suferit înrîurirea iacobinilor, n-ar avea neînduplecările astea care mă înspăimîntă pentru că nu le înţeleg".

Luă între palme capul Juliei:

— Ascultă, fata mea. Am să-i vorbesc lui Évariste. O să-l pregătesc să te vadă, să te asculte. Vederea ta ar putea să-l enerveze şi mi-e teamă de întîia pornire... Şi pe urmă, îl cunosc: haina asta l-ar scoate din sărite; este neînduplecat cu tot ce are legătură cu moravurile, cu buna-cuviinţă. Chiar şi eu am fost puţin surprinsă văzînd-o pe Julie a mea îmbrăcată băieţeşte.

— Ah! mamă, emigrarea şi cumplitele tulburări din regat au făcut travestiurile foarte obişnuite. Sunt folosite ca să te poţi ocupa de-o meserie, ca să nu fii recunoscut, ca să faci să se potrivească un paşaport ori un certificat împrumutat. L-am văzut la Londra pe micul Girey îmbrăcat în fată şi încă avînd aerul unei fete foarte nostime; şi-ai să-mi dai dreptate, mamă, că travestiul ăla este mai scabros decît al meu.

— Biata mea copilă, n-ai de ce să te dezvinovăţeşti în faţa mea nici pentru asta, nici pentru altceva. Sunt mama ta: în ochii mei ai să fii totdeauna nevinovată. Am să-i vorbesc lui Évariste, am să-i spun...

Se întrerupse. Simţea cum îi este fiul; simţea, dar nu-i venea să creadă, nu vroia să ştie.

— El e bun. O să facă pentru mine... pentru tine ce-am să-i cer.

. Şi cele două femei, nespus de istovite, tăcură. Julie adormi cu capul pe genunchii pe care se odihnise în copilărie. În timpul acesta, cu mătăniile în mînă, îndurerata mamă plîngea relele pe care le simţea venind tiptil, în calmul zilei aceleia de ninsoare în care totul amuţea — paşii, roţile, cerul.

Dintr-o dată, cu agerimea auzului ascuţit de nelinişte, desluşi că fiul său urca scara.

— Évariste!... exclamă ea. Ascunde-te!

Şi îşi împinse fiica în camera ei.

— Cum te simţi astăzi, măicuţă bună?

Évariste îşi agăţă pălăria în cuier, schimbă haina albastră cu o vestă de lucru şi se aşeză în faţa şevaletului. De cîteva zile schiţa în cărbune o Victorie depunînd o coroană pe fruntea unui soldat mort pentru patrie. Ar fi tratat subiectul acesta cu entuziasm, dar Tribunalul îi devora toată ziua, îi stăpînea tot sufletul; dezobişnuită cu desenul, mîna se făcea greoaie şi leneşă.

Fredona *O să meargă.*

— Cînţi, copile, spuse cetăţeana Gamelin; ţi-e inima bucuroasă.

— E de datoria noastră să ne bucurăm mamă: avem veşti bune. Vendeea a fost sfărîmată; austriecii, înfrînţi; armata Rinului a forţat liniile pe Lautern şi Wissembourg. Se-apropie ziua în care Republica triumfătoare îşi va arăta îngăduinţa. De ce trebuie oare ca îndrăzneala conspiratorilor să se mărească pe măsură ce puterea Republicii creşte, de ce trădătorii se străduiesc să lovească din umbră patria în timp ce ea-şi trăsneşte duşmanii care-o atacă făţiş?

Împletind un ciorap, cetăţeana Gamelin îşi urmărea fiul pe deasupra ochelarilor.

— Berzélius, vechiul tău model, a venit să ceară cele zece livre pe care i le datorai: i le-am dat. Pe mica Joséphine a durut-o burta pentru că a mîncat prea mult din dulciurile date de tîmplar. I-am făcut un ceai... Desmahis a venit să te vadă; i-a părut rău că nu te-a găsit. Vroia să graveze un subiect după o compoziţie de-a ta. Te consideră un mare talent. De treabă flăcău, ţi-a privit schiţele şi le-a admirat.

— Cînd pacea va fi restabilită şi conspiraţia înăbuşită, spuse pictorul, voi relua pînza cu Oreste. N-am obiceiul să mă laud; dar e acolo un cap demn de David.

Trasă dintr-o linie maiestuoasă braţul Victoriei.

— Ea întinde ramuri de palmier, spuse el. Dar ar fi mai frumos ca înseşi braţele ei să fie nişte ramuri.

— Évariste!

— Mamă?...

— Am primit veşti... ghiceşte de la cine...

— Nu ştiu...

— De la Julie... sora ta... Nu-i fericită.

— Ar fi fost scandalos să fie.

— Nu vorbi așa, copile: e sora ta. Julie nu e rea: are simțăminte frumoase, pe care nenorocirea le-a întărit. Ea te iubește. Pot să te asigur, Évariste, că ea își dorește o viață de muncă, pilduitoare și nu visează decît să se apropie iar de ai săi. Nimic nu te împiedică să o vezi. S-a măritat cu Fortuné Chassagne.

— Ți-a scris?

— Nu.

— Cum de ai veşti de la ea, mamă?

— Nu prin vreo scrisoare, copile, ci...

El se ridică și o întrerupse cu glas cumplit:

— Taci, mamă! Să nu-mi spui că s-au întors amîndoi în Franța... Pentru că ar trebui să piară, și cel puțin asta să nu fie prin mine. Pentru ei, pentru dumneata, pentru mine, fă în așa fel încît să nu știu că se află la Paris... Nu mă forța s-o știu; altfel...

— Ce vrei să spui, copile? Ai vrea, ai îndrăzni să...?

— Mamă, ascultă-mă: dacă aș ști că sora mea, Julie, se află în camera asta... (și arătă cu degetul ușa închisă), m-aș duce imediat s-o denunț Comitetului de vigilență al secției.

Sărmana mamă, tot atît de albă ca boneta pe care o purta, lăsă să-i cadă împletitura din mîinile tremurătoare și suspină cu un glas mai slab decît cel mai slab murmur:

„Nu voiam s-o cred, dar văd bine: e-un monstru..."

Tot atît de palid ca și ea, cu spumă pe buze, Évariste o luă la fugă, alergînd să caute lîngă Élodie uitarea, somnul, avantgustul delicios al neantului.

XIX

ÎN TIMP CE PĂRINTELE LONGUEMARE şi fata Athénaïs erau interogaţi la secţie, Brotteaux fu dus între doi jandarmi la Luxembourg, unde portarul refuză să-l primească spunînd că nu mai sunt locuri. Bătrînul financiar fu dus apoi la Conciergerie şi introdus la grefă, o încăpere destul de mică, împărţită în două printr-un paravan cu geamuri. Pe cînd grefierul îi înscria numele în registrul de încarcerare, Brotteaux zări prin ochiurile de sticlă doi oameni care, întinşi pe cîte o saltea ponositä, păstrau o nemişcare de mort şi, cu privirea fixă, păreau să nu vadă nimic. Farfurii, sticle, resturi de pîine şi de carne acopereau pămîntul în jurul lor. Erau nişte condamnaţi la moarte care aşteptau careta.

Fostul des Ilettes fu condus într-o celulă unde, în licărirea unei lanterne, întrezări întinse două fiinţe, una sălbatică, mutilată, hidoasă, cealaltă graţioasă şi blîndă. Cei doi deţinuţi îi oferiră puţin din paiele lor putrede şi păduchioase, ca el să nu se culce pe pămîntul mînjit cu excremente. Brotteaux se lăsă să cadă pe o bancă, în umbra greu mirositoare şi, cu capul rezemat de perete, rămase mut, nemişcat. Simţea o asemenea durere, că şi-ar fi sfărîmat capul de perete dacă ar fi avut atîta putere. Nu putea să mai respire. Ochii i se împăienjeniră; un ţiuit prelung, monoton ca tăcerea, îi cotropi auzul şi simţi cum întreaga-i fiinţă se cufundă într-un neant delicios. Timp de o clipă fără seamăn, totul în el fu armonie, limpezime senină, parfum, desfătare. Apoi el încetă să mai fie.

Cînd îşi reveni, primul lucru care-i trecu prin minte fu să regrete că leşinase şi, filosof chiar şi-n stupoarea disperării, meditä că-i fusese dat să coboare pînă-n străfundul temniţei, în aşteptarea ghilotinei, spre a încerca senzaţia celei mai

vii voluptăți pe care simțurile sale o gustaseră vreodată. Se străduí să-și piardă iar cunoștința, dar nu reuși ci, dimpotrivă, și puțin cîte puțin, simți cum aerul infect al celulei îi aduce în plămîni, odată cu căldura vieții, conștiința intolerabilei sale mizerii.

Între timp, cei doi tovarăși îi socoteau tăcerea drept o crudă ocară. Brotteaux, care era sociabil, încercă să le astîmpere curiozitatea, dar cînd aflară că era unul din ăia cărora li se zicea „politici", unul din ăia a căror mărunță crimă ținea de vorbă sau de gînd, nu mai nutriră pentru el nici stimă, nici simpatie. Faptele care li se imputau celor doi deținuți aveau mai multă temeinicie: cel mai bătrîn era asasin, celălalt fabricase asignate false. Amîndoi se împăcaseră cu starea lor și chiar găseau în ea unele satisfacții. Brotteaux se gîndi dintr-o dată că deasupra capului său totul era mișcare, zgomot, lumină și viață, că frumoasele vînzătoare de la Palat, dinapoia tejghelelor lor de parfumerie, de mărunțișuri, zîmbesc trecătorului fericit și liber, și gîndul acesta îi spori disperarea.

Noaptea veni pe nesimțite în umbra și tăcerea celulei, dar cu toate acestea grea și lugubră. Cu un picior întins pe bancă și cu spatele lipit de perete, Brotteaux, atipi. Se văzu așezat la piciorul unui fag stufos, în care cîntau păsările; soarele în sfințit acoperea rîul cu flăcări lichide și marginile norilor erau muiate în purpură. Noaptea se scurse. Îl mistuia o febră arzătoare și el sorbea lacom de-a dreptul din ulcior apă care făcea să-i crească arsura.

A doua zi, temnicerul care aducea supa îi promise lui Brotteaux să-l mute în pistolă[1], contra cost, de îndată ce va avea un loc, fapt care nu se lăsă deloc așteptat. Într-adevăr, peste două zile el îl pofti pe bătrînul financiar să iasă din celulă. Cu fiecare treaptă pe care o urca, Brotteaux simțea revenindu-i puterea și viața, și cînd zări pe lespezile roșii ale unei camere un pat de campanie acoperit cu o cuvertură ponosită de lînă, plînse de bucurie. Patul aurit cu porumbei giugiulindu-se cioc în cioc, pe care îl comandase odinioară

[1] Odinioară secție mai bună într-o închisoare, în care deținuții își plăteau serviciile.

pentru cea mai frumoasă din dansatoarele de la Operă, nu i se păruse atît de plăcut și nici îmbietor la mai mari delicii.

Acel pat de campanie se afla într-o sală mare, destul de curată care mai adăpostea alte șaptesprezece, separate prin paravane înalte. Societatea pe care o adăpostea, alcătuită din foști nobili, negustori, bancheri, artizani, nu-i displăcu bătrînului publican, care se acomoda ușor cu tot felul de oameni. El observă că aceștia, lipsiți ca și el de orice plăcere și amenințați să piară de mîna călăului, se arătau veseli și avînd un pronunțat gust pentru plezanterii. Puțin înclinat să admire oamenii, el atribui voia bună a tovarășilor ușurinței spiritului lor, care-i împiedica să-și analizeze cu atenție situația. Și părerea îi fu întărită observînd că cei mai inteligenți dintre ei erau nespus de triști. Curînd își dădu seama că majoritatea pescuiau din vin și din rachiu o veselie care împrumuta de la izvoru-i un caracter violent și uneori cam smintit. Nu toți aveau curaj, dar îl arătau cu toții. Brotteaux nu era surprins: știa că oamenii își mărturisesc fără să le pese cruzimea, mînia, chiar zgîrcenia, dar niciodată lașitatea, pentru că o asemenea mărturisire i-ar expune, nu numai printre sălbateci ci chiar într-o societate civilizată, unui pericol de moarte. Iată de ce, medita el, toate popoarele sunt popoare de eroi și toate armatele nu sunt alcătuite decît din viteji.

Încă mai mult decît vinul și rachiul, zăngănitul armelor și al cheilor, scrîșnetul broaștelor, strigătele sentinelelor, tropăitul cetățenilor la ușa Tribunalului — toate acestea amețeau deținuții, le insuflau melancolie, delir sau nebunie. Unii ajungeau să-și taie gîtul cu un brici sau să se arunce pe fereastră.

Brotteaux locuia de trei zile în pistolă, cînd află prin mijlocirea temnicerului cu cheile că moș Longuemare clocea pe paie putrede, printre păduchi, împreună cu hoții și asasinii. Făcu să fie primit în pistolă, chiar în camera în care se afla el, și unde un pat devenise vacant. Angajîndu-se să plătească pentru călugăr, bătrînul publican, care n-avea asupra lui o adevărată comoară, se apucă să facă portrete cu trei livre bucata. Prin intermediul unui temnicer, își procură niște cadre mici, negre, în care monta minuscule portrete din fire de păr, lucrate destul de îndemînatic. Și astfel de por-

trete fură foarte căutate în acea lume de bărbaţi care visau să lase amintiri.

Părintele Longuemare îşi ţinea sus şi inimă, şi cuget. Aşteptînd să fie tradus în faţa Tribunalului revoluţionar, îşi pregătea apărarea. Cum nu făcea nici o deosebire între cauza lui şi aceea a bisericii, îşi promitea să înfăţişeze judecătorilor neorînduiala scandaloasă pricinuită Miresei lui Isus Cristos de constituţia civilă a clerului; avea de gînd să zugrăvească fiica mai mare dintre fiicele bisericii, Franţa, ducînd împotriva papei un război blestemat; clerul francez prădat, silnicit, odios supus unor laici; cinurile călugăreşti, adevărată miliţie a lui Crist, spoliate şi împrăştiate.

Cita din sfinţii Gregorie cel Mare şi Irénée[1], reproducea numeroase articole de drept canonic şi paragrafe întregi din Decretalii[2].

Toată ziua mîzgălea pe genunchi, lîngă piciorul patului, muind cioturi de pene uzate pînă la fulgi în cerneală, în funingine, în zaţ de cafea, şi acoperea cu un scris ilizibil hîrtii de învelit lumînări, hîrtii de ambalaj, margini de ziare, pagini de gardă din cărţi, scrisori vechi, facturi vechi, cărţi de joc, plănuind să se folosească şi de propria-i cămaşă după ce o va fi întărit cu scrobeală. Îngrămădea filă peste filă, şi arătînd indescifrabilele mîzgălituri spunea:

— Cînd voi apare în faţa judecătorilor mei, îi voi inunda de lumină.

Şi într-o zi, aruncînd o privire satisfăcută asupra apărării lui, crescută fără încetare, şi gîndindu-se la magistraţii pe care ardea să-i înfrunte, strigă:

— N-aş vrea să fiu în locul lor!

Deţinuţii pe care soarta îi adunase în celulă erau sau regalişti, sau federalişti; se găsea pînă şi un iacobin; se deosebeau între ei prin părerile asupra felului de a conduce treburile Statului, dar nici unul dintre ei nu păstra măcar un rest de credinţă creştină. Feuillanţi, constituţionali sau

[1] Gregorie I sau Gregorie cel Mare, papă între 590—604, a consacrat ideea primatului Romei în comunitatea bisericilor creştine. Episcop de Lyon în sec. III, Irénée a fost sanctificat după martirizare.

[2] Scrisori papale rezolvînd probleme litigioase şi avînd caracter de jurisprudenţă.

girondini, asemeni lui Brotteaux, găseau că bunul Dumnezeu e foarte necorespunzător pentru ei înşişi, dar excelent pentru popor. Iacobinii instalau în locul lui Iehova un dumnezeu iacobin, ca astfel iacobinismul să se pogoare cît mai de sus asupra lumii; însă, cum aici nici unii nici alţii nu puteau concepe să fie cineva atît de absurd pentru a crede într-o religie revelată, văzînd că părintelui Longuemare nu-i lipseşte inteligenţa, socotiră că au de a face cu un şmecher suspect. Fără-ndoială că urmărind să se pregătească pentru martiriu, el îşi mărturisea credinţa în fiecare discuţie şi cu cît arăta mai multă sinceritate, cu atît mai evident părea impostor.

Zadarnic Brotteaux s-a declarat garant pentru buna-credinţă a călugărului; Brotteaux trecea el însuşi drept unul care nu crede decît o parte din ceea ce spune. Ideile lui erau prea originale pentru a nu părea afectate şi nu mulţumeau pe nimeni pe de-a-ntregul. Vorbea despre Jean-Jacques ca despre o lichea de rînd. Dimpotrivă, pe Voltaire îl punea în rîndul oamenilor divini, fără ca totuşi să-l egaleze pe plăcutul Helvétius, pe Diderot, pe baronul d'Holbach. După opinia lui, cel mai mare geniu al secolului era Boulanger. De asemenea, îl stima mult pe astronomul Lalande şi pe Dupuis, autorul unui *Memoriu asupra originii constelaţiilor.* Oamenii de spirit din cameră îl înţepau pe bietul barnabit în mii de feluri, fără ca el să-şi dea vreodată seama: candoarea lui dejuca toate capcanele.

Pentru a-şi alunga grijile care-i rodeau şi spre a scăpa de tortura inactivităţii, deţinuţii jucau dame, cărţi şi table. Instrumentele muzicale erau interzise. După cină se cînta, se recitau versuri. *La Poucelle* a lui Voltaire aducea un pic de veselie în inima acestor nenorociţi, care nu se plictiseau ascultînd pasajele mai copioase. Dar neputîndu-se sustrage cumplitei obsesii înfipte în inima lor, încercau uneori s-o transforme în amuzament şi, înaintea culcării, camera de optsprezece paturi devenea Tribunal revoluţionar. Rolurile erau distribuite după gusturi şi aptitudini. Unii îi jucau pe judecători şi procuror; alţii, pe acuzaţi sau pe martori; alţii, pe călău şi gealaţii lui. Procesele sfîrşeau invariabil prin executarea condamnaţilor, care erau întinşi pe un pat cu gîtul aşezat dedesubtul unei scînduri. Scena era apoi mutată în

infern. Cei mai sprinteni din trupă, înfăşuraţi în cearceafuri, făceau pe spectrele. Iar un tînăr avocat din Bordeaux, pe nume Dubosc, mic, negru, chior, cocoşat, cu un picior sucit, Diavolul şchiop în persoană, se apuca, împodobit cu nişte coarne zdravene, să-l tragă din pat de picioare pe moş Longuemare, anunţîndu-l că e osîndit la focul veşnic şi blestemat fără iertare pentru că a făcut din Creatorul universului o fiinţă pizmaşă, neroadă şi ranchiunoasă, un duşman al bucuriei şi al amorului.

— Ah! ah! ah! striga înfricoşător acel drac, ai propovăduit, bonz bătrîn ce eşti, că lui Dumnezeu îi place să-şi vadă creaturile tînjind în pocăinţă şi lipsindu-se de cele mai dragi daruri ale sale. Impostorule, ipocritule, libarcă, întinde-te acum pe cuie şi îndoapă-te cu coji de ouă în veci!

Părintele Longuemare se mulţumea să răspundă că în acest discurs filozoful se trădează sub pielea diavolului şi că pînă şi cel mai neînsemnat demon din infern ar fi spus mai puţine prostii, fiind un pic mai frecat de teologie şi sigur mai puţin ignorant decît un enciclopedist.

Dar cînd avocatul girondin îi zicea caputin, se făcea roşu de supărare şi spunea că un om incapabil să deosebească un barnabit de un franciscan n-ar fi în stare să observe nici o muscă în lapte.

Tribunalul revoluţionar golea închisorile pe care comitetele le umpleau iar fără răgaz: în trei luni, camera celor optsprezece fu pe jumătate reînnoită. Moş Longuemare îşi pierdu drăcuşorul. Dus în faţa Tribunalului revoluţionar, avocatul Dubosc fu condamnat la moarte ca federalist şi ca unul ce uneltise împotriva unităţii Republicii. La ieşirea din tribunal trecu iarăşi asemeni tuturor celorlalţi condamnaţi pe coridorul care traversa închisoarea şi da în camera pe care o însufleţise trei luni de zile cu voioşia lui. Luîndu-şi adio de la tovarăşii săi, îşi păstră tonul uşor şi aerul vesel care-i erau obişnuite.

— Iertaţi-mă, domnule, i se adresă părintelui Longuemare, că v-am tras din pat de picioare. N-am să mai fac asta niciodată.

Şi, întorcîndu-se către bătrînul Brotteaux:

— Adio, vă preced în neant. Redau cu dragă inimă naturii elementele care mă compun, urîndu-i ca pe viitor să

le dea o întrebuințare mai bună, căci trebuie să recunoaștem că m-a reușit foarte anapoda.

Și coborî la grefă, lăsîndu-l pe Brotteaux profund îndurerat iar pe părintele Longuemare verde și tremurînd ca frunza, mai mult mort decît viu că vedea necredinciosul rîzînd pînă și pe marginea prăpastiei.

Cînd germinal[1] readuse zilele senine, cum era voluptuos, Brotteaux cobora de cîteva ori pe zi în curtea care dădea spre secția de femei, pînă lîngă fîntîna la care captivele veneau dimineața să-și spele lenjeria. Un grilaj separa cele două secții; dar gratiile nu erau suficient de dese pentru a împiedica mîinile să se strîngă sau gurile să se unească. Sub aripa îngăduitoare a nopții se-nghesuiau aici perechile. Atunci Brotteaux se refugia discret pe scară și, așezat pe o treaptă, scotea din buzunarul redingotei cafenii micul său Lucrețiu și la lumina unui felinar citea cîteva maxime sever consolatoare: *„Sic ubi non erimus ...* Cînd vom înceta să mai trăim, nimic nu va putea să ne mai tulbure, nici măcar cerul, pămîntul și marea contopindu-și rămășițele ...“ Dar, în ciuda faptului că se putea bucura de adînca-i înțelepciune, Brotteaux invidia barnabitul pentru nebunia care-i ascundea universul.

Lună de lună, teroarea creștea. În fiecare noapte temnicerii beți, întovărășiți de cîinii lor de pază umblau din celulă-n celulă aducînd acte de acuzare, urlînd nume pe care le stîlceau, trezeau deținuții și pentru douăzeci de victime desemnate umpleau de groază două sute. Prin coridoarele pline de umbre însîngerate, treceau în fiecare zi, fără un geamăt, douăzeci, treizeci, cincizeci de condamnați, bătrîni, femei, adolescenți, și într-atîta deosebiți ca situație, caracter, temperament, încît te întrebai dacă nu fuseseră trași la sorți.

Și se jucau cărți, se bea vin de Bourgogne, se croiau planuri, se mergea noaptea la întîlnire lîngă grilaj. Aproape în întregime primenită, societatea se compunea acum în mare parte din „exagerați“ și „furioși“. Cu toate acestea, camera celor optsprezece paturi rămînea încă sediul eleganței și bontonului: în afară de doi deținuți transferați de curînd de la Luxem-

[1] Cea de a șaptea lună din calendarul revoluționar, acoperind intervalul 21 martie — 19 aprilie.

bourg la Conciergerie şi suspectaţi că ar fi „ciripitori", adică spioni, cetăţenii Navette şi Bellier, în cameră nu se aflau decît oameni cinstiţi şi care îşi acordau reciproc încredere. Cu paharul în mînă, erau sărbătorite victoriile Republicii. Se găseau aici şi cîţiva poeţi, cum se pot întîlni în orice adunare de oameni care trîndăvesc. Cei mai abili dintre ei compuneau ode despre triumfurile armatei Rinului şi le recitau cu emfază. Erau zgomotos aplaudaţi. Numai Brotteaux lăuda mai moale învingătorii şi cîntăreţii lor.

— De la Homer încoace, spuse el într-o zi, poeţii au luat ciudatul obicei de a-i ridica în slăvi pe militari. Războiul nu e o artă, şi numai hazardul decide soarta bătăliilor. Din doi generali faţă în faţă, amîndoi stupizi, trebuie neapărat ca unul să fie victorios. Aşteptaţi-vă ca într-o zi unul din purtătorii ăştia de sabie, pe care-i divinizaţi, să vă înghită pe toţi, aşa cum cocorul din fabulă înghite broaştele. Abia atunci va fi cu adevărat zeu, căci după apetit se cunosc zeii!

Brotteaux nu fusese niciodată impresionat de gloria armelor. Nu-l bucurau deloc triumfurile Republicii, pe care le prevăzuse. Nu îndrăgea cîtuşi de puţin nici noul regim, întărit de victorii. Era nemulţumit. Dar ar fi putut fi la un preţ cu ceva mai mic.

Într-o dimineaţă, se anunţă că nişte comisari din Comitetul siguranţei generale urmau să perchezitioneze deţinuţii, că se confiscau asignate, obiectele de aur şi argint, cuţite, foarfeci, că astfel de cercetări avuseseră loc la Luxembourg şi că se ridicaseră scrisorile, hîrtiile, cărţile.

Fiecare se străduí atunci să găsească vreo ascunzătoare în care să pună la adăpost ceea ce avea mai preţios. Părintele Longuemare îşi cără cu braţul hîrtiile apărării, dosindu-le în jgheabul unei streşini. Brotteaux îşi afundă Lucreţiul sub cenuşa din şemineu.

Cînd comisarii împodobiţi cu panglici tricolore sosiră să opereze confiscările, nu găsiră nimic altceva decît ceea ce s-a socotit că se cuvine să li se lase. După plecarea lor, părintele Longuemare alergă la streaşină şi recuperă din apărare ce-i mai lăsase apa şi vîntul. Brotteaux îşi scoase din şemineu Lucreţiul înnegrit tot de funingine.

„Să ne bucurăm de ceasul de față, gîndi el, căci prevăd după unele semne că de-acum înainte timpul ne e măsurat cu zgîrcenie".

Într-o noapte blîndă de prerial[1], pe cînd luna își arăta pe cerul pal de deasupra curții interioare coarnele-i de argint, bătrînul financiar, care citea ca de obicei din Lucrețiu pe o treaptă a scării de piatră, auzi un glas chemîndu-l, un glas de femeie, un glas delicios pe care nu-l recunoscu. Coborî în curte și văzu în spatele grilajului o siluetă care nu-i părea mai cunoscută decît glasul, și care îi amintea prin contururile nedesluşite și fermecătoare de toate femeile iubite cîndva. Cerul o scălda în azur și argint. Dintr-o dată, Brotteaux o recunoscu pe frumoasa actriță din strada Feydeau, Rose Thévenin.

— Dumneata aici, copila mea! Bucuria de a te vedea mi se pare crudă. De cînd și pentru ce te afli aici?

— De ieri.

Și adăugă foarte încet:

— Am fost denunțată ca regalistă. Sunt acuzată că am complotat pentru eliberarea reginei. Cum știam că sunteți aici, am căutat să vă văd fără întîrziere. Ascultați-mă, prietene ... vreți să vă numesc astfel, nu-i așa? ... Cunosc niște oameni suspuși; am, sunt sigură, unele simpatii și în Comitetul salvării publice. Îmi voi pune prietenii în mișcare: ei mă vor elibera și, la rîndu-mi, vă voi elibera.

Dar Brotteaux, cu un glas care se făcu stăruitor:

— Pe tot ce ai mai scump, copila mea, nu întreprinde nimic! Nu scrie și nu solicita; nu cere de la nimeni sprijin, te conjur, fă-te uitată.

Cum ea nu părea că pătrunde ceea ce-i spunea, el insistă încă mai rugător:

— Păstrează tăcerea, Rose, fă-te uitată: în asta e scăparea. Tot ceea ce vor încerca prietenii tăi nu va face decît să-ți grăbească pieirea. Cîștigă timp. E nevoie de puțin, foarte puțin sper, pentru a te salva ... Și mai cu seamă nu încerca să înduioșezi judecătorii, jurații, pe un Gamelin. Ei nu sunt

[1] A noua lună din calendarul revoluționar, acoperind intervalul 20 mai — 18 iunie.

oameni, ci lucruri: cu lucrurile nu te poţi înţelege. Fă-te uitată. Dacă îmi vei urma, prietenă, sfatul, voi muri fericit că ţi-am salvat viaţa.

Ea răspunse:

— Am să vă ascult... Nu mai vorbiţi de moarte.

El ridică din umeri:

— Viaţa mea s-a sfîrşit, copilă dragă. Trăieşte şi fii fericită.

Ea îi apucă mîinile, şi i le duse la sîn:

— Ascultă-mă, prietene... Nu te-am văzut decît o zi, şi totuşi nu-mi eşti deloc indiferent. Şi dacă ceea ce-ţi voi spune poate să te lege de viaţă, ei bine, crede-mă: voi fi pentru dumneata tot ce vei dori să fiu.

Şi îşi unirăă buzele printre gratii.

XX

ÎN TIMPUL UNEI LUNGI AUDIERI de la Tribunal, pe banca sa, în aerul fierbinte, Évariste Gamelin închide ochii şi gîndeşte:

„Silindu-l pe Marat să se ascundă prin tainiţe, cei răi făcuseră din el o pasăre de noapte, pasărea Minervei, ai cărei ochi străpungeau conspiratorii în întunericul în care se camuflau. Acum, duşmanii poporului sunt străpunşi de o privire albastră, rece, liniştită, care denunţă trădătorii cu o subtilitate necunoscută pînă şi Prietenului poporului, adormit pentru totdeauna în grădina Cordelierilor. Noul salvator, tot atît de zelos şi mai perspicace decît întîiul, vede ceea ce nimeni nu scrutase şi degetul său ridicat seamănă teroarea. El distinge nuanţele delicate, imperceptibile, care despart răul de bine, viciul de virtute, şi care fără el s-ar fi amestecat spre dauna patriei şi a libertăţii; el trasează înainte-i linia subţire, inflexibilă, în afara căreia nu se află, la stînga şi la dreapta, decît rătăcire, crimă şi nelegiuire. Incoruptibilul învaţă cum se aduc servicii străinătăţii prin exagerare şi prin slăbiciune, persecutînd cultele în numele raţiunii şi opunînd, în numele religiei, rezistenţă legilor Republicii. Nu mai puţin decît sceleraţii care i-au jertfit pe Le Peltier şi Marat, servesc străinătatea şi cei care le întemeiază onoruri divine pentru a le compromite memoria. Agent al străinătăţii — oricine respinge ideile de ordine, de înţelepciune, de oportunitate; agent al străinătăţii — oricine ultragiază moravurile, ofensează virtutea şi, în desfrîul inimii lui, îl tăgăduieşte pe Dumnezeu. Preoţii fanatici merită moartea; dar e un mod contrarevoluţionar de a combate fanatismul; se comite astfel o renegare criminală. Prin moderare, pierzi Republica; prin violenţă, ea e de asemenea pierdută.

Oh! Redutabile datorii de judecător, dictate de cel mai

înțelept din oameni! Nu numai aristocrații, federaliștii, scelerații din facțiunea d'Orléans, dușmanii declarați ai patriei trebuie loviți de-acum înainte. Conspiratorul, agentul străinătății este asemeni unui Proteu, poate lua oricare formă. Îmbracă aparența unui patriot, a unui revoluționar, a unui dușman al regilor; mimează cutezanța unei inimi care nu bate decît pentru libertate; ridică vocea și-i face să tremure pe dușmanii Republicii: e Danton; violența îi ascunde rău odioasa lui moderare, și în cele din urmă îi scoate la iveală corupția. Conspiratorul, agentul străinătății este tocmai gîngavul acesta elocvent care și-a prins la pălărie cea dintîi cocardă a revoluționarilor, este tocmai acest pamfletar care, în civismul său ironic și crud, se botezase «procurorul felinarului» — Camille Desmoulins[1]: s-a dat în vileag apărîndu-i pe generalii trădători și cerînd măsurile criminale ale unei clemențe intempestive. Este Philippeaux[2], este Hérault[3], este nimicul de Lacroix[4]. Conspirator, agent al străinătății este și acel Părinte Duchesne[5] care a înjosit libertatea prin demagogia lui josnică și ale cărui calomnii murdare au făcut-o interesantă pînă și pe Antoinette. Este Chaumette[6], cel care trecea drept blînd, popular, moderat, cumsecade și virtuos în administrarea Comunei, dar care este ateu! Conspiratori, agenți ai străină-

[1] Camille Desmoulins (1760—1794), ziarist revoluționar francez, foarte activ în pregătirea asaltului Bastiliei apoi în evenimentele de la 10 august. Deputat montagnard în Convenție. Editează popularele ziare *Revoluțiile Franței și Brabantului* (1789—1791), apoi *Vechiul Cordelier* (1793) în care cere abolirea terorii. Este ghilotinat ca moderat împreună cu Danton.

[2] Pierre Philippeaux (1754—1794). Deputat în 1792, reprezentant în misiune în Vendeea (1793), a fost ghilotinat împreună cu prietenii săi Danton și Desmoulins.

[3] Marie-Jean Hérault de Sechelles (1759—1794), președinte al Convenției, adversar al Girondei și unul din principalii autori ai constituției de la 1793. Este condamnat ca moderat odată cu Danton.

[4] Jean François Delacroix, zis Lacroix (1754—1794), deputat în adunarea legislativă, unul din organizatorii evenimentelor din 10 august 1792. Însărcinat cu misiune în Belgia, împreună cu Danton, este acuzat că s-ar fi îmbogățit pe seama bisericilor belgiene și executat odată cu prietenul său.

[5] *Le Père Duchesne*, gazetă scoasă între 1790—1794 de Jacques Hébert, principal organ al facțiunii ultrarevoluționare montagnarde, după sistarea apariției *Prietenului Poporului* al lui Marat. Acuzîndu-l pe Robespierre de moderație, Hébert prepară o insurecție îndreptată împotriva lui, dar este ghilotinat la 24 martie 1794.

[6] Pierre-Gaspard Chaumette (1763—1794), procuror-sindic al Comunei în 1792, unul din fondatorii Cultului Rațiunii.

tăţii sunt toţi acei sanchiloţi cu bonete roşii, carmagnole, saboţi, care s-au arătat nebuneşte mai patrioţi decît iacobinii. Conspirator şi agent al străinătăţii este Anacharsis Cloots[1], oratorul apărător al genului uman, condamnat la moarte de toate monarhiile din lume; dar te puteai teme de orice din parte-i: era prusac.

Acum, violenţi sau moderaţi, toţi aceşti răi, toţi aceşti trădători, Danton, Desmoulins, Hébert, Chaumette au pierit sub secure. Republica e salvată; un concert de omagii se înalţă din toate comitetele şi din toate adunările populare spre Maximilien şi Montană. Cetăţenii cu adevărat buni strigă: «Demni reprezentanţi ai unui popor liber, zadarnic pruncii titanilor şi-au ridicat trufaşul lor cap: Montană binefăcătoare, Sinai ocrotitor, din sînul tău clocotitor a ţîşnit trăsnetul izbăvitor! . . .»

În acest concert, Tribunalul îşi are partea lui de laudă. Ce încîntare să fii virtuos, şi cît de scumpă este recunoştinţa publică inimii judecătorului integru!

Şi totuşi, pentru un suflet de patriot, ce subiect de uluire şi cîte motive de nelinişte! Cum adică? Pentru trădarea cauzei populare n-au ajuns deci Mirabeau, La Fayette, Bailly, Pétion, Brissot? Mai era nevoie şi de cei care îi denunţaseră pe aceşti trădători?

Aşa deci! Toţi bărbaţii care au făcut Revoluţia n-au făcut-o decît ca s-o piardă! Aceşti mari făuritori ai marilor zile pregăteau împreună cu Pitt şi Cobourg regalitatea lui d'Orléans sau tutela lui Ludovic XVII! Aşa deci! Danton era un Monk[1]! Aşa! Chaumette şi hebertiştii, mai perfizi decît federaliştii pe care i-au împins sub tăişul ghilotinei, au complotat ruinarea imperiului! Dar printre cei care îmbrîncesc în moarte perfizi Danton şi perfizi Chaumette, ochiul albastru al lui Robespierre nu va descoperi mîine alţii mai perfizi încă? Unde se va opri execrabila înlănţuire de trădători trădaţi şi perspicacitatea Incoruptibilului? . . .“

[1] Jean Baptiste du Val-de-Grâce, supranumit Anacharsis Cloots (1735—1794) om politic prusac cu vederi liberale; stabilit la Paris în 1776 a luat parte la mişcarea *Enciclopediei*, şi se remarcă din 1789 la clubul iacobinilor pentru ardoarea sa revoluţionară. Se intitula „cetăţean al umanităţii“ şi „orator al genului uman“. Ultramontagnard şi înverşunat hebertist, este ghilotinat împreună cu prietenul său Hébert.

[2] George Monk (1608—1670), general englez, prieten al lui Cromwell, a luptat împotriva regaliştilor pentru a-l urca apoi pe Charles II pe tron.

XXI

ÎNTRE TIMP, ÎMBRĂCATĂ ÎN CARRICKUL ei verde ca sticla, Julie Gamelin se ducea zilnic în grădina Luxembourg şi acolo, pe o bancă de la capătul unei alei, aştepta clipa în care amantul îi apărea la una din lucarnele palatului. Îşi făceau semne şi îşi transmiteau gîndurile într-un limbaj mut inventat de ei. Astfel ea află că prizonierul ocupa o cameră destul de bună, că se bucura de o companie plăcută, că avea nevoie de o pătură şi de un ceainic şi că îşi iubea cu duioşie metresa.

Nu era singura care pîndea un chip drag în acel palat preschimbat în închisoare. Aproape de ea, o tînără mamă nu-şi desprindea privirile de o fereastră închisă şi, de îndată ce vedea fereastra deschizîndu-se, cu amîndouă mîinile înălţa îşi copilaşul deasupra capului. O bătrînă doamnă, cu văl de dantele, stătea nemişcată pe un scaun pliant ceasuri întregi, nădăjduind zadarnic să-şi vadă fiul care, pentru a nu se pierde cu firea, arunca discuri la ţintă în curtea închisorii pînă se închidea grădina.

În timpul acelor lungi aşteptări sub cerul cenuşiu sau albastru, un bărbat în vîrstă, destul de gras, foarte ourat, ocupa una din băncile vecine, jucîndu-se cu tabachera şi cu brelocurile, sau desfăcînd un ziar pe care nu-l citea niciodată. Purta după vechea modă burgheză un tricorn cu galon de aur, o haină violet-roşcată şi o jiletcă albastră, brodată cu argint. Avea un aer cumsecade; era muzicant, judecînd după flautul al cărui capăt ieşea dintr-un buzunar. O clipă măcar nu pierdea din ochi falsul tînăr chipeş, nu contenea să-i surîdă şi, văzîndu-l că se ridică, se ridica şi el, urmărindu-l de departe. În mizeria şi singurătatea ei, Julie era mişcată de simpatia discretă pe care i-o arăta omul acesta de treabă.

Într-o zi, pe cînd ieșea din grădină, începu să plouă; omul cel cumsecade se apropie de ea și deschizînd marea-i umbrelă roșie îi ceru permisiunea să o adăpostească. Ea îi răspunse blînd, cu glasu-i limpede, că acceptă. Dar sesizînd timbrul acestei voci și avertizat, poate, de o subtilă mireasmă de femeie, el se îndepărtă în grabă lăsînd-o în ploaia furtunii pe tînăra femeie, care înțelese și, în ciuda necazurilor, nu se putu împiedica să nu zîmbească.

Julie locuia într-o mansardă din strada Cherche-Midi și se dădea drept lucrător postăvar care caută o slujbă: cetățeana văduvă Gamelin, convinsă în sfîrșit că nicăieri fata nu îi e mai în pericol decît în preajmă-i, o îndepărtase de piața Thionville și de secția Pont-Neuf, ajutînd-o cît putea cu alimente și rufărie. Julie făcea un pic de bucătărie, se ducea la Luxembourg să-l vadă pe scumpu-i iubit și se reîntorcea în chichineața ei; monotonia acestui drum în cerc îi legăna grijile și, cum era tînără și robustă, dormea toată noaptea un somn profund. Îndrăzneață din fire, obișnuită cu aventurile și aițîtată, poate, de veșmintele pe care le purta, ea se ducea uneori noaptea la un cafegiu din strada Cuptorului, la *Crucea roșie*, frecventată de tot felul de bărbați și de femei ușoare. Citea aici ziarele și juca table cu cîte un prăvălias bondoc sau cu cîte un militar care-și pufăia în nasul ei pipa. Aici se bea, se juca, se făcea dragoste și adesea se iscau certuri și bătăi. Într-o seară, auzind tropot de cai pe pavajul răspîntiei, un băutor ridică perdeaua și recunoscîndu-l pe comandantul șef al gărzii naționale, cetățeanul Hanriot, care trecea la galop împreună cu statul său major, murmură printre dinți:

— Uite măgăreața lui Robespierre!

La aceste cuvinte, Julie izbucni într-un hohot răsunător.

Dar un patriot mustăcios le-o tăie verde:

— Ăla de vorbește așa, strigă el, e un f..... de aristocrat, pe care mi-ar plăcea să-l văd strănutînd în coșul ghilotinei lui Samson. Aflați că generalul Hanriot este un bun patriot care ar ști la nevoie să apere Parisul și Convenția. Tocmai asta nu-i iartă regaliștii în ruptul capului.

Și măsurînd-o pe Julie care nu se oprea din rîs, patriotul cu mustăți se răsti:

— Mă ăla cu caș la gură, vezi să nu-ți trimit un picior în fund ca să te-nvăț să respecți patrioții!

Între timp se ridicară alte voci:

— Hanriot i-un beţiv şi-un neghiob!

— Hanriot i-un bun iacobin! Trăiască Hanriot!

Se alcătuiră două tabere. Se izbiră, pumnii se abătură asupra pălăriilor desfundate, mesele fură răsturnate, paharele zburară în ţăndări, felinarele se stinseră, femeile ţipau ca din gură de şarpe. Asaltată de cîţiva patrioţi, Julie se înarmă cu o banchetă, fu trîntită la pămînt, îşi zgîrie, îşi muşcă agresorii. Din carrickul deschis şi jaboul sfîşiat, printre gîfîituri i se iviră sînii. Veni în goană o patrulă atrasă de gălăgie, şi tînăra aristoorată o şterse printre picioarele jandarmilor.

În fiecare zi caretele erau pline de condamnaţi.

— Totuşi nu pot să-mi las iubitul să moară, spunea Julie mamei sale.

Se hotărî să solicite, să facă demersuri, să meargă pe la comitete, prin birouri, la reprezentanţi, la magistraţi, oriunde va trebui. N-avea nici o rochie. Maică-sa împrumută de la cetăţeana Blaise o rochie în dungi, o basma, o bonetă de dantelă şi, îmbrăcată ca femeie şi ca patrioată, Julie se duse la judecătorul Renaudin, într-o casă umedă şi întunecoasă din strada Mazarine.

Ea urcă tremurînd scara de lemn cu dale de piatră, şi fu primită de judecător în cabinetul lui mizer, mobilat cu o masă de brad şi două scaune de pai. Hîrtia tapetului atîrna în zdrenţe. Cu părul negru şi lipit de pomadă, cu privirea întunecată, buze răsfrînte, bărbia scoasă în afară, Renaudin îi făcu semn să vorbească şi o ascultă în tăcere.

Ea îi spuse că era sora cetăţeanului Chassagne, deţinut la Luxembourg, îi descrise cît mai abil putu împrejurările în care fuse arestat, îl înfăţişă ca pe un om nevinovat şi nefericit, se arătă stăruitoare.

La picioarele lui, implorîndu-l, ea izbucni în plîns.

De îndată ce văzu lacrimi, faţa lui se schimbă: ochii de un negru roşietic i se aprinseră, iar fălcile-i enorme, vineţii, mestecară de parcă ar fi vrut să împingă saliva în gîtlejul uscat.

— Cetăţeană, se va face tot ce trebuie. Nu-ţi fă griji.

Şi deschizînd o uşă, o împinse pe solicitatoare într-un salonaş roz în care se zăreau întregoluri pictate, grupuri de porţelan, o pendulă de perete şi candelabre aurite, berjere, o canapea cu tapiţeria decorată cu o pastorală de Boucher. Julie era gata de orice pentru a-şi salva iubitul.

Renaudin fu brutal şi rapid. Cînd se ridică punînd în ordine frumoasa rochie a cetăţenei Élodie, ea întîlni privirea crudă şi batjocoritoare a bărbatului; simţi de îndată că făcuse un sacrificiu inutil.

— Mi-aţi promis libertatea fratelui meu, spuse.

El rînji:

— Ţi-am spus, cetăţeană, că se va face tot ce trebuie, că adică se va aplica legea, nici mai mult, nici mai puţin. Ţi-am spus să nu-ţi faci griji, şi de ce ţi-ai face? Tribunalul revoluţionar e totdeauna drept.

Ea se gîndi să se arunce asupră-i, să-l muşte, să-i scoată ochii. Dar simţind că l-ar pierde definitiv pe Fortuné Chassagne, ea o rupse la fugă şi alergă în mansardă să dezbrace rochia pîngărită a Élodiei. Şi acolo, în singurătate, urlă toată noaptea, de furie şi de durere.

A doua zi, întorcîndu-se în grădina Luxembourg, o găsi ocupată de jandarmi care alungau femeile şi copiii. Sentinelele plasate pe alei împiedicau trecătorii să comunice cu deţinuţii. Tînăra mamă care venea zilnic purtîndu-şi copilul în braţe îi spuse Juliei că se vorbea de o conspiraţie urzită în închisori şi că femeile erau învinuite că se adună în grădină pentru a înduioşa poporul în favoarea aristocraţilor şi trădătorilor.

XXII

UN ADEVĂRAT MUNTE FUSESE RIDICAT peste noapte în grădina Tuileriilor. Cerul e fără nori. Maximilien păşeşte în fruntea colegilor săi, în haină albastră, cu pantalon galben pînă la genunchi, purtînd în mînă un buchet din spice, albăstrele şi maci. Urcă muntele şi vesteşte dumnezeul lui Jean-Jacques Republicii înduioşate. O, puritate! O, desfătare! O, credinţă! O, simplitate antică! O, lacrimi ale milei! O, rouă a rodniciei! O, îndurare! O, fraternitate umană!

În van ateismul îşi mai înalţă chipul hidos: Maximilien apucă o torţă: flăcările mistuie monstrul şi, iată, apare Înţelepciunea, cu o mînă arătînd cerul, în cealaltă ţinînd o cunună de stele.

Pe estrada rezemată de palatul Tuileriilor, în mijlocul mulţimii emoţionate, Évariste varsă lacrimi de duioşie şi înalţă mulţumiri lui Dumnezeu. Vede începînd o eră a fericirii. Suspină:

— Vom fi în sfîrşit fericiţi, puri, nevinovaţi, dacă sceleraţii ne-o vor îngădui.

Vai! Sceleraţii n-au îngăduit-o. Încă mai este nevoie de suplicii; încă mai trebuie vărsate valuri de sînge impur. La trei zile după sărbătoarea noii alianţe şi a împăcării cerului şi pămîntului, Convenţia promulgheazâ legea din prerial care suprimă cu un fel de teribilă bonomie toate formele tradiţionale ale legii, tot ce fusese conceput încă de pe vremea dreptţilor romani pentru apărarea nevinovăţiei bănuite. Nici un fel de instrucţie, nici un fel de interogatorii, nici un fel de martori, nici un fel de apărători: iubirea de patrie înlocuieşte totul. Acuzatul, care poartă închise în el crima sau nevinovăţia, trece mut pe dinaintea juratului patriot. Şi în acest timp trebuie lămurit cazul lui, uneori dificil, adesea încîlcit şi încărcat de umbre. Cum să mai judeci acum? Cum

să recunoşti într-o clipă care-i cinstitul şi care-i sceleratul, patriotul sau duşmanul patriei? . . .

După un moment de tulburare, Gamelin înţelese noile-i îndatoriri şi se acomodă noilor misiuni. Distingea în scurtarea procedurii adevăratul caracter al acestei justiţii salutare şi teribile, ai cărei demnitari nu sunt cîtuşi de puţin nişte judecători cîntărind după bunul plac ce-i pentru, ce-i contra, în goticele lor balanţe, ci sanchiloţi judecînd prin iluminare patriotică şi deslușind totul într-o străfulgerare. Pe cîtă vreme chezăşiile, măsurile de prevedere ar fi pierdut totul, impulsurile unei inimi drepte salvau totul. Trebuiau urmate impulsurile naturii, buna mamă care nu se înşeală niciodată; trebuia să judeci cu inima, şi Gamelin invoca manii lui Jean-Jacques:

— Bărbat al virtuţii, inspiră-mi odată cu iubirea de oameni ardoarea de a-i regenera!

Cea mai mare parte dintre colegii săi simţeau ca şi el. Erau îndeosebi oameni simpli; şi cînd formele fură simplificate, se simţiră în largul lor. Justiţia prescurtată îi mulţumea. Nimic nu-i mai tulbura în mersul ei accelerat. Se interesau numai de părerile acuzaţilor, neconcepînd că, fără a fi răuvoitor, cineva ar putea gîndi altfel decît ei. Cum credeau că adevărul, înţelepciunea şi binele suveran se află de partea lor, atribuiau duşmanilor lor rătăcirea şi răul. Se simţeau puternici: îl asistau pe Dumnezeu.

Îl asistau pe Dumnezeu, aceşti juraţi ai Tribunalului revoluţionar. Recunoscută de Maximilien, Fiinţa supremă îi inunda cu flăcările ei. Iubeau, credeau.

Fotoliul acuzatului fusese înlocuit printr-o estradă largă, putînd să primească cincizeci de indivizi: nu se mai lucra decît în serii. Acuzatul public reunea într-o singură afacere şi inculpa drept complici oameni care, adesea, abia la tribunal se întîlneau pentru prima oară. Cu înlesnirile cumplite ale legii din prerial, Tribunalul judecă pretinsele conspiraţii din închisori, care, urmînd proscrierii dantoniştilor şi membrilor Comunei, au fost legate de aceştia prin artificiile unui raţionament subtil. Pentru ca în această afacere să fie efectiv distinse cele două caracteristici esenţiale ale unui complot urzit împotriva Republicii cu aurul străinătăţii — moderaţia inoportună şi excesul de zel premeditat —, pentru ca pe deasupra să iasă la iveală şi crima daltonistă şi crima hebertistă, grupul fu înzestrat cu două capete opuse, două capete

de femei, văduva lui Camille, plăcuta Lucile[1], și văduva hebertistului Momoro, zeiță de o zi[2] și veselă cumătră. Amîndouă fuseseră, din simetrie, închise în aceeași închisoare, unde plînseseră împreună pe aceeași bancă de piatră; din simetrie, amîndouă aveau să urce pe eșafod. Simbol cum nu se poate mai ingenios, capodoperă a echilibrului, fără îndoială imaginată de un suflet de procuror, și a cărei onoare i se atribuia lui Maximilien. De acest reprezentant al poporului erau legate toate evenimentele fericite sau nefericite care se întîmplau în Republică, legile, moravurile, perindarea anotimpurilor, recoltele, bolile. Nedreptate meritată, căci omul acesta mărunt, curățel, plăpînd, cu chip de pisică, era atotputernic asupra poporului...

În ziua aceea, Tribunalul expedie o parte din marea conspirație din închisori, vreo treizeci de conspiratori de la Luxembourg, captivi foarte supuși dar foarte pronunțat regaliști sau federaliști. Întreaga acuzare se întemeia pe mărturia unui singur delator. Jurații nu cunoșteau o iotă din toată afacerea; ignorau pînă și numele conspiratorilor. Aruncîndu-și privirea spre banca acuzaților, Gamelin îl recunoscu printre ei pe Fortuné Chassagne. Iubitul Juliei, slăbit de o lungă captivitate, palid, cu trăsăturile asprite de lumina crudă care scălda sala, încă mai păstra o umbră de farmec și de mîndrie. Privirea sa o întîlni pe aceea a lui Gamelin și se încărcă de dispreț.

Cuprins de o mînie rece, Gamelin se ridică, ceru cuvîntul, și cu ochii ațintiți asupra bustului lui Brutus cel bătrîn, care domina tribunalul, spuse:

— Cetățene președinte, cu toate că ar putea exista între unul din acuzați și mine niște legături care, dacă ar fi declarate, ar fi legături de rudenie, declar că nu mă recuz absolut deloc. Cei doi Brutus nu s-au recuzat atunci cînd, pentru sal-

---

[1] Lucile Duplessis (1771—1794), soția lui Camille Desmoulins; a fost arestată pentru indignata scrisoare pe care i-o trimite lui Robespierre, după închiderea soțului ei, acuzîndu-l că prin teroarea dezlănțuită de el Republica și-a ghilotinat făuritorii.

[2] După demisia publică în Convenție, la 7 nov. 1793, a episcopului constituțional Gobel: „Acum nu mai avem nevoie de altă religie națională în afara libertății, egalității și fraternității", frumoasa soție a lui Momoro a fost dusă, înconjurată de grații, într-un car alegoric, la Notre-Dame și, urcată pe altarul principal, a întruchipat zeița Rațiunii în cursul unei pompoase ceremonii transformînd biserica în Templul Rațiunii.

varea Republicii sau pentru cauza libertății, au trebuit să condamne un fiu ori să lovească un tată adoptiv.

Se așeză.

— Iată un ticălos fără pereche, murmură Chassagne printre dinți.

Publicul rămînea rece, fie că în sfîrșit se plictisise să tot vadă caractere sublime, fie că Gamelin triumfase cu prea multă ușurință asupra unor sentimente firești.

— Cetățene Gamelin, spuse președintele, în termenii legii orice recuzare trebuie formulată în scris și cu douăzeci și patru de ore înaintea deschiderii dezbaterilor. În rest, n-ai motive să te recuzi: un jurat patriot se află mai presus de oricare părtinire.

Fiecare acuzat fu interogat timp de trei sau patru minute. Rechizitoriul se încheie cerîndu-se pedeapsa cu moartea pentru toți. Juratii o votară printr-un cuvînt, printr-o înclinare a capului sau prin aplauze. Cînd fu rîndul lui Gamelin să-și dea părerea:

— Toți acuzații sunt convinși de vinovăție, spuse el, și legea este categorică.

Pe cînd cobora treptele Palatului, un tînăr îmbrăcat într-un carrick verde ca sticla, și care părea să aibă șaptesprezece sau optsprezece ani, îl opri brusc din mers. Purta o pălărie rotundă, lăsată pe ceafă, și ale cărei boruri alcătuiau în jurul frumosului său chip palid o aureolă întunecată. Înfipt dinaintea juratului, înfricoșător în mînia și disperarea lui, îi strigă:

— Sceleratule! Monstrule! Asasinule! Lovește-mă, lașule! Doar sunt femeie! Pune să fiu arestată, pune să mă ghilotineze, Cainule! Sunt sora ta!

Și Julie îl scuipă în obraz.

Mulțimea tricotezelor și a sanchiloților își înmuiase pe atunci vigilența revoluționară; ardoarea civică i se domolise considerabil: în jurul lui Gamelin și a agresorului său nu fu decît un freamăt nesigur și confuz. Julie se năpusti prin grămadă și dispăru în umbrele asfințitului.

XXIII

ÉVARISTE GAMELIN ERA VLĂGUIT şi nu se putea odihni; de douăzeci de ori pe noapte se trezea tresărind dintr-un somn bîntuit de coşmaruri. Numai în camera albastră, strîns în braţe de Élodie, izbutea să doarmă cîteva ceasuri. Vorbea şi striga prin somn, trezind-o; dar ea nu-i putea desluşi cuvintele.

Într-o dimineaţă, după o noapte în care văzuse Eumenidele[1], el se trezi zdrobit de spaimă şi cu o slăbiciune de copil. Zorii străpungeau perdelele camerei cu săgeţile lor livide. Părul lui Évariste, încîlcit pe frunte, îi acoperea ochii cu un văl negru: la căpătîiul patului, Élodie înlătura cu blîndeţe şuviţele neîmblînzite. De data aceasta îl privea cu o duioşie de soră şi ştergea cu batista sudoarea îngheţată de pe fruntea nefericitului. Dintr-o dată, el îşi aminti acea frumoasă scenă din *Orestele* lui Euripide, căreia îi schiţase imaginea şi care, dacă ar fi putut s-o termine, ar fi fost capodopera sa: scena în care nefericita Electra şterge spuma ce păta gura fratelui ei. Şi i se păru că o aude şi pe Élodie spunînd cu glasul plin de blîndeţe: „Ascultă-mă, frate scump, cîtă vreme Furiile te lasă încă stăpîn pe mintea ta . . .“

Şi el gîndi:

„Totuşi nu sunt paricid. Dimpotrivă, numai din pietate filială am vărsat sîngele murdar al duşmanilor patriei mele.“

---

[1] Desemnare perifrastică prin Eumenide (zeităţi binevoitoare) a *Eriniilor*, fiicele lui Cronos şi ale Nopţii, zeiţele răzbunării.

XXIV

NU SE MAI TERMINA ODATĂ cu conspirația din închisori. Patruzeci și nouă de acuzați umpleau gradenele. Maurice Brotteaux ocupa capătul din dreapta al rîndului celui mai înalt — locul de onoare. Era îmbrăcat în redingota lui cafenie, periată cu grijă în ajun și țesută în dreptul buzunarului pe care micul Lucrețiu îl uzase cu timpul. Alături de el — femeia Rochemaure, vopsită, fardată, strălucitoare, oribilă. Părintele Longuemare fusese plasat între ea și fata Athénaïs, care, la Madelonnettes, își regăsise prospețimea adolescenței.

Jandarmii îngrămădeau pe gradene oameni pe care ei nu-i cunoșteau și care, poate, nu se cunoșteau între ei, deși erau complici cu toții — parlamentari, zilieri, foști nobili, burghezi și burgheze. Cetățeana Rochemaure îl zări pe Gamelin în banca juraților. Cu toate că nu-i răspunsese la scrisorile insistente, la mesajele repetate, încă mai nădăjduia în el, îi aruncă o privire rugătoare și se strădui să fie pentru el frumoasă, tulburătoare. Dar privirea rece a tînărului magistrat îi răpi orice iluzie.

Grefierul citi actul de acuzare, care, scurt asupra fiecărui acuzat, se dovedi lung din cauza numărului lor. Expunea în linii mari complotul urzit în închisori pentru a îneca Republica în sîngele reprezentanților națiunii, ai poporului din Paris, și, ocupîndu-se de fiecare, actul arăta:

„— Unul din cei mai periculoși autori ai acestei abominabile conjurații este numitul Brotteaux, fost des Ilettes, perceptor la finanțe sub tiran. Acest individ, care încă în timpul tiraniei era cunoscut pentru conduita lui dezmățată, întruchipează dovada sigură a faptului că libertinajul și relele mora-

vuri sunt cei mai mari dușmani ai libertății și fericirii popoarelor: într-adevăr, după ce a delapidat finanțele publice și a epuizat în destrăbălări o însemnată parte din vlaga poporului, acest individ s-a asociat cu vechea lui concubină, femeia Rochemaure, pentru a coresponda cu emigrații și pentru a informa în mod trădător facțiunea din străinătate despre starea finanțelor noastre, despre mișcările trupelor noastre, despre oscilațiile opiniei publice.

Brotteaux, care în această perioadă a josnicei sale existențe trăia în concubinaj cu o prostituată culeasă din mocirla străzii Fromenteau, fata numită Athénaïs, o cîștigă pe aceasta fără greutate de partea planurilor sale și o folosi să instige la contrarevoluție prin strigăte nerușinate și ațîțări indecente.

Cîteva afirmații ale acestui om nefast vă vor arăta clar ideile lui abjecte și vătămătorul scop urmărit de el. Vorbind despre tribunalul patriotic, chemat astăzi să-l pedepsească, spunea cu neobrăzare: «Tribunalul revoluționar se aseamănă cu o piesă de William Shakespeare, care amestecă în scenele cele mai sîngeroase bufoneriile cele mai triviale». El preconiza necurmat ateismul, ca fiind cel mai sigur mijloc de a perverti poporul și de a-l arunca în imoralitate. În închisoarea Conciergerie unde era deținut, deplîngea ca fiind asemeni celor mai mari calamități victoriile vitezelor noastre armate și se străduia să arunce suspiciunea asupra celor mai patrioți generali, punînd în seama lor intenții tiranicide. «Așteptați-vă, spunea el într-un limbaj atroce pe care pana ezită să-l reproducă, așteptați-vă ca într-o zi unul din purtătorii aceștia de sabie, cărora le datorați salvarea, să vă înghită pe toți, așa cum cocorul din fabulă a-nghițit broaștele».“

Și actul de acuzare continua astfel:

„Femeia Rochemaure, fostă nobilă, concubina lui Brotteaux, nu este mai puțin vinovată decît el. Nu numai că era în corespondență cu străinătatea și stipendiată de însuși Pitt, dar, asociată unor oameni corupți ca Jullien (din Toulouse) și Chabot, în legătură cu fostul baron de Batz și în înțelegere cu acest scelerat ea a inventat tot felul de mașinații pentru a face să scadă acțiunile Companiei Indiilor spre a le cum-

pără pe un preț de nimic, urcîndu-le apoi cursul prin mașinații opuse primelor și jefuind astfel averea privată și averea publică. Încarcerată la Bourbe și la Madelonnettes, n-a încetat să comploteze în închisoare, să recurgă la speculații și să se dedea la tentative de corupere a unor judecători și jurați.

Louis Longuemare, fost nobil, fost capuțin, se exersase de multă vreme în infamie și crimă, înainte de a săvîrși actele de trădare pentru care trebuie să răspundă aici. Trăind într-o rușinoasă promiscuitate cu fata Gorcut, zisă Athénaïs, sub însuși acoperișul lui Brotteaux, el este complicele acestei fete și al acestui fost nobil. În timpul captivității sale de la Conciergerie, n-a încetat o zi măcar să scrie pamflete atentînd la libertate și la liniștea publică.

Pe drept cuvînt se poate afirma, în ce o privește pe Marthe Gorcut, zisă Athénaïs, că fetele prostituate constituie cel mai mare flagel al moravurilor publice pe care le insultă, și de asemenea că sunt ocara societății pe care ele o stigmatizează. Dar la ce bun să ne extindem asupra crimelor respingătoare pe care acuzata le mărturisește fără pudoare?"

Acuzarea trecu apoi în revistă ceilalți cincizeci și patru de preveniți[1], pe care nici Brotteaux, nici părintele Longuemare, nici cetățeana Rochemaure nu-i cunoșteau, decît cel mult văzîndu-i pe cîțiva în închisoare, și care erau cuprinși împreună cu primii patru în „această conjurație execrabilă, cum analele popoarelor nu mai arată una".

Acuzarea încheie cerînd pedeapsa cu moartea pentru toți inculpații.

Brotteaux fu interogat primul.

— Ai conspirat?

— Nu, n-am conspirat. Totul e fals în actul de acuzare pe care l-am ascultat.

— Vezi? Tu conspiri încă și acum, împotriva acestui tribunal.

Și președintele trecu la femeia Rochemaure, care răspunse prin proteste disperate, lacrimi și șiretlicuri.

---

[1] Scăpare evidentă: la începutul capitolului se afirmă că în boxă au luat loc 49 de inculpați.

Părintele Longuemare se lăsă cu totul în voia Domnului. Nici măcar nu-şi adusese apărarea scrisă.

La toate întrebările care i-au fost puse, răspunse cu un spirit de renunţare. Totuşi, cînd preşedintele îi spuse caputin, bărbatul îmbătrînit din el se reînsufleţi:

— Nu sunt caputin, replică el, sunt preot şi călugăr din ordinul barnabiţilor.

— E-acelaşi lucru, replică bonom preşedintele.

Părintele Longuemare îl privi indignat:

— Nu se poate închipui eroare mai ciudată precum confundarea unui caputin cu un călugăr din ordinul barnabiţilor, care îşi trage obîrşia de la sfîntul Pavel însuşi.

Hohote de rîs şi huiduieli izbucniră în asistenţă.

Iar părintele Longuemare, luînd zeflemelele drept semn de tăgadă, proclamă că el va muri membru al ordinului Sfîntului Barnabé, al cărui veşmînt îl purta în inimă.

— Recunoşti întrebă preşedintele, că ai conspirat cu fata Gorcut, zisă Athénaïs, care-ţi acorda favorurile ei demne de dispreţ?

La auzul acestei întrebări, părintele Longuemare ridică spre cer o privire îndurerată şi răspunse printr-o tăcere care exprima surpriza unui suflet candid şi gravitatea unui călugăr care se teme să rostească vorbe deşarte.

— Fată Gorcut, o întrebă preşedintele pe tînăra Athénaïs, recunoşti că ai conspirat cu Brotteaux?

Ea răspunse blînd:

— Domnul Brotteaux, după cîte ştiu eu, n-a făcut decît bine. E un om cum ar trebui să fie mulţi, şi cum nu se află altul mai bun. Cei care zic altfel, se înşeală. Asta-i tot ce am de spus.

Preşedintele o întrebă dacă recunoaşte că a trăit în concubinaj cu Brotteaux. A trebuit să i se explice cuvîntul acesta, pe care ea nu-l înţelegea. Dar de îndată ce pricepu despre ce era vorba, răspunse că asta n-ar fi atîrnat decît de el, însă el nu i-a cerut aşa ceva.

În tribune se rîse şi preşedintele ameninţă fata Gorcut că o va scoate din dezbateri dacă va mai răspunde cu un asemenea cinism.

Atunci ea îl făcu caiafă, sfrijit, încornorat şi-l împroşcă şi pe el, şi pe judecători, şi pe juraţi cu o ploaie de injurii, pînă cînd jandarmii au smuls-o de pe bancă, scoţînd-o din sală.

În continuare, preşedintele îi interogă pe scurt pe ceilalţi acuzaţi, în ordinea în care aceştia fuseseră aşezaţi pe gradene. Un anume Navette răspunse că n-ar fi putut conspira într-o închisoare în care n-a stat decît patru zile. Preşedintele făcu observaţia că răspunsul trebuia să fie luat în consideraţie şi că îi roagă pe cetăţenii juraţi să ţină cont de aceasta. Un oarecare Bellier răspunse la fel, şi preşedintele adresă în favoarea lui aceeaşi observaţie juriului. Bunăvoinţa judecătorului fu interpretată fie ca rezultat al unei lăudabile echităţi, fie drept răsplata datorată delaţiunii.

Substitutul de acuzator public luă cuvîntul. El nu făcu decît să amplifice actul de acuzare şi puse următoarele întrebări:

— E dovedit că Maurice Brotteaux, Louise Rochemaure, Louis Longuemare, Marthe Gorcut zisă Athénaïs, Eusèbe Rocher, Pierre Guyton-Fabulet, Marcelline Descourtis etc., etc., au format o conjuraţie ale cărei mijloace sunt asasinatul, foametea, fabricarea de false asignate şi de monedă falsă, depravarea moralei şi a spiritului public, răsculareа închisorilor; scopul: războiul civil, dizolvarea reprezentanţei naţionale, restaurarea regalităţii?

Juraţii se retraseră în camera de deliberare. Se pronunţară în unanimitate afirmativ în ceea ce-i privea pe toţi acuzaţii, cu excepţia numiţilor Navette şi Bellier, pe care preşedintele şi, după el, acuzatorul public îi puseseră întrucîtva în afară de cauză. Gamelin îşi motivă verdictul în termenii următori:

— Culpabilitatea acuzaţilor sare în ochi: pedepsirea lor contează în salvarea Naţiunii şi ar trebui ca ei înşişi să dorească supliciul drept singurul mijloc de a-şi ispăşi crimele.

Preşedintele pronunţă sentinţa în absenţa celor pe care aceasta îi privea. În zilele acelea excepţionale, contrar celor pretinse de lege, acuzaţii nu erau readuşi la citirea sentinţei, fără îndoială pentru că era de temut disperarea unui atît de mare număr de oameni. Temere zadarnică, într-atît de mare

și generală era pe atunci supunerea victimelor! Grefierul coborî în arest să citească verdictul, ascultat în acea tăcere și liniște care au făcut ca osîndiții din prerial să fie asemuiți cu copacii aflați în preajma tăierii.

Cetățeana Rochemaure se declară însărcinată. Un chirurg, care era în același timp și jurat, fu delegat să o consulte. Fu purtată leșinată în celula ei.

— Ah! suspină părintele Longuemare, judecătorii aceștia sunt oameni tare vrednici de milă; starea în care se află sufletul lor e-ntr-adevăr de plîns. Încurcă totul și confundă un barnabit cu un franciscan.

Execuția trebuia să aibă loc în aceeași zi, la „Bariera Tronului Răsturnat". Cu toaleta făcută, părul tăiat, cămășile răsfrînte, condamnații așteptau călăul, înghesuiți ca o turmă în mica sală despărțită de grefă prin paravanul cu geamuri.

La sosirea executorului și a ajutoarelor lui, Brotteaux, care-și citea liniștit Lucrețiul, puse semn la pagina începută, închise cartea, o vîrî în buzunarul redingotei și spuse barnabitului:

— Părinte reverend, ceea ce mă scoate din sărite e că n-am să vă conving. O să ne dormim amîndoi somnul de pe urmă și n-o să pot să vă trag de mînecă și să vă scol pentru a vă zice: „Vedeți, nu mai aveți nici simțire, nici cunoștință: sunteți neînsuflețit. Ceea ce urmează vieții e aidoma cu ceea ce îi precede."

Vru să zîmbească; dar o durere atroce îi strînse inima și măruntaiele, și fu cît pe ce să leșine.

Își veni totuși în fire:

— Părinte, vă las să-mi vedeți slăbiciunea. Iubesc viața și n-o părăsesc deloc fără părere de rău.

— Domnule, răspunse cu blîndețe călugărul, luați seama că sunteți mai viteaz decît mine, și cu toate acestea moartea vă tulbură mai mult. Ce vrea să spună asta decît că eu văd lumina pe care dumneavoastră încă n-o vedeți?

— Ar mai putea fi și pentru că eu regret viața întrucît m-am bucurat mai mult de ea decît dumneavoastră, care ați făcut-o cît mai asemănătoare cu putință morții.

— Domnule, spuse părintele Longuemare pălind, ne aflăm într-un ceas greu. Domnul mă aibe-n paza lui! Fără-ndoială

că vom muri fără ajutor duhovnicesc. Trebuie că odinioară am primit sacramentele cu prea puţină căldură şi cu inimă nerecunoscătoare, de vreme ce Cerul mi le refuză astăzi cînd am atît de mare nevoie de ele.

Caretele aşteptau. Condamnaţii fură înghesuiţi în ele cu mîinile legate. Femeia Rochemaure, a cărei graviditate nu fusese recunoscută de chirurg, fu cărăţată pe una din platforme. Ea regăsi un dram de energie pentru a cerceta mulţimea spectatorilor, sperînd împotriva oricărei speranţe să zărească niște salvatori. Ochii ei implorau. Afluenţa era mai slabă ca altădată, iar agitaţia spiritelor mai puţin violentă. Numai cîteva femei strigau „La moarte!", sau îi luau în zeflemea pe cei care aveau să moară. Bărbaţii ridicau din umeri, întorceau capetele şi tăceau, fie din prudenţă, fie din respect pentru lege.

Prin mulţime trecu un fior cînd Athénaïs apăru în uşiţă. Avea aerul unui copil.

Se înclină în faţa călugărului:

— Domnule părinte, spuse ea, daţi-mi dezlegarea de păcate.

Părintele Longuemare murmură grav cuvintele sacramentale şi zise:

— Fata mea! ai căzut în mari destrăbălări; dar ce n-aş da să pot înfăţişa Domnului o inimă la fel de simplă ca a dumitale!

Ea urcă, uşoară, în caretă. Şi acolo, cu bustul drept, cu capul ei de copil înălţat mîndru, strigă:

— Trăiască regele!

Îi făcu un semn disoret lui Brotteaux spre a-i arăta că mai era loc lîngă ea. Brotteaux ajută barnabitul să urce, apoi se sui şi el între călugăr şi inocenta fată.

— Domnule, i se adresă părintele Longuemare filosofului epicurean, vă cer o favoare: rugaţi-vă pentru mine acestui Dumnezeu în care încă nu credeţi. Nu se ştie dacă nu sunteţi mai aproape de el decît sunt eu: poate hotărî o singură clipă. Ca să deveniţi cel mai îndrăgit fiu al Domnului nu vă trebuie mai mult de-o secundă. Domnule, rugaţi-vă pentru mine.

În timp ce roţile se rostogoleau scrîşnind pe caldarîmul mahalalei nesfîrşite, călugărul rostea cu inima şi cu buzele rugăciunile pentru cei în agonie.

Brotteaux îşi rememora versurile poetului naturii: *Sic ubi non erimus* ... Cît era de legat şi zgîlţîit în infama caretă, el păstra o atitudine calmă şi parcă preocupat să stea cît mai în largul său. Alături, mîndră de a muri cum murise şi regina Franţei, Athénaïs arunca asupra mulţimii o privire semeaţă şi bătrînul perceptor, contemplînd ca un cunoscător ce era gîtul alb al tinerei femei, regretă lumina zilei.

XXV

PE CÎND CARETELE ALERGAU înconjurate de jandarmi spre piaţa Tronului Răzbunat, ducîndu-i la moarte pe Brotteaux şi complicii săi, Évariste stătea îngîndurat pe o bancă din grădina Tuileriilor. O aştepta pe Élodie. Aplecat deasupra orizontului, soarele găurea cu săgeţile lui aprinse castanii stufoşi. La grilajul grădinii, pe calul ei înaripat, Gloria[1] ducea la gură trompeta veşniciei. Vînzătorii de ziare strigau marea victorie de la Fleurus[2].

„Da, medita Gamlein, victoria este a noastră. Noi i-am plătit preţul."

Îi vedea pe generalii cei bicisnici tîrîndu-şi umbrele osîndite în praful însîngerat al pieţii Revoluţiei, în care pieriseră. Şi surîse mîndru, gîndindu-se că, fără măsurile severe în care-şi avuse şi el partea, caii austriecilor ar fi muşcat astăzi scoarţa acestor copaci.

Şi strigă în sine:

„Teroare salvatoare! O, teroare sfîntă! Anul trecut, pe vremea asta, aveam ca apărători nişte viteji învinşi, în zdrenţe; pămîntul patriei era cotropit, două treimi din provincii — răsculate. Acum, armatele noastre bine echipate, bine instruite, comandate de generali pricepuţi, preiau ofensiva, gata să răspîndească libertatea în lume. Pacea domneşte pe întreg teritoriul Republicii... Teroare salvatoare! O, teroare sfîntă! Binevoitoare ghilotină! Anul trecut, pe vremea asta, Republica era sfîşiată între facţiuni: hidra federalismu-

[1] Gloria sau Vestita — fiică a lui Jupiter şi a Geei, mesagera stăpînului zeilor.

[2] Comună belgiană la nord-est de Charleroi, unde generalul revoluţionar Jourdan i-a învins pe austrieci în 1794.

lui amenința să o devoreze. Acum unitatea iacobină își întinde asupra imperiului puterea și înțelepciunea . . ."

Cu toate acestea, Évariste rămînea întunecat. O cută adîncă îi brăzda fruntea; gura îi era amară. Se gîndea: „Cîndva spuneam *A învinge sau a muri.* Ne înșelam: *A învinge și a muri*, așa ar fi trebuit să zicem."

Privi în jur. Copiii făceau grămăjoare de nisip. Pe scaune de lemn, sub bolta copacilor, cetățenele brodau sau coseau. Trecători cu haine și pantaloni pînă la genunchi, de o izbitoare eleganță, se întorceau spre casă, meditînd la afacerile sau desfătările lor. Și Gamelin se simți străin printre ei: nu era nici compatriotul, nici contemporanul lor. Ce se petrecuse oare? Cum de entuziasmului din primii ani îi urmaseră indiferența, oboseala și, poate, dezgustul? Se vedea bine, oamenii aceștia nu mai vroiau să audă vorbindu-se de Tribunalul revoluționar și întorceau spatele ghilotinei. Devenită prea inoportună în piața Revoluției, fusese trimisă la capătul fobur-gului Antoine. Și chiar aici, la trecerea caretelor, se murmura. Se zicea că unele glasuri ar fi strigat: „Destul!".

Destul, cînd încă mai erau trădători, conspiratori! Destul, cînd trebuiau reînnoite Comitetele și epurată Comuna! Destul, cînd sceleratii dozonorau reprezentanța națională! Destul, cînd se punea la cale pînă și în Tribunalul revoluționar pierzania lui Saint-Just! Căci, lucru îngrozitor cînd te gîndești, și prea adevărat! Fouquier[1] însuși urzea intrigi, și numai pentru a-l pierde pe Maximilien îi jertfise cu mare pompă cincizeci și șapte de victime tîrîte la moarte în cămașa roșie a paricizilor. Cărei milostiviri criminale ceda Franța? Trebuia deci salvată împotriva propriei ei voințe, și cînd ea striga milă, să-ți astupi urechile și să lovești. Dar, vai! așa hotărîseră sorții: patria își blestema salvatorii. Fie ca ea să ne blesteme, dar facă-se ca ea să fie salvată!

„Însă e prea puțin să fie sacrificate victime obscure, niște aristocrați, niște financiari, niște publiciști, niște poeți, un

[1] Antoine-Quentin Fouquier-Tinville (1746—1795), acuzatorul public al Tribunalului revoluționar. S-a arătat deosebit de aspru în timpul terorii A fost la rîndul său decapitat.

Lavoisier[1], un Roucher[2], un André Chénier[3]. Trebuie loviți acei sceleraţi atotputernici care, cu mîinile pline de aur şi şiroind de sînge, pregătesc ruina Montanei — acei Fouché, Tallien, Rovère, Carrier, Bourdon[4]. Statul trebuia dezrobit de toţi inamicii săi. Dacă Hébert triumfa, Convenţia ar fi fost răsturnată şi Republica se rostogolea în prăpastie; dacă Desmoulins şi Danton triumfau, lipsită de virtuţi, Convenţia ar fi dat Republica pe mîna aristocraţilor, speculanţilor şi generalilor. Dacă cei de teapa lui Tallien şi Fouché, monştri ghiftuiţi de sînge şi de prăzi, ar triumfa, Franţa ar fi înecată în crimă şi nelegiuire... Tu dormi, Robespierre, în timp ce criminali beţi de furie şi groază pun la cale moartea ta şi funeraliile libertăţii. Couthon, Saint-Just, de ce întîrziaţi să denunţaţi comploturile?

Cum?! Vechiul Stat, monstrul regal, îşi asigura domnia băgînd în puşcării în fiecare an patru sute de mii de oameni, spînzurînd cincisprezece mii, trăgînd pe roată alţi trei mii, iar Republica încă mai ezită să sacrifice cîteva sute de capete pentru siguranţa şi puterea ei! Să ne scăldăm în sînge, dar să salvăm patria..."

Cum stătea astfel pe gînduri, apăru în grabă Élodie, palidă şi trasă la faţă:

— Évariste, ce vrei să-mi spui? De ce n-ai venit la *Amorul pictor*, în camera albastră? De ce m-ai făcut să vin aici?

— Pentru a-ţi spune pentru totdeauna adio.

Élodie murmură că e smintit, că ea nu putea înţelege...

---

[1] Celebru savant francez, descoperitor, printre altele, al legii conservării masei, Antoine-Laurent de Lavoisier (1743—1794) a fost şi deputat supleant în Convenţie. A fost ghilotinat împreună cu grupul fermierilor generali din care făcea parte.

[2] Jean-Antoine Roucher (1745—1794), poet francez, autorul poemului didactic *Lunile*, executat împreună cu

[3] André Chénier (1762—1794), poet francez, adept al neoclasicismului, autor al unor elegii şi idile celebre. La început adept al revoluţiei, este ulterior executat pentru protestele sale împotriva terorii.

[4] Deputaţi în Convenţie şi adversari ai iacobinilor lui Robespierre. Dintre aceştia, mai cunoscuţi sunt: Joseph Fouché (1759—1820), care va deveni ministrul poliţiei sub Directorat, sub Consulat şi sub Napoleon I; Jean Lambert Tallien (1767—1820), unul din organizatorii crizei din 9 thermidor care va duce la căderea lui Robespierre; Jean-Baptiste Carrier (1756—1794), membru al Convenţiei, ghilotinat pentru abuzuri şi pentru înecurile în masă ordonate de el la Nantes în perioada terorii.

El o opri cu un gest abia schițat cu mîna:

— Élodie, nu-ți mai pot accepta dragostea.

— Taci, Évariste, taci!

Îl rugă să meargă mai încolo; aici erau observați, erau auziți.

El făcu vreo douăzeci de pași și continuă, foarte calm:

— Mi-am jertfit patriei viața și fericirea. Voi muri aidoma unui infam, și n-am să-ți las moștenire, nefericita de tine, decît o memorie detestată... Să ne iubim? Mai pot fi oare încă iubit?... Așa mai putea oare iubi?

Ea îi spuse că e nebun; că îl iubea, că îl va iubi totdeauna. Fu înflăcărată, sinceră; dar ea simțea tot atît de bine ca el, simțea încă mai bine că el are dreptate. Și ea se zbătea împotriva evidenței.

El vorbi iarăși:

— Nu-mi reproșez nimic. Aș face iarăși ceea ce am făcut. Am făcut să cadă asupră-mi anatema, pentru patrie. Sunt blestemat. M-am pus în afara umanității: nu mă voi întoarce în sînul ei niciodată. Nu! Marea misiune nu s-a încheiat. Ah! Îndurarea, iertarea!... Dar trădătorii iartă? Conspiratorii sunt îndurători? Scelerații paricizi mișună neîncetat în umbră; ies de sub pămînt, aleargă dinspre toate frontierele: tineri care ar fi pierit mai bine în rîndul armatelor noastre, bătrîni, copii, femei, acoperiți cu măștile nevinovăției, purității, frumuseții. Și cu cît îi nimicești, cu atît se găsesc mai mulți... Vezi bine că trebuie să renunț la dragoste, la orice bucurie, la orice desfătare a vieții, la viața însăși..

El tăcu. Făcută să guste bucurii liniștite, nu de ieri, de alaltăieri pe Élodie o îngrozea să contopească, sub sărutările unui amant tragic, senzațiile voluptății cu imagini însîngerate: nu răspunse nimic. Évariste bău ca pe o cupă amară tăcerea tinerei femei.

— Vezi bine, Élodie: ne-am grăbit; însăși opera noastră ne devorează. Zilele, orele noastre sunt ani. Curînd voi fi trăit un veac. Privește fruntea asta! Este oare a unui iubit? Să iubești!...

— Évariste, tu ești al meu și te păstrez; nu-ți redau libertatea.

Ea vorbea cu glasul resemnării. El o simți; simți și ea însăși.

— Élodie, ai putea într-o zi să depui mărturie că am trăit credincios datoriei mele, că inima mi-a fost dreaptă şi sufletul curat, că n-am avut altă patimă decît binele public, că m-am născut simţitor şi blînd? Vei spune tu: „Şi-a făcut datoria"? O, nu! N-o vei spune. Şi nu-ţi cer s-o spui. N-are decît să-mi piară memoria! Gloria mea se află în sufletul meu; ruşinea mă înconjoară. Dacă m-ai iubit, închide numele meu într-o tăcere veşnică.

Un copil de opt sau nouă ani, care alerga cu un cerc, se năpusti în acea clipă peste picioarele lui Gamelin.

Acesta îl ridică brusc în braţe:

— Copile! Vei creşte liber, fericit şi vei datora aceasta infamului Gamelin. Sunt atroce ca tu să fii fericit. Sunt crud ca tu să fii bun. Sunt fără milă ca mîine toţi francezii să se îmbrăţişeze vărsînd lacrimi de fericire.

Îl strînse la piept:

— Copilaşule, cînd vei fi bărbat, îmi vei datora fericirea, nevinovăţia ta; şi de-mi vei auzi vreodată numele, îl vei dispreţui.

Lăsă jos copilul care se aruncă îngrozit în fustele mamei sale, sosită în fugă să-l elibereze.

Tînăra mamă, frumoasă şi avînd o graţie aristocratică în rochia ei de linon alb, îşi luă băieţelul cu un aer trufaş.

Gamelin întoarse spre Élodie o privire sălbatecă:

— Am sărutat copilul acesta; mîine, poate-i voi trimite mama la ghilotină.

Şi se depărtă pe sub copacii aleii, resfiraţi ca pe o tablă de şah.

Élodie rămase o clipă nemişcată, cu privirea fixă, aţintită în jos. Apoi, dintr-o dată, se avîntă în urma iubitului ei, şi furioasă, despletită, aidoma unei menade, îl apucă de parcă ar fi vrut să-l sfîşie şi-i strigă cu o voce sugrumată de sînge şi de lacrimi:

— Ei bine! Iubitule, trimite-mă şi pe mine la ghilotină; fă să mi se taie şi mie capul!

Şi imaginîndu-şi cuţitul pe ceafă, carnea i se topi toată de groază şi voluptate.

XXVI

PE CÎND SOARELE DE TERMIDOR[1] SE CULCA într-o purpură însîngerată, Évariste rătăcea, sumbru şi îngrijorat, prin grădinile Marbeuf, devenite proprietate naţională şi frecventate de parizienii trîndavi. Se servea aici limonadă şi îngheţată; cai de lemn şi barăci de tir îi aşteptau pe tinerii patrioţi. Sub un copac, un savoiard mic, zdrenţăros, cu o bonetă neagră pe cap, făcea să danseze o marmotă în sunete ascuţite de caterincă. Un bărbat încă tînăr, zvelt, îmbrăcat în albastru, cu părul pudrat, însoţit de un cîine enorm, se opri să asculte muzica aceasta rustică. Évariste îl recunoscu pe Robespierre. Îl regăsea mai palid, mai slăbit, cu faţa aspră şi brăzdată de cute dureroase. Şi se gîndi: „Ce oboseli şi cîte suferinţe nu şi-au lăsat amprenta pe fruntea lui? Cît chin penibil să te străduieşti pentru fericirea oamenilor! Oare la ce se gîndeşte în clipa asta? Şi sunetele caterincii montagnarde izbutesc să-l distragă de la grija treburilor? Oare ştie că a făcut un pact cu moartea şi că e aproape ceasul cînd va trebui să-l respecte? Oare îşi pregăteşte reintrarea triumfală în Comitetul salvării publice din care s-a retras, sătul să tot fie ţinut în şah, împreună cu Couthon[2]

[1] A unsprezecea lună din noul calendar, acoperind intervalul 19 iulie — 20 august.

[2] Georges Couthon (1755—1794), membru activ al Convenţiei şi al Comitetului salvării publice, izbuteşte să înăbuşe insurecţia contrarevoluţionară din Lyon.

și Saint-Just[1], de o majoritate răzvrătită? în spatelei feței acesteia de nepătruns, oare ce speranțe sau ce temeri îl frămîntă?"

Cu toate acestea, Maximilien, zîmbi copilului, îi puse cu blîndețe, binevoitor, cîteva întrebări despre valea, cătunul, părinții pe care sărmanul băiat îi lăsase acolo, îi aruncă un bănuț de argint și își reluă plimbarea. După ce făcu cîțiva pași, se întoarse să cheme cîinele care, mirosind sălbăticiunea, își arăta colții spre marmota zbîrlită.

— Brount! Brount!

Apoi se înfundă în aleile întunecoase.

Din respect, Gamelin nu se apropie de trecătorul singuratic; dar contemplînd silueta subțire care se ștergea în noapte, îi adresă, în minte, oratia aceasta:

„Ți-am văzut tristețea, Maximilien; ți-am înțeles gîndurile. Melancolia ta, oboseala ta, și pînă și acea expresie a spaimei întipărite în privirile tale, totul în tine spune: „Fie ca teroarea să se termine și să înceapă înfrățirea! Francezi, fiți uniți, fiți virtuoși, fiți buni! Iubiți-vă unii pe alții..." Ei bine, îți voi servi planurile; pentru ca tu, în înțelepciunea și bunătatea ta, să poți pune capăt învrăjbirilor civile, să stingi dușmăniile fratricide, să faci din călău un grădinar care nu va mai tăia decît capetele verzelor și lăptucilor — voi pregăti împreună cu colegii mei din Tribunalul revoluționar căile îndurării, exterminînd conspiratorii și trădătorii. Vom îndoi vigilența și severitatea. Nu ne va scăpa nici un vinovat. Și cînd capul celui din urmă dintre dușmanii Republicii va cădea sub cuțit, tu vei putea fi indulgent fără să comiți prin asta o crimă, și vei putea face să domnească nevinovăția și virtutea asupra Franței, o, tu părinte al patriei!"

*

Incoruptibilul era acum departe. Doi bărbați cu pălării rotunde și pantaloni de nankin pînă la genunchi, dintre care

[1] Louis de Saint-Just (1767—1794), reprezentant și teoretician al direcției celei mai radical revoluționare în sînul guvernului și al Comitetului salvării publice. În calitate de trimis extraordinar, reorganizează armata epurînd-o de elementele șovăitoare, incompetente sau proregaliste, îmbunătățește aprovizionarea trupelor punînd astfel bazele victoriilor din 1793—94. Făcea parte împreună cu Robespierre și Couthon din așa-zisul „triumvirat" la care face aluzie A. France.

unul, cu o înfățișare crîncenă, lung și slab, purta o legătură pe un ochi și semăna cu Tallien, se încrucișară cu el la întorsătura unei alei, îi aruncară o privire piezișă și, prefăcîndu-se că nu-l recunosc, trecură mai departe. Cînd se aflară destul de departe pentru a nu fi auziți, murmurară cu glas scăzut:

— Ia te uită, ăsta-i deci regele, papa, dumnezeul. Căci e Dumnezeu. Și Cathérine Théot[1], preoteasa lui.

— Dictator, trădător, tiran! Mai sunt pe lume Brutuși.

— Tremură, sceleratule! Stînca Tarpeiană e lîngă Capitoliu[2].

Brount, cîinele, se apropie de ei. Tăcură și grăbiră pasul.

---

[1] Catherine Théot (1716—1794), pretinsă vizionară, se autonumea „mama Domnului". Acuzată de conspirație la 17 iunie 1794, este achitată datorită intervenției lui Robespierre, dar moare totuși în închisoare la 1 septembrie.

[2] Dicton latin sugerînd că gloria e adesea urmată de cădere: Templul lui Jupiter Capitolinul se află aproape de stînca Tarpeiană, din vîrful căreia, în vechea Romă, erau azvîrliți trădătorii.

XXVII

TU DORMI, ROBESPIERRE! CEASUL TRECE, se scurge timp preţios...

În sfîrşit, în 8 termidor, în Convenţie, Incoruptibilul se ridică şi începe să vorbească. Soare de la 31 mai, te vei mai înălţa o dată? Gamelin aşteaptă, speră. Robespierre va smulge deci, din băncile pe care le dezonorează, pe legislatorii mai vinovaţi încă decît federaliştii, mai periculoşi încă decît Danton... Nu! Nu încă. „Nu mă pot hotărî, spune el, să sfîşii cu totul vălul care acoperă acest profund mister al nelegiuirii". Şi risipindu-se fără să lovească vreun conjurat, trăsnetul îi îngrozeşte pe toţi. Fuseseră număraţi vreo şaizeci care, de cincisprezece zile, nu mai îndrăzneau să se culce în patul lor. Marat da, spunea trădătorilor pe nume; îi arăta cu degetul. Incoruptibilul ezită, şi, din acea clipă, el este acuzatul...

Seara, la Iacobini, oamenii se înăbuşă în înghesuiala din sală, pe culoare, în curte.

Toţi sunt acolo, prietenii gălăgioşi şi duşmanii muţi. Robespierre le citeşte discursul pe care Convenţia îl ascultase într-o tăcere înspăimîntătoare şi pe care iacobinii, emoţionaţi, îl acoperă de aplauze.

— Acesta este testamentul morţii mele, spuse omul, mă veţi vedea bînd calm cucuta.

— O s-o beau împreună cu tine, răspunde David.

— Toţi, toţi! strigă iacobinii despărţindu-se fără să hotărască nimic.

Pe cînd se punea la cale moartea celui Drept, Évariste dormi somnul ucenicilor din Grădina Măslinilor. A doua zi se duse la Tribunal, unde două secţii aveau dezbateri. Cea din care făcea şi el parte judeca douăzeci şi unu de complici din conspiraţia Lazare. Şi, între timp, soseau noutăţi: „Con-

venţia, după o şedinţă de şase ore, a decretat acuzarea lui Maximilien Robespierre, Couthon, Saint-Just, împreună cu Augustin Robespierre şi Lebas[1], care au cerut să împartă soarta acuzaţilor. Cei cinci proscrişi au coborît la bară."

Se răspîndi vestea că preşedintele secţiei care funcţiona în sala vecină, cetăţeanul Dumas, a fost arestat în fotoliul său, dar că audierea continuă. Se auzi dîndu-se alarma şi bătînd clopotele.

În banca sa, Évariste primeşte din partea Comunei ordinul de a se prezenta la Primărie pentru a lua parte la şedinţa consiliului general. În bătaia clopotelor şi a tobelor, îşi dă alături de colegi verdictul şi aleargă pînă acasă pentru a-şi îmbrăţişa mama şi a-şi lua eşarfa. Piaţa Thionville e pustie. Secţia nu îndrăzneşte să se pronunţe nici pentru, nici împotriva Convenţiei. Oamenii se strecoară pe lîngă pereţi, se afundă în umbra aleilor, se refugiază acasă. Cetăţeanul Dupont s-a ascuns în prăvălie; portarul Remacle se baricadează în loja lui. Mica Joséphine, temătoare, îl ţine pe Mouton în braţe. Cetăţeana văduvă Gamelin se vaietă de scumpetea alimentelor, cauză a tuturor relelor. La picioarele scării, Évariste o întîlneşte pe Élodie cu răsuflarea tăiată şi cu şuviţele părului ei negru lipite de gîtul asudat.

— Te-am căutat la Tribunal. Tocmai plecaseşi. Unde te duci?

— La Primărie.

— Nu te du acolo! Te-ai da singur pierzaniei: Hanriot e arestat... secţiile nu se vor mişca. Secţia Piques, secţia lui Robespierre, rămîne liniştită. Ştiu sigur: tata face parte din ea. Dacă te duci la Primărie, te pierzi degeaba.

— Vrei să fiu laş?

— Dimpotrivă, curajos înseamnă să fii credincios Convenţiei şi să te supui legii.

— Legea e moartă cînd triumfă sceleraţii.

— Évariste, ascult-o pe Élodie a ta; ascultă-ţi surioara; vino şi te aşează aproape, să-ţi liniştească ea sufletul agitat.

El o privi: niciCînd nu i se păruse atît de atrăgătoare; niciCînd glasul ei nu-i răsunase în urechi cu atîta voluptate, atît de convingător.

---

[1] Philippe Lebas (1765—1794), Membru al Comitetului siguranţei generale, reorganizator al armatelor de pe Rin şi Sambre-et-Meuse.

— Doi paşi, numai doi paşi, prietene!

Ea îl trage spre pătratul de pămînt, păstrînd deasupra soclul statuii răsturnate. Pătratul este împrejmuit de bănci pline de tineri şi tinere ieşiţi la plimbare. O vînzătoare de fleacuri oferă dantele; negustorul de tizană, purtînd rezervorul în spate, îşi agită clopoţelul; nişte fetiţe se joacă de-a cerculeţele aruncate pe băţ. Pescarii stau neclintiţi pe taluz, cu undiţa în mînă. Vremea se-arată a furtună, cu cerul acoperit. Aplecat peste parapet, Gamelin îşi aruncă privirea asupra insulei ascuţite ca o proră, ascultînd cum geme în vînt vîrful copacilor şi simte cum îi pătrunde în suflet un dor nesfîrşit de pace şi de singurătate.

Şi ca un ecou fermecător al gîndurilor lui, vocea Élodiei suspină:

— Îţi mai aduci tu aminte cînd, la vederea cîmpurilor, doreai să fii judecător de pace într-un sătuc? Asta ar fi fost adevărata fericire.

Dar dincolo de foşnetul copacilor şi de cuvintele femeii, el desluşi clopotul, alarma generală, vacarmul îndepărtat al cailor şi al tunurilor pe pavaj.

La doi paşi de el, un bărbat tînăr, care conversa cu o cetăţeană elegantă, spuse:

— Aţi auzit noutatea?... Opera s-a instalat în strada Legii.

Totuşi se aflase: se şuşotea numele lui Robespierre, dar tremurînd, căci încă era temut. Şi la zvonul murmurat al căderii sale, femeile ascundeau un zîmbet.

Évariste Gamelin apucă mîna Élodiei, dar peste puţin o respinse brusc:

— Adio! Te-am făcut părtaşa ursitei mele îngrozitoare, ţi-am ofilit pentru totdeauna viaţa. Adio. Caută să mă uiţi!

— Mai ales, îi răspunse ea, nu te întoarce acasă în noaptea asta: vino la *Amorul pictor*. Nu suna; aruncă o pietricică în jaluzelele mele. O să-ţi deschid chiar eu uşa, o să te ascund în pod.

— Ai să mă vezi triumfînd, sau n-ai să mă mai vezi niciodată. Adio!

Apropiindu-se de Primărie, auzi urcînd spre cerul greu vuietul din marile zile. În piaţa Grève — zăngănit de arme, forfot pîlpîitor de eşarfe şi uniforme, tunurile lui Hanriot

în baterie. Urcă pe scara de onoare și, intrînd în sala Consiliului, semnează foaia de prezență. Consiliul general al Comunei, în unanimitatea celor 491 de membri ai săi, se declară alături de proscriși.

Primarul pune să fie adusă tabla Drepturilor omului, dă citire articolului în care este spus: „Cînd guvernul violează drepturile poporului, insurecția este pentru popor cea mai sfîntă și mai trebuincioasă datorie", și primul magistrat al Parisului declară că loviturii de stat a Convenției Comuna îi opune insurecția populară.

Membrii Consiliului general jură că vor muri la posturile lor. Doi ofițeri municipali sunt însărcinați să se ducă în piața Grève chemînd poporul să se alăture dregătorilor lui pentru a salva patria și libertatea.

Oamenii se caută, fac schimb de noutăți, își dau cu părerea. Printre demnitarii aceștia, puțini meșteșugari. Comuna aici reunită este cea pe care a făcut-o epurarea iacobină: judecători și jurați ai Tribunalului revoluționar, artiști ca Beauvallet și Gamelin, rentieri și profesori, burghezi înstăriți, mari comercianți, capete pudrate, burți cu brelocuri; puțini saboți, pantaloni, carmagnole, bonete roșii. Burghezii aceștia sunt numeroși, hotărîți. Dar dacă stai să te gîndești bine, ei sunt aproape toți adevărații republicani pe care-i are Parisul. De veghe la primărie ca pe stînca libertății, îi înconjoară un ocean de indiferență.

Totuși sosesc vești bune. Toate închisorile în care fuseseră închiși proscrișii își deschid porțile și dau drumul prăzii. Venit de la Force, Augustin Robespierre intră întîiul în primărie și e aclamat. La orele opt se aude că Maximilien, după ce refuzase multă vreme, se îndreaptă spre Comună. E așteptat, va veni, vine: aclamații formidabile zguduie bolțile bătrînului palat municipal. Intră, purtat de douăzeci de brațe. Bărbatul acesta subțire, curățel, în haină albastră și culotă galbenă este chiar el. Se așează, vorbește.

La sosirea lui, Consiliul ordonă ca fațada casei comunale să fie imediat iluminată. Pe el se întemeiază Republica. Vorbește, vorbește cu glas plăpînd, cu eleganță. Vorbește limpede, abundent. Cei care se află în juru-i, care și-au pus în joc viața pentru el, își dau seama îngroziți că este omul vorbelor, comitetelor, tribunelor, incapabil de o hotărîre promptă și de un act revoluționar.

Este adus în sala dezbaterilor. Acum sunt aici toți iluștrii proscriși: Lebas, Saint-Just, Couthon. Robespierre vorbește. Se face douăsprezece jumătate noaptea: el tot mai vorbește. Între timp, în sala Consiliului, cu fruntea lipită de fereastră, Gamelin privește cuprins de îngrijorare; vede fumegînd felinarele în noaptea întunecoasă. Tunurile lui Hanriot sunt în baterie în fața primăriei. În piața ascunsă de întuneric se agită o mulțime șovăitoare, neliniștită. La douăsprezece jumătate, se ivesc niște torțe dinspre colțul străzii Vannerie, înconjurînd un delegat al Convenției care, împodobit cu însemnele acesteia, desfășoară o hîrtie și citește în licărul roșietic decretul Convenției: scoaterea în afara legii a Comunei răsculate, a membrilor Consiliului general care o ajută și a cetățenilor care vor răspunde chemărilor ei.

Scoaterea în afara legii, moartea fără judecată! Numai la gîndul acesta păleau și cei mai hotărîți. Gamelin simte cum îi îngheață fruntea. Privește cum mulțimea părăsește cu pași mari piața Grève.

Și cînd întoarce capul, ochii săi văd că sala în care puțin mai înainte consilierii se înăbușeau este aproape goală.

Dar au fugit zadarnic: semnaseră.

Se face două. Incoruptibilul deliberează în sala vecină, împreună cu Comuna și cu deputații proscriși.

Gamelin își afundă privirile disperate în piața neagră. La lumina felinarelor, vede cum lumînările de lemn atîrnate sub streașina băcanului se izbesc între ele cu zgomot de popice; felinarele se leagănă și pîlpîie: pe neașteptate, se stîrnește vijelia. O clipă mai tîrziu, cade o ploaie furtunoasă: piața se golește cu totul; pe cei nealungați de cumplitul decret îi împrăștie cîteva picături de apă. Tunurile lui Hanriot sunt abandonate. Și cînd la lumina fulgerelor se zăresc ivindu-se în același timp din strada Antoine și de pe cheiuri trupele Convenției, căile spre Casa Comunei sunt pustii.

Maximilien s-a decis în sfîrșit să cheme secția Piques împotriva decretului Convenției.

Consiliul general puse să se aducă săbii, pistoale, puști. Dar un zăngănit de arme, de pași și de geamuri sparte umple clădirea. Trupele Convenției trec ca o avalanșă prin sala de dezbateri și se năpustesc în sala Consiliului. Răsună o împușcătură: Gamelin vede cum Robespierre cade cu maxilarul sfărîmat. În ce-l privește, scoate briceagul său de șase soli cu

care, într-o zi de foamete, tăiase o bucată de pîine unei biete mame, și pe care, într-o seară minunată, la ferma Orangis, Élodie îl ținuse în poală cînd se jucaseră gajuri; îl deschide, vrea să și-l împlînte în inimă; lama întîlnește o coastă, veriga cedează, tăișul se închide și îi retează două degete. Gamelin cade însîngerat. Rămîne nemișcat, dar îl chinuie un frig crîncen, și în tumultul înfricoșătoarei lupte, călcat în picioare, aude distinct glasul tînărului dragon Henry, care strigă:

— Tiranul nu mai este; sateliții lui sunt striviți. Revoluția își va relua cursul majestuos și teribil.

Gamelin leșină.

La șapte dimineața, un chirurg trimis de Convenție îl pansă. Convenția era plină de solicitudine față de complicii lui Robespierre: nu voia ca vreunul dintrei ei să scape de ghilotină. Artistul pictor, ex-jurat, ex-membru al Consiliului general al Comunei, fu dus pe o targă la Conciergerie.

XXVIII

ÎN DATA DE 10, pe cînd, după un somn în fierbinţeli Évariste se trezi tresărind pe priciul unei celule, pradă unei orori de nespus, Parisul surîdea la soare, în farmecul şi imensitatea lui; speranţa renăştea în inimile deţinuţilor; negustorii îşi deschideau sprinteni prăvăliile, burghezii se simţeau mai bogaţi, tinerii mai fericiţi, femeile mai frumoase — şi toate acestea datorită căderii lui Robespierre. Numai o mînă de iacobini, cîţiva preoţi constituţionali şi cîteva bătrîne tremurau la gîndul că imperiul trece în stăpînirea celor răi şi corupţi. O delegaţie a Tribunalului revoluţionar, compusă din acuzatorul public şi doi juraţi, se prezentă la Convenţie spre a o felicita pentru arestarea complotiştilor. Adunarea a decis ca eşafodul să fie din nou ridicat în piaţa Revoluţiei. Aceasta pentru ca bogaţii, eleganţii, femeile frumoase să poată vedea fără să se deranjeze supliciul lui Robespierre, care urma să aibă loc în aceeaşi zi. Dictatorul şi complicii săi erau puşi în afara legii; ajungea să li se constate identitatea de către doi ofiţeri municipali ca Tribunalul să-i dea neîntîrziat pe mîna călăului. Dar se ivise o dificultate: constatarea identităţii nu putea fi făcută după formele legale întrucît Comuna fusese în întregime pusă în afara legii. Atunci, Adunarea autoriză Tribunalul să procedeze la constatarea identităţii prin martori obişnuiţi.

Triumvirii şi principalii lor complici fură tîrîţi la moarte în mijlocul strigătelor de bucurie şi mînie, în mijlocul înjurăturilor, rîsetelor, dansurilor.

A doua zi, recăpătîndu-şi întrucîtva forţele şi putînd să se ţină pe picioare, Évariste fu scos din celulă, dus la Tribunal şi aşezat pe estrada pe care de atîtea ori o văzuse plină de acuzaţi, unde se aşezaseră rînd pe rînd atîtea victime ilustre sau obscure. Acum gemea sub greutatea a şaptezeci de inşi,

majoritatea membri ai Comunei şi cîţiva juraţi, asemeni lui Gamelin, scoşi ca şi el în afara legii. El îşi revăzu loja, spătarul de care obişnuia să se rezeme, locul din care terorizase nenorociţii, locul din care trebuise să suporte privirile lui Jacques Maubel, ale lui Fortuné Chassagne, ale lui Maurice Brotteaux, ochii rugători ai cetăţenei Rochemaure care făcuse să fie numit jurat şi pe care o răsplătise printr-un verdict de condamnare la moarte. Revăzu, dominînd estrada unde luau loc judecătorii în trei fotolii de acaju, dispuse pe un fundal de catifea roşie de Utrecht, busturile lui Chalier şi Marat şi acel bust al lui Brutus pe care, într-o zi, îl luase ca martor. Nimic nu se schimbase, nici securile, fasciile şi bonetele roşii din carton vopsit, nici invectivele tricotezelor de la tribună adresate celor care aveau să moară, nici sufletul acelui Fouquier-Tinville încăpăţînat, laborios, răsfoind plin de zel hîrtiile sale ucigaşe şi, desăvîrşit magistrat, trimiţîndu-şi prietenii din ajun pe eşafod.

Cetăţenii Remacle, portar-croitor, şi Dupont, tîmplar în piaţa Thionville, membru în Comitetul de supraveghere al secţiei Pont-Neuf, recunoscură identitatea numitului Gamelin (Évariste), pictor, ex-jurat al Tribunalului revoluţionar, ex-membru al Consiliului general al Comunei. Depuneau mărturie pentru un asignat de o sută de soli pe cheltuiala secţiei; dar cum avuseseră legături de bună vecinătate şi prietenie cu proscrisul, se simţeau stînjeniţi întîlnindu-i privirea. Şi pe urmă se şi făcuse cald: le era sete şi se grăbeau să plece să bea un pahar de vin.

Gamelin făcu eforturi să urce în caretă: pierduse mult sînge şi rana îl făcea să sufere cumplit. Vizitiul biciui mîrţoaga şi cortegiul se puse în mişcare în mijlocul huiduielilor.

Nişte femei care-l recunoscură pe Gamelin îi strigară:

— Aşa, du-te odată, băutor de sînge! Asasin pe optîşpe franci ziua!... Nu mai rîde: ia te uită cum a îngălbenit, laşul!

Erau aceleaşi femei care-i huiduiseră odinioară pe conspiratori şi pe aristocraţi, pe revoluţionarii furioşi şi pe cei indulgenţi trimişi la ghilotină de Gamelin şi colegii lui.

Careta coti pe cheiul Morfondus, trecu încet pe Pont-Neuf şi prin strada Monetăriei: se îndrepta spre piaţa Revoluţiei, spre eşafodul lui Robespierre. Calul şchiopăta; vizitiul îi şfichiuia tot timpul urechile cu biciul. Mulţimea spectatorilor,

veselă, animată, îngreuna mersul escortei. Publicul îi felicita pe jandarmi şi ei îşi ţineau caii în frîu. La colţul străzii Honoré, huiduielile se înteţiră. Tineri petrecînd în saloanele de la mezaninul birturilor la modă apărură la ferestre cu şervetele în mînă: strigînd:

— Huo, canibalii! Antropofagii! Vampirii!

Cum careta se poticni într-o grămadă de gunoaie neridicate în cele două zile de tulburări, aurita tinerime explodă de bucurie:

— Li s-a-mpotmolit căruţa!... La gunoi cu iacobinii!

Gamelin căzu pe gînduri şi crezu că pricepe.

„Mor pe bună dreptate, îşi spuse. E drept să primim noi ocările azvîrlite Republicii şi de care ar fi trebuit s-o apărăm. Am fost slabi; ne-am făcut vinovaţi de prea multă îngăduinţă. Am trădat Republica. Ne-am meritat soarta. Pînă şi Robespierre însuşi, purul, sfîntul, a păcătuit prin blîndeţe, prin bunătate; greşelile îi sunt răscumpărate de martiriu. După pilda lui, şi eu am trădat Republica: ea piere: e drept să mor odată cu ea. Am cruţat sînge: sîngele meu să curgă! N-am decît să pier! Am meritat-o...“

Pe cînd medita astfel, zări firma de la *Amorul pictor* şi torente de mîhnire şi duioşie i se rostogoliră tumultuos în suflet.

Magazinul era închis, iar jaluzelele celor trei ferestre de la etaj trase cu totul. Cînd careta trecu pe dinaintea ferestrei din stînga, fereastra camerei albastre, o mînă de femeie purtînd pe inelar un inel de argint împinse marginea jaluzelei şi aruncă înspre Gamelin o garoafă roşie, pe care mîinile lui legate n-o putură prinde, dar care îi fu nespus de scumpă, ca simbol şi întruchipare a acelor buze roşii şi parfumate care-i răcoriseră gura. Ochii i se umplură de lacrimi şi era cu totul coplesit de farmecul acestui adio cînd văzu ridicîndu-se în piaţa Republicii cuţitul însîngerat.

XXIX

SENA DUCEA LA VALE GHEŢURILE lui nivoz[1]. Havuzurile Tuileriilor, pîraiele, fîntînile îngheţaseră. Vîntul de miază-noapte mătura pe străzi chiciura în rafale. Caii scoteau pe nări trîmbe de aburi lăptoşi; orăşenii priveau în trecere termometrul de pe uşa prăvăliilor de optică. Un ucenic ştergea vitrinele aburite ale *Amorului pictor* şi curioşii aruncau o privire stampelor la modă: Robespierre storcînd deasupra unei cupe o inimă ca o lămîie, pentru a-i bea sîngele, şi alături, în mari piese alegorice din *Tigrocraţia lui Robespierre:* numai hidre, şerpi, monştri înspăimîntători dezlănţuiţi de tiran asupra Franţei. Se mai putea vedea şi *Oribila Conspiraţie a lui Robespierre, Arestarea lui Robespierre, Moartea lui Robespierre.*

În ziua aceea, după prînz, la *Amorul pictor* intră Philippe Desmahis cu mapa sub braţ: adusese cetăţeanului Jean Blaise o placă pe care tocmai gravase în puncte *Sinuciderea lui Robespierre.* Dalta picarească a gravorului plăsmuise un Robespierre cît mai hidos cu putinţă. Poporului francez nu i se făcuse încă lehamite de toate plăsmuirile monumentale care consacrau dispreţul şi groaza pentru acel bărbat încărcat cu toate crimele Revoluţiei. Totuşi, ca bun cunoscător al publicului, negustorul de stampe îl avertiză pe Desmahis că pe viitor îi va da să graveze subiecte militare.

— Vine vremea cînd ne vor trebui victorii şi cuceriri, săbii, panaşe, generali. Am apucat-o pe drumul gloriei. Simt asta în mine: inima îmi bate la istorisirea isprăvilor de arme ale

[1] A patra lună a calendarului revoluţionar, acoperind intervalul 21 decembrie—19 ianuarie.

vitezelor noastre armate. Şi cînd mă încearcă un sentiment, rar se-ntîmplă ca lumea să nu-l încerce odată cu mine. Avem nevoie de războinici şi femei, de Marte şi Venus.

— Cetăţene Blaise, mai am încă la mine două sau trei din desenele lui Gamelin, pe care mi le-aţi dat la gravat. E urgent?

— Deloc.

— Fiindcă veni vorba de Gamelin: trecînd ieri pe bulevardul Temple, am văzut la un telal care-şi are dugheana vizavi de palatul Beaumarchais toate pînzele nefericitului acestuia. Era acolo şi *Oreste şi Electra*. Capul lui Oreste, care seamănă cu Gamelin, este într-adevăr frumos, vă asigur... capul şi braţul sunt superbe... Telalul mi-a spus că nu-l deranjează să vîndă pînzele acelea unor artişti care să picteze deasupra... Bietul Gamelin! Ar fi fost, poate, un talent de prima clasă dacă nu făcea politică.

— Avea un suflet de criminal! replică scurt cetăţeanul Blaise. Chiar în locul ăsta l-am demascat, încă pe cînd îşi mai stăpînea instinctele sîngeroase. Nu mi-a iertat-o niciodată... Oh, ce canalie de toată frumuseţea!

— Bietul băiat! Era cinstit: fanaticii i-au mîncat capul.

— Sper că nu-i iei apărarea, Desmahis!... Nu poate fi dezvinovăţit.

— Nu, cetăţene Blaise, nu poate fi dezvinovăţit.

Şi cetăţeanul Blaise îl bătu pe umăr pe chipeşul Desmahis:

— S-au schimbat vremurile. Ţi se poate spune „Barbaroux" acum cînd Convenţia recheamă proscrişii... Ştii ceva, Desmahis? Gravează-mi portretul Charlottei Corday.

O femeie înaltă şi frumoasă, brună, înfăşurată în blănuri, intră în magazin şi schiţă un salut intim, discret, spre cetăţeanul Blaise. Era Julie Gamelin; dar nu purta numele acesta dezonorat: cerea să i se spună „cetăţeana văduvă Chassagne", şi purta sub mantou o tunică roşie, în amintirea cămăşilor roşii din vremea Terorii.

Mai întîi, Julie simţise răceală pentru amanta lui Évariste: tot ce avea vreo legătură cu fratele său îi era odios. Dar după moartea lui Évariste, cetăţeana Blaise o adusese pe nenorocita lor mamă în mansarda *Amorului pictor*. Tot aici se adă-

postise și Julie; apoi găsise iarăși un loc în casa de mode din strada Lombarzilor. Părul ei tăiat scurt, „stil victimă", aerul aristocratic, doliul îi atraseră simpatia tinerimii aurite. Jean Blaise, pe care Rose Thévenin îl părăsise pe jumătate, îi oferi omagiile lui și ea le acceptă. Cu toate acestea, Juliei îi plăcea să poarte, ca în zilele tragice, veșminte bărbătești: își făcuse un încîntător rînd de haine aidoma celor purtate de muscadini[1] și înarmată cu un baston enorm mergea adesea să cineze în cine știe ce cabaret din Sèvres ori Meudon, împreună cu o jună modistă. Neconsolată de moartea tînărului fost nobil căruia îi purta numele, băiețoasa Julie nu-și putea alina tristețea decît dînd frîu liber furiei, și cînd îi ieșea în cale vreun iacobin asmuțea împotrivă-i trecătorii strigînd că merită să fie trimis la moarte. Îi rămînea puțin timp pentru biata-i mamă, care, singură în cămăruța ei își rostea toată ziua rugăciunile, prea copleșită de sfîrșitul tragic al fiului pentru a mai simți durerea. Rose devenise tovarășa nedespărțită a Élodiei, care, fără-ndoială, se potrivea de minune cu soacrele ei.

— Unde-i Élodie? întrebă cetățeana Chassagne.

Jean Blaise făcu semn că nu știe. Niciodată nu știa: își făcuse din asta o linie de conduită.

Julie venise s-o ia pentru a-i face împreună o vizită Théveninei la Monceaux, unde actrița locuia într-o căsuță cu grădină englezească.

La Conciergerie, Thévenina cunoscuse pe unul din marii furnizori ai armatei, cetățeanul Montfort. Scăpată prima, la cererea lui Jean Blaise, ea obținu eliberarea cetățeanului Montfort care, odată liber, furniză provizii trupelor și speculă terenurile din cartierul Pépinière. Arhitecții Ledoux, Olivier și Wailly construiau în apropiere case arătoase, și în trei luni terenurile își triplaseră prețul. Montfort devenise, după cunoștința din închisoarea Luxembourg, amantul Thévininei: îi dărui un mic palat aflat lîngă Tivoli și strada Rocher, care valora o avere dar nu-l costase nimic, întrucît vînzarea loturilor din vecinătate îi răscumpăraseră de cîteva ori pre-

[1] Nume sub care erau desemnați tinerii regaliști eleganți în timpul Revoluției.

ţul. Jean Blaise era bărbat de lume; socotea că trebuie să înduri ceea ce nu poate fi împiedicat: o abandonă pe actriţă lui Montfort fără să se certe cu ea.

Puţin după sosirea Juliei la *Amorul pictor,* Élodie coborî foarte gătită în magazin. Sub mantou, în ciuda asprimii anotimpului, era goală în rochia ei albă; faţa îi pălise, talia i se subţiase, privirile îi lunecau moale şi întreaga ei făptură respira voluptatea.

Cele două femei plecară la Thévenina, care le aştepta. Desmahis le întovărăşi: actriţa îi ceruse sfatul în decorarea palatului său, şi el o iubea pe Élodie, care în acel moment era mai bine de pe jumătate hotărîtă să nu-l lase să se mai chinuie. Cînd cele două femei trecură prin apropiere de Monceaux, unde sub un strat de var fuseseră îngrămădiţi cei executaţi în piaţa Revoluţiei:

— Cît e ger, merge, zise Julie; dar la primăvară duhoarea locului ăstuia o să otrăvească jumătate de oraş.

Thévenina îşi primi prietenele într-un salon antic, ale cărui canapele şi fotolii erau desenate de David. Basoreliefuri romane, copiate în piatră fină, formată din două straturi diferit colorate, se întindeau de-a lungul pereţilor, deasupra statuilor, busturilor şi a candelabrelor pictate cu bronz. Actriţa purta o perucă buclată, de culoarea paiului. Pe vremea aceea, perucile făceau furori: se puneau cîte şase, ori douăsprezece, ori optsprezece în coşurile de zestre. O rochie „à la cyprienne" îi înfăşura trupul ca într-o teacă.

Aruncîndu-şi un mantou pe umeri, îşi conduse prietenele şi gravorul în grădina desenată de Ledoux, şi care nu era încă decît o învălmăşeală de arbori goi şi de moloz. Cu toate acestea, ea le arătă grota lui Fingal, o capelă gotică şi clopotniţa ei, un templu, un torent.

— Acolo, spuse ea făcînd semn spre un pîlc de brazi, aş vrea să ridic un cenotaf în amintirea nefericitului Brotteaux des Ilettes. Nu-i eram indiferentă. Merita să fie iubit. Monştrii l-au gîtuit: eu l-am plîns. Desmahis, îmi veţi desena o urnă deasupra unei coloane.

Şi adăugă aproape îndată:

— E dezolant... Voiam să dau în săptămîna asta un bal;

dar toți violoniștii sunt angajați pe trei săptămîni înainte. Se dansează în fiecare seară la cetățeana Tallien[1].

După cină, trăsura Théveninei le duse pe cele trei prietene și pe Desmahis la teatrul Feydeau. Tot ce avea Parisul mai elegant se adunase acolo. Femeile, coafate după moda „antică" sau în „stil victimă", în rochii foarte deschise, purpurii sau albe cu paiete de aur; bărbații purtau gulere negre foarte înalte și bărbia le dispărea în enormele cravate albe.

Afișul anunța *Fedra* și *Cîinele grădinarului*. Întreaga sală ceru imnul drag muscadinilor și tinerimii aurite, *Deșteptarea Poporului*.

Cortina se ridică și un omuleț gras și bondoc apăru pe scenă: era celebrul Lays. Intonă cu frumoasa lui voce de tenor:

Popor francez, popor de frați!...

Izbucniră aplauze atît de formidabile, încît cristalurile lustrelor zăngăniră. Apoi se auziră cîteva murmure și glasul unui cetățean cu pălărie rotundă răspunse, de la parter, prin *Imnul Marsiliezilor:*

Allons, enfants de la patrie!...

Glasul acesta fu înăbușit sub huiduieli; răsunară strigăte:

— Jos teroriștii! Moarte iacobinilor!

Și Lays, rechemat în scenă, cîntă pentru a doua oară imnul termidorienilor:

Popor francez, popor de frați!...

În toate sălile de spectacol putea fi văzut bustul lui Marat înălțat pe o coloană sau așezat pe un soclu; la teatrul Feydeau, bustul se ridica pe un mic piedestal, în dreapta, rezemat pe brîul de zidărie care închide scena.

---

[1] Teresa Cabarrus (1773—1835), devenită prin căsătorie marchiză de Fontenay, a fost arestată la Bordeaux, în timp ce fugea spre Spania. Tallien, pe atunci în misiune în Gironda, se îndrăgostește de ea și o salvează. Ea va juca un rol aparte în căderea lui Robespierre, apoi în propensiunea căpitanului Bonaparte.

Pe cînd orchestra ataca uvertura la *Fedra şi Hipolit*, un tînăr muscadin, aţintind spre bust vîrful lungului său baston, strigă:

— Jos Marat!

Toată sala repetă:

— Jos Marat! Jos Marat!

Şi glasuri elocvente dominară tumultul:

— E o ruşine că bustul ăsta mai stă acolo!

— Infamul Marat domneşte peste tot, spre dezonoarea noastră! Numără tot atîtea busturi cîte capete vroia să taie!

— Broscoi veninos!

— Turbat!

— Năpîrcă neagră!

Dintr-o dată, un spectator elegant urcă pe marginea lojii, împinge bustul, îl răstoarnă. Şi capul de ghips cade în ţăndări deasupra muzicanţilor, în aplauzele sălii, care, ridicată în picioare, intonează *Deşteptarea Poporului:*

Popor francez, popor de fraţi! . . .

Printre cei mai entuziaşti cîntăreţi, Élodie îl recunoscu pe chipeşul dragon, măruntul amploiat de procuror, Henry, prima ei dragoste.

După reprezentaţie, frumosul Desmahis chemă o cabrioletă şi o conduse pe cetăţeana Blaise la *Amorul pictor.*

În trăsură, artistul luă mîna Élodiei între palmele lui:

— Mă crezi, Élodie, că te iubesc?

— Cred, pentru că iubeşti toate femeile.

— Le iubesc în dumneata.

Ea surîse:

— Grea îndatorire aş mai lua asupră-mi dacă, în ciuda perucilor negre, blonde, roşcate care fac furori, mi-aş pune-n minte să ţin pentru dumneata locul femeilor de toate soiurile.

— Élodie, îţi jur . . .

— Cum! Jurăminte, cetăţene Desmahis? Sau ai destulă naivitate, sau presupui că aş avea prea multă.

Desmahis nu găsi nici o replică şi ea se felicită ca de-un triumf pentru felul în care îl făcuse să-şi piadă graiul.

La colţul străzii Legii auziră cîntece şi strigăte, şi văzură umbre agitîndu-se în jurul unui rug. Era un cîrd de eleganţi

care, ieşind de la Teatrul Francez, ardeau un manechin înfăţişîndu-l pe Prietenul poporului.

În strada Honoré, vizitiul agăţă cu bicornul o momîie burlescă a lui Marat, spînzurată de felinar.

Înveselit de întîlnire, vizitiul se întoarse spre burghezi şi le povesti cum în seara din ajun măţarul de pe strada Montorgueil mînjise cu sînge capul lui Marat zicînd: „Asta-i plăcea lui!", cum nişte puşti de zece ani aruncaseră bustul la gunoi şi cu ce apropo cetăţenii strigaseră: „Uite panteonul potrivit pentru el!"

În timpul acesta se auzea cîntîndu-se prin toate cîrciumile şi cafenelele:

Popor francez, popor de fraţi! . . .

Ajunsă la *Amorul pictor:*

— Adio, făcu Élodie sărind din cabrioletă.

Dar Desmahis o imploră tandru şi fu stăruitor cu atîta blîndeţe, încît ea nu avu curajul să-l lase la uşă.

— E tîrziu, spuse ea; nu poţi rămîne decît o clipă.

În camera albastră, ea îşi scoase mantoul şi i se arătă în rochia albă croită după moda antică, plină şi caldă de formele ei.

— Poate ţi-e frig, spuse ea. O să aprind focul: am pregătit tot ce trebuie.

Aşeză bucăţile de cărbune şi vîrî în cămin o aşchie aprinsă.

Philippe o luă în braţe cu acea delicateţe care dezvăluie puterea şi ea simţi o neobişnuită plăcere. Şi cum deja se încovoia sub sărutări, se desprinse:

— Lasă-mă.

Îşi desfăcu fără grabă părul în faţa oglinzii şemineului; apoi privi cu melancolie pe inelarul mîinii stîngi micul inel de argint pe care figura lui Marat, roasă, cu totul uzată, nu se mai deslușea. Ea îl privi pînă simţi că lacrimile îi împăienjeneau ochii, îl scoase şi-l aruncă în flăcări.

Apoi, strălucitoare de lacrimi şi de zîmbet, înfrumuseţată de duioşie şi iubire, ea se aruncă în braţele lui Philippe.

Trecuse o bună parte din noapte cînd cetăţeana Blaise deschise amantului ei uşa apartamentului şi-i spuse şoptit, în umbră:

— Adio, dragostea mea... E ora la care se poate întoarce tata: dacă auzi zgomot pe scară, urcă repede la etajul de sus și nu coborî pînă nu trece pericolul de a fi văzut. Ca să ți se deschidă ușa de la stradă, bate de trei ori la fereastra portăresei. Adio, viața mea! Adio, sufletul meu!

Ultimii tăciuni mocneau în vatră. Élodie lăsă să-i cadă pe pernă tîmpla fericită și ostenită.

SFÎRȘIT